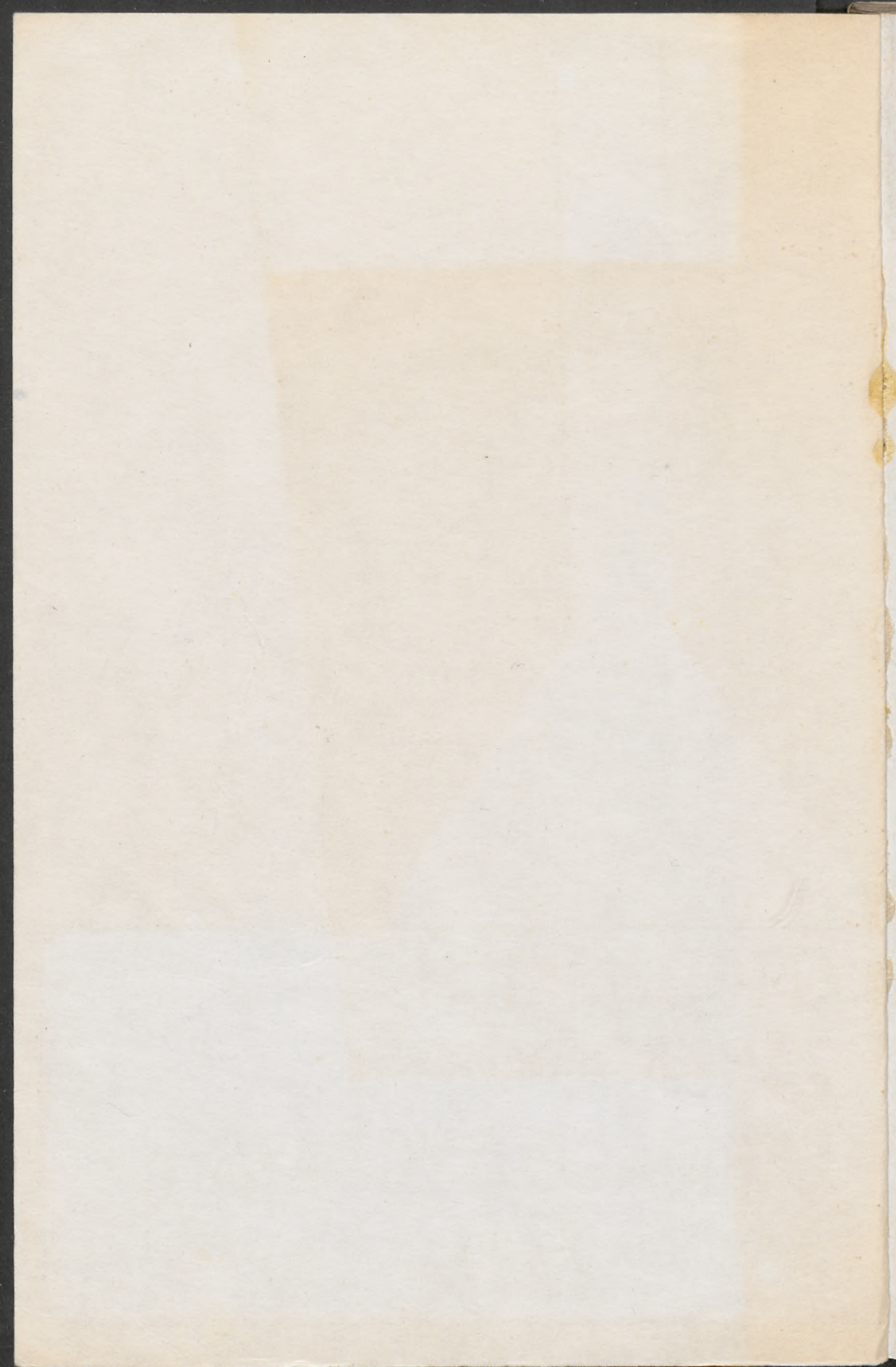

100
LAT

**GRODZISKICH
ZAKŁADÓW
FARMACEUTYCZNYCH**

Polfa

**100 lat
Grodziskich Zakładów
Farmaceutycznych**

Polfa
GRODZISKIE
ZAKŁADY
FARMACEUTYCZNE

GRODZISKIE ZAKŁADY FARMACEUTYCZNE „Polfa”
w Grodzisku Mazowieckim

MAZOWIECKI OŚRODEK BADAŃ NAUKOWYCH MTK
im. Stanisława Herbsta
STACJA NAUKOWA W ŻYRARDOWIE

**100 lat
Grodziskich
Zakładów
Farmaceutycznych
„POLFA”**

GRODZISK MAZOWIECKI
1987

Biblioteka Publiczna Gminy
Grodzisk Mazowiecki

66

8101-014294-00

Nr inwentarza 16294

Minister Przemysłu
Chemicznego i Lekkiego

DO ZAŁOGI
GRODZISKICH ZAKŁADÓW
FARMACEUTYCZNYCH
w Grodzisku Mazowieckim

Z okazji znamienitego jubileuszu 100-lecia Grodziskich Zakładów Farmaceutycznych pragnę w szczególności wyrazić uznanie dla wielce zasłużonej działalności Waszego przedsiębiorstwa, dla jego wybitnych osiągnięć na polu rozwoju przemysłu farmaceutycznego i zaspokajania żywotnych potrzeb społeczeństwa i gospodarki narodowej. Pragnę także serdecznie podziękować całej Załodze oraz Kierownictwu gospodarczemu i społeczno-politycznemu za długie lata ofiarnej, rzetelnej pracy, za aktywność i konsekwencję w działaniu, owocujące coraz lepszymi wynikami w niezmiernie ważnej dla społeczeństwa dziedzinie produkcji.

Fabryka w Grodzisku, jedna z najstarszych w polskim przemyśle chemicznym, powstała i rosła razem z naszym przemysłem, dzieląc z nim los w okresach dynamicznego rozwoju i zahamowania wzrostu. Dzisiaj Zakład, będąc już producentem licznych bardzo cenionych i poszukiwanych substancji farmaceutycznych, leków, polfamiksów, premiksów i mieszanek paszowych, systematycznie rozwija swój potencjał wytwórczy i powiększa dostawy dla kraju i na eksport.

Grodziską „Polfę”, jej Załogę cechuje godna naśladowania aktywność i odwaga w działaniu. Tutaj nic nie wydaje się trudne, jeżeli jest potrzebne społeczeństwu lub gospodarce narodowej. A czyni się wszystko w duchu najlepiej pojętej samodzielności, z szerokim wykorzystaniem instrumentów, w jakie wyposaża przedsiębiorstwa reformowany system gospodarczy. Z prawdziwą satysfakcją gratuluję Wam takiej postawy, w której jest największa szansa rozwoju Zakładu.

Jestem głęboko przekonany, że drugie stulecie – rozpoczynane w utrwalonej już atmosferze twórczego, racjonalnego działania – będzie pomyślne dla Zakładu, dla urzeczywistnienia ambitnych planów przyspieszonej modernizacji i rozbudowy produkcji. Szczerze Wam tego życzę.

Życzę Grodziskim Zakładom Farmaceutycznym, ich Załodze i Kierownictwu wielu dalszych sukcesów we wszystkich sferach działalności, znakomitych osiągnięć przynoszących szybki wzrost wyników gospodarczych przedsiębiorstwa wraz ze znaczną poprawą warunków pracy i sytuacji materialnej załogi. Serdecznie życzę także wszystkim pracownikom „Polfy” w Grodzisku pełnej satysfakcji z wykonywanej pracy, dobrego zdrowia i wszelkiej pomyślności w życiu.

EDWARD GRZYWA

Warszawa, 9 września 1987 r.

**Kierunki rozwoju
Grodziskich Zakładów
Farmaceutycznych
„Polfa”
w okresie działania
reformy gospodarczej**

Konieczność podporządkowania działalności gospodarczej przedsiębiorstwa od 1982 r. mechanizmom ekonomicznym i społeczno-socjalnym załogi przy określonym stanie posiadania wymagały od kierownictwa, samorządu i załogi G.Z.F. „Polfa” wypracowania określonych zasad rozwoju przedsiębiorstwa.

Zakłady nasze pod względem stanu wyposażenia, stanu budynków oraz infrastruktury, a w niej szczególnie działań na rzecz ochrony środowiska człowieka, należały do zakładów niedoinwestowanych.

Wyniki finansowe przedsiębiorstwa uzależnione są w zasadniczej mierze od przyrostu wartości produkcji sprzedanej. Złotówki wydane zaś na realizację zadań związanych z infrastrukturą nie zwiększają produkcji, a ich realizacja jest niezmiernie trudna biorąc pod uwagę trudności techniczno-wykonawcze w czynnym zakładzie, kapitałochłonność tych inwestycji oraz to, że o ich realizacji decyduje rynek wykonawcy a nie zleceniodawcy.

Dalszy rozwój i działalność gospodarcza G.Z.F. „Polfa” były jednak niemożliwe bez skonkretyzowanych działań na rzecz inwestycji związanych z infrastrukturą zakładów, w tym szczególnie na rzecz ochrony środowiska człowieka.

Mając to na uwadze przede wszystkim w pierwszej kolejności całkowicie przepracowano w 1982 r. program rozwoju zakładu, tworząc tańszy w swej istocie, bardziej dynamiczny i dostosowany do realnych potrzeb przedsiębiorstwa – uwzględniający wszystkie odcinki działalności gospodarczej.

W swoich założeniach program ten uwzględniał:

- realizację skonkretyzowanych przedsięwzięć inwestycyjnych,
- intensyfikację produkcji wytwarzanych asortymentów,
- modernizację technologii istniejących,

- racjonalizację i obniżenie zużycia surowców i materiałów poprzez dyscyplinowanie technologii produkcji oraz ruch wynalazczy,
- wzrost eksportu,
- budowę bazy socjalnej dla załogi.

Cała ta działalność programowa zostaje ściśle podporządkowana zagadnieniom związanym z ochroną środowiska człowieka. Przyjęty program, z perspektywy prawie 6-letniej działalności gospodarczej Zakładu w okresie wdrażanej reformy należy ocenić pozytywnie.

Produkcja z wartości 1034 mln w 1981 r. wzrosła do 12900 mln w 1987 r. Udział eksportu w produkcji globalnej zakładu wynosi 71,6%. Zakład znalazł się na liście 50 największych eksporterów w Polsce – już za 1986 r. Na liście 500 przedsiębiorstw przemysłowych kraju G.Z.F. „Polfa” awansowały z 440 miejsca w 1983 r. na 244 miejsce w 1986 r. Na tej samej liście w wydajności pracy zajęły 15 miejsce w 1984 r., 4 miejsce w 1985 r., 2 miejsce w 1986 r.

G.Z.F. „Polfa” uzyskują rokrocznie znaczne obniżenie zużycia surowców i materiałów, a w ogłoszonym konkursie ministra Przemysłu Chemicznego i Lekkiego zespoły pracowników w latach 1985–1986 zdobyły 1 i 2 nagrodę.

Uruchomienie produkcji antyimportowych substancji farmaceutycznych z II-go obszaru płatniczego uniezależnia kraj od kosztownego importu takich substancji jak: Clotrimazol, Chlormidazol, Nifedypina, Bronopol, Trimetoprim, przy uruchomieniu eksportu do II-go obszaru Sulfametazyny i Kwasu Sulfanilowego.

Realizując te przedsięwzięcia, zachowano prawidłowe relacje między dynamiką produkcji, wydajnością pracy a średnimi płacami w przedsiębiorstwie.

Równoległe za zadaniami produkcyjnymi następuje realizacja przedsięwzięć związanych z ochroną środowiska. Powstaje instalacja do odzysku kwasu sulfanilowego, urządzenia odpylające dla kotłów parowych WCO-80, uruchomiono wraz z miastem wspólną oczyszczalnię ścieków, do której kierowana jest już część naszych ścieków nowo wybudowaną kanalizacją zakładową oraz przepompownią, uporządkowano koryto rzeki Mrownej przepływającej przez teren zakładów. Wykonano magazyny o powierzchni ok. 4000 m², rozbudowano magazyny – zbiorniki cieczy palnych i bocznicę kolejową, powstał budynek dla OSP oraz zawodowej straży pożarnej.

Centralnym problemem dla Zakładu jest stworzenie nowoczesnej bazy technicznej zapewniającej duży postęp w zakresie poprawy ochrony środowiska.

Zasadnicze znaczenie dla poprawy warunków pracy oraz poprawy ochrony środowiska mają zadania z zakresu modernizacji technologii, które dokonuje się poprzez stały postęp technologiczny, modernizację urządzeń do filtracji i suszenia, zapewniających hermetyzację i zawrót rozpuszczalników.

W parze z działalnością produkcyjną realizowane są inwestycje socjalne. Problem mieszkaniowy, jak wszędzie, również w Grodzisku Maz. występuje. W ostatnim okresie chcąc złagodzić występujące zapotrzebowanie wybudowano i oddano 19 mieszkań oraz rozpoczęto budowę dalszych 36 mieszkań dla pracowników G.Z.F. „polfa”.

Mając na celu poprawę warunków wypoczynku pracowników wybudowano i oddano do użytku w 1987 r. dom wypoczynkowy w Powroźniku k/Krynicy, trwa budowa szkoły w Maciejowej k/Krynicy jako bazy kolonijnej dla dzieci pracowników.

Nie ulega wątpliwości, że szereg planowanych i zrealizowanych zamierzeń produkcyjnych w zakresie dopływu nowych technologii uzyskaliśmy dzięki ściślej współpracy z Instytutem Farmaceutycznym, oraz z Pabianickimi Zakładami Farmaceutycznymi w zakresie produkcji Trimetoprimu.

W tym miejscu należy wspomnieć, że Zakłady nasze kooperują z bratnimi zakładami

„Polfa” i dostarczają im 20% wartości swojej produkcji w postaci substancji farmaceutycznych.

Mówiąc o efektach osiągniętych w niniejszym 6-cio leciu nie można nie wspomnieć o ludziach – pracownikach naszego zakładu realizujących ten napięty program, o zmianach jakie zaszły w poczynaniach wielu osób. Największym kapitałem Zakładu jest Załoga, która zdała egzamin w najtrudniejszych okresach, potrafiła opanować nowe technologie i skutecznie zwiększać produkcję w bardzo uciążliwych warunkach technicznych w Zakładzie.

O zmianie mentalności, sposobie myślenia i działania wielu ludzi niech świadczy fakt katastrofy komina. Przy usuwaniu bardzo poważnych skutków tej katastrofy dali się poznać ludzie, którzy samorzutnie w ciągu dwóch dni wolnych od pracy, od rana do wieczora pracowali, nie szczędzili swego czasu po to by Zakład mógł wykonać swoje zadania planowe 1985 roku. I Zakład te zadania wykonał.

To zaangażowanie ludzi, analizowanie swoich poczynąń i przedsięwzięć, konfrontowanie założeń z wynikami, prawidłowa ocena efektów, to zjawisko, które integruje zespoły ludzkie wokół ważnych zagadnień realizowanych z korzyścią dla Zakładu i jego Załogi.

Plany na przyszłość dla G.Z.F. „Polfa” to kontynuacja dalszego rozwoju opartego na wdrażaniu nowych wyrobów, nowoczesnych technologii, poprawie warunków pracy załogi w ścisłej symbiozie z ochroną środowiska człowieka i uzupełnione troską o ograniczenie zużycia węgla m.in. poprzez zastosowanie metody wykorzystania odpadów petrochemicznych z Płocka.

Nowe koncepcje jakie niesie z sobą II etap reformy gospodarczej, polegające na stosowaniu twardych reguł gry ekonomicznej z jednej strony, a chęć utrzymania tempa produkcji i wzrostu płac w G.Z.F. „Polfa” z lat ubiegłych z drugiej strony, winno wyzwolić u naszych pracowników dalszą efektywność gospodarczą. Dla jednych będzie to atestacja stanowisk pracy, poprawa organizacji, dyscypliny technologicznej i pracy – dla innych eliminowanie nieefektywnych technologii, czy produktów, dla jeszcze innych rozszerzenie eksportu, poprawa jakości produkowanych wyrobów, czy też troska o należyte warunki pracy i płacy, które są również niezbędne do uzyskiwania dobrych wyników ekonomicznych.

Sądzę, że chcąc dobrze egzystować należy podjąć działania we wszystkich tych kierunkach. Jednak nie wystarczy samo rozeznanie tego, co stanowi barierę, co hamuje przyspieszenie czy postęp we własnym zakładzie pracy. Potrzebą, i to pilną, jest określenie sposobów, jak te bariery skutecznie usuwać. W poczynaniach tych musi brać jednak udział cała załoga – wszyscy pracownicy G.Z.F. „Polfa”. Od szerokiego kierownictwa Zakładu wymagało to będzie opracowania odpowiednich form i metod pracy – ponieważ wyniki ekonomiczno-finansowe zakładu nie powstają z intencji, ale w wyniku konsekwentnego działania i skuteczności realizacji postawionych celów i zamierzeń.

Z okazji 100-lecia działalności Zakładów pragnę wyrazić serdeczne podziękowanie wszystkim pracownikom, którzy związali się, lub byli związani, z pracą w G.Z.F. „Polfa”, a szczególnie tym z długoletnim stażem i tym, którzy swoją innowacyjnością przyczynili się do rozwoju tego Zakładu.

Życzę całej załodze pełnej integracji i pomnożenia efektywności w działalności gospodarczej

DYREKTOR ZAKŁADU
inż. ZYGMUNT JARCZYK

Cz. I

**Z DZIEJÓW GRODZISKIEJ
„OCTÓWKI”
(1885–1945)**

Andrzej Stawarz

Fabryka chemiczna „G. Krell i S-ka” w Grodzisku w latach 1885–1915

W porównaniu z wieloma miastami Mazowsza, Grodzisk¹ wkraczał na drogę uprzemysłowienia stosunkowo późno, rzec nawet można – bardzo powoli i nieśmiało. Na taki stan rzeczy miało wpływ przede wszystkim ogólne zaniedbanie ośrodka, pogłębione zresztą w pewnej mierze odebraniem przez władze rosyjskie w 1870 r. praw miejskich². Mieszkańcy miasteczka w tym czasie to w 70–80% ludność pochodzenia żydowskiego, której domeną pozostawało rzemiosło oraz drobny handel³. Polaków było stosunkowo niewiele, szczególnie jeżeli zważywszy, iż w połowie XIX w. Grodzisk zamieszkiwało mniej niż 2000 osób⁴. Uruchomienie pierwszej polskiej linii „dróg żelaznych” w 1845 r., przebiegającej także przez Grodzisk, nie wpłynęło początkowo na wydatniejsze zaktywizowanie ośrodka, chociaż lokalna stacja Drogi Żelaznej Warszawsko-Wiedeńskiej stała się regionalnie ważnym punktem przeładunku i ekspedycji licznych towarów, szczególnie surowców budowlanych. Mimo tak znakomitego położenia na szlaku komunikacyjnym jeszcze przez kilka dziesięcioleci nie było chętnych do angażowania kapitałów w przemysł grodziski. Z dogodności komunikacyjnych natomiast jako pierwsi skorzystali... pionierzy wycieczek podmiejskich, letnicy warszawscy, a następnie także kuracjusze – szczególnie już od 1884 r. mogący korzystać z dobrze urządzonego Zakładu Leczniczego dr Michała Bojasińskiego⁵. I dopiero wówczas – jak na ironię losu – gdy Grodzisk miał szansę stania się oazą wypoczynku, rekreacji i lecznictwa dla wyczerpanych życiem w wielkim mieście warszawiaków, pojawiają się pierwsi organizatorzy grodziskiego przemysłu.

Pierwszeństwo trzeba przyznać Krzysztofowi Hemplowi, a właściwie wdowie po nim i jego synowi, którzy po jego śmierci przejęli kontrolę nad firmą. Było to Towarzystwo Akcyjne Manufaktur „Chr. Hempel, Wdowa i Syn” dysponujące kapitałami niemieckimi. Fabrykę w Grodzisku uruchomiono w roku 1881⁶. Był to zakład średniej wielkości (początkowo zatrudniano ok. 100 robotników) produkujący bawełnianą tasiemkę kolorową, a później także chodniki i wycieraczki.

Kilka lat później – być może za sprawą rodziny Hemplów – działalność gospodarczą w Grodzisku rozpoczyna Georg Krell, poddany pruski pochodzenia niemieckiego, wywodzący się najprawdopodobniej z Drezna. Zarówno Krell jak i Hemplowie byli przedstawicielami średniozamożnych fabrykantów niemieckich, reprezentujących region Saksonii, a więc kraj o poważnych tradycjach przemysłowych, zarówno włókienniczych, jak tekstylnych czy chemicznych. I właśnie chyba pewne tradycje tych właśnie branż zostały przeniesione także i na grunt małego Grodziska, położonego nieopodal Warszawy, w zachodniej części Mazowsza.

Nie znamy, niestety, bliższych okoliczności przybycia niemieckich przemysłowców do Grodziska, i nie wiemy, czym kierowali się bezpośrednio wybierając taką a nie inną lokalizację swoich zakładów. Należy przypuszczać, że niebagatelną rolę mogły tu odegrać: położenie Grodziska na ważnym szlaku kolejowym (z możliwością transportu kolejowego towarów własnych do Rosji, Prus i ewentualnie Austro-Węgier), całkowity brak miejscowej konkurencji (w pobliskim Żyrardowie czy Pruszkowie funkcjonowały już fabryki – zarówno duże jak i średnie), oraz prawdopodobnie stosunkowo niska jeszcze tutaj cena ziemi. Profil produkcji obu tych fabryk nie nastęczał już wówczas zbyt wielu trudności natury technicznej czy technologicznej, szczególnie że do lat 80-tych XIX w. w dużych i średnich zakładach przemysłu włókienn-

niczego oraz chemicznego dokonał się już przewrót techniczny, wprowadzono najistotniejsze zmiany i zmodernizowano park maszynowy, coraz częściej stosowano maszyny i kotły parowe. Trzeba przyznać, że uruchomione dwa pierwsze zakłady przemysłowe w Grodzisku, tj. fabryka „Chr. Hempel, Wdowa i Syn” oraz fabryka chemiczna „G. Krell i S-ka”, znakomicie uzupełniły asortymentowo rozwijający się już znacznie wcześniej przemysł okręgu warszawskiego oraz rejonu zachodniego Mazowsza (gł. pow. błoński). O ile jeszcze w Warszawie można mówić o rozwoju różnorodnej produkcji przemysłowej (choć z wyraźnie zaznaczającą się pierwszoplanową rolą branży metalowej)⁷, o tyle w pow. błońskim zdecydowanie dominowały Zakłady Żyrardowskie (włókiennictwo – głównie branża lniarska) oraz przemysł cukrowniczy. Fabryka „Chr. Hempel, Wdowa i Syn” z pewnością nie mogła dotrzymać kroku niezwykle prężnej wówczas i cieszącej się światową renomą firmie żyrardowskiej „Hielle i Dittrich”⁸, niemniej wychodząc z produkcją kolorowej tasiemki bawełnianej przenosiła ona na te teren wieloletnie tradycje tego rodzaju wytwórczości z Saksonii i Łużyc⁹, co w dalszej konsekwencji wspomagało i wzbogacało przemysł konfekcyjny.

Równie istotne, a może jeszcze ważniejsze znaczenie miało rozpoczęcie na stosunkowo dużą skalę produkcji esencji i kwasu octowego, ważnych półfabrykatów dla przemysłu chemicznego, który w coraz szybszym tempie rozwijał się od lat 70–80-tych XIX w. – między innymi także w Warszawie. Jednakże do lat 1880-tych była to produkcja w gub. warszawskiej mocno zaniedbana. Odbywała się w warunkach małych „fabryk” posiadających niezwykle ograniczone możliwości zwiększania produkcji. Charakterystycznego przykładu dostarcza „octówka” z pobliskiego Grodziskowi Mszczonowa, gdzie w 1888 r. zatrudniano 1 robotnika, a roczna wartość produkcji octu sięgała 1184 rubli¹⁰. Zresztą niebawem po uruchomieniu grodziskiej „octówki” okazało się, że w całej gub. warszawskiej w roku 1887 było zaledwie 5 liczących się fabryczek tego rodzaju: zatrudniały one łącznie 26 robotników i dostarczały produkcji o wartości ok. 121 tys. rubli¹¹. Łatwo zorientować się – porównując stosowne dane – że pierwszoplanową pozycję w produkcji kwasu octowego tuż po uruchomieniu zajęła fabryka „G. Krell i S-ka” z Grodziska (por. dane w tab. 1).

Nie znamy dotąd zbyt wielu szczegółów związanych z utworzeniem firmy „G. Krell i S-ka” na terenie dzisiejszego Grodziska. Drobiazgowe poszukiwania źródłowe nie przyniosły spodziewanych rezultatów, niemniej dostarczyły kilku bardzo pewnych informacji, a także cennych wskazówek oraz poszlak. Wiemy na pewno, iż zgodnie z aktem notarialnym z 22 VIII 1885 r.¹², Georg Krell nabył od obywatela m. Warszawy, Henryka Rejchmana, ziemię z dóbr folwarcznych we wsi Wólka Grodziska (w księgach hipotecznych oznaczonych lit. B) za sumę 1957 rs. Grunt ten znajdował się po północnej stronie linii kolejowej, nieopodal grodziskiego dworca kolejowego Drogi Żelaznej Warszawsko-Wiedeńskiej i Warszawsko-Bydgoskiej, a także bezpośrednio sąsiedował z gruntami zajętymi przez fabrykę „Chr. Hempel, Wdowa i Syn”. Spółka założona przez Georga Krella, być może nawet w Dreźnie (w późniejszych wykazach wielokrotnie powtarza się nazwa „Drezdeńska Fabryka Chemiczna „G. Krell and Co.”), miała według wszelkiego prawdopodobieństwa charakter spółki rodzinnej i wobec tego nie musiało dojść do notarialnego zapisu aktu założenia spółki¹³. Z tego też względu dokładna data założenia spółki pozostaje nieznaną. Niemniej początków fabryki działającej pod firmą „G. Krell i S-ka” na terenie Wólki Grodziskiej (obecnie Grodzisk Maz.) z całą pewnością dopatrzeć się możemy w latach 1885–1886, a to w związku ze wspomnianym już zakupem gruntu pod budowę fabryki (sierpień 1885 r.), jak również gdy weźmiemy pod uwagę pierwsze oficjalne wzmianki o istnieniu fabryki i podjęciu przez zakład działalności produkcyjnej¹⁴. Również w

wykazach adresowych zakładów przemysłowych istniejących na początku naszego stulecia odnajdujemy liczne wzmianki o funkcjonowaniu firmy „G. Krell i S-ka” od roku 1885¹⁵. Wreszcie, o odnotowanie daty rocznej założenia fabryki zadbał Starszy Inspektor Fabryczny Guberni Warszawskiej gromadzący materiały o działalności gospodarczej zakładu, poczynając od lat 90-ych XIX w. I w tym wypadku padła również data roczna – 1885¹⁶.

Jak wynika z zachowanych planów oraz badań prowadzonych przez pracowników GZF „Polfa” w 1975 r. początkowo teren należący do fabryki „G. Krell i S-ka” był stosunkowo niewielki, z trzech stron otoczony zabudowaniami fabryki tasiemek „Chr. Hempel, Wdowa i Syn”¹⁷. Charakterystyczne były dwa parkany, równoległe w stosunku do siebie: jeden z nich prostopadle dochodził do drogi (dzisiejsza ul. Poniatowskiego), drugi odchodził od tej samej drogi i dochodził do miejsca, gdzie dziś znajduje się betonowy parkan przechodzący przez rzekę Mrownę.¹⁸ Początkowo produkcja ruszyła prawdopodobnie w najstarszym budynku istniejącym na terenie GZF „Polfa” do roku 1970. Był to murowany, parterowy budynek z dachem o konstrukcji drewnianej – nazwano go później budynkiem „retort”. Obok tego budynku od strony południowej ustawiono komin o wysokości ok. 15 m¹⁹. Należy przypuszczać, że pierwszy budynek powstał w latach 1885–86, natomiast wszystkie główne i pomocnicze urządzenia oraz maszyny, a także budowę komina zrealizowano przed 1890 r.

Początkowo podstawowe asortymenty produkcji fabryki „G. Krell i S-ka”, to kwas octowy (98%) oraz esencja octowa (80%). Surowy kwas octowy otrzymywano wówczas przez rozkład octanu wapnia kwasem siarkowym w wysokiej temperaturze. Reakcja chemiczna przebiegała w żeliwnych aparatach półkulistych, wyposażonych w stalowe mieszadło oraz płaską pokrywę z włazem w kształcie elipsy²⁰.

Według J. Zientali technologia produkcji kwasu octowego przedstawiała się na przełomie XIX/XX w. następująco: „Po załadowaniu octanu wapnia, aparat był hermetycznie zamykany śrubą („biglem”) i podgrzewany węglem kamiennym do temperatury ok. 250°C. Po odpowiednim podgrzaniu następowało wkraplanie do środka kwasu siarkowego”²¹. Po skończonej reakcji (procesie chemicznym) otwierano niewielki właz aparatu, z którego wydobywały się jeszcze pary kwasu octowego i kwasu siarkowego. Łopatą oprawioną na długim trzonku wydobywano z aparatu rozgrzany do czerwoności siarczan wapnia (tzw. „żywe srebro”), który następnie taczkami wywożono na hałdę obok budynku produkcyjnego. Była to zatem praca ciężka i niebezpieczna dla zdrowia robotników. W podobnie trudnych warunkach podjęto także – chociaż na znacznie mniejszą początkowo skalę – produkcję acetonu. Aceton uzyskiwano metodą suchej destylacji octanu wapnia w podobnych aparatach żeliwnych, ogrzewanych węglem do temp. ok. 400°C po wpuszczeniu do środka pary wodnej²².

Wyniki produkcyjne w okresie 1886–1898 były przez statystyki rosyjskie odnotowywane w sposób ogólny, przybliżony. Z reguły zadowalano się tylko rejestrowaniem wartości produkcji. W latach 80–90-tych XIX w. – jak wynika z oficjalnych statystyk – fabryka „G. Krell i S-ka” dostarczała produkcji o wartości rzędu 70–90 tys. rs. Była to produkcja dająca się porównać z osiągnięciami średniej wielkości fabryk chemicznych Warszawy (produkcja do 100 tys. rs, liczebność załóg – 40 do 80 robotników). Natomiast grodziska fabryka z pewnością nie mogła jeszcze wówczas dorównywać największym zakładom chemicznym Warszawy: firmie „Kijewski, Scholtze i S-ka” czy „F. Puls” (produkcja wartości 300–400 tys. rs, załogi liczące ok. 100 robotników)²³. Co ciekawe jednakże, załoga grodziskiej „octówki” odznaczała się wysoką wydajnością pracy, wielokrotnie wyższą zarówno od wydajności sąsiedniej fabryki

Tabela 1

**Rozwój produkcji w dwu największych fabrykach grodziskich
w latach 1884–1894**

Fabryka	1884			1888			1890			1894		
	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C
1. Fabryka tasiemek „Chr. Hempel, Wdowa i Syn”	84	29,2	347	180	72,0	400	195	94,0	482	282	121,0	432
2. Fabryka chemiczna „G. Krell i Sk-a”	–	–	–	13	90,0	6923	16	76,5	4780	17	70,0	4117

Źródło: Obzor Varšavskoj Guberni za 1884, 1888, 1890, 1894 god. Varšava 1885 ... 1895 g.
Legenda do tabeli 1:

A – liczebność załogi (liczby bezwzględne)

B – wartość produkcji rocznej (w tys. rubli)

C – wydajność robotników (w rublach: wartość produkcji dzielona przez liczbę robotników):

„tasiemkowej” (która dysponowała przecież ponad 10-krotnie i więcej liczną załogą – por. tab. 1), a także niektórych renomowanych firm warszawskich²⁴.

Pierwsze bliższe dane o rozmiarach produkcji grodziskiej „octówki” pochodzą z okresu 1899/1900 r. W okresie od 19 VI 1899 r. do 19 VI 1900 r. wyprodukowano:

- 32 874 pudy esencji octowej (wartość: 233 077 rs)
- 441 pudy chloroformu (wartość: 9976 rs)
- 614 pudów esencji salicylowej (wartość: 15 188 rs)
- 2024 pudy acetonu (wartość: 934 rs)²⁵.

Jeżeli porównamy wartość produkcji z połowy lat 90-ych XIX w. (nieco ponad 70 tys. rs) z wynikami z 1900 r. (259.175,- rs) to możemy być pewni, iż w tym czasie dokonała się rozbudowa zakładu. W tym okresie najprawdopodobniej zainstalowano maszynę parową, dwa kotły parowe, a także wybudowano drugi – tym razem piętrowy – budynek produkcyjny. W połowie lat 90-ych wypadł też okres rozbudowy grodziskiego przemysłu: nowe inwestycje poczyniono nie tylko w fabryce tasiemek „Chr. Hempel, Wdowa i Syn” (komin fabryczny, bocznica kolejowa i in.)²⁶, ale powstały wówczas zupełnie nowe – chociaż niewielkich stosunkowo rozmiarów – zakłady: młyn parowy oraz fabryka wyrobów szmerglowych J. Haerberlego, fabryka farb i wyrobów chemicznych Bibersteina, kartoniarnia A. Hordliczki – wszystkie lokowane w Wólce Grodziskiej w pobliżu „octówki”, a także fabryka kafla Uhlego oraz kilka innych małych zakładów²⁷. Dla 4 fabryk zachowała się do naszych czasów dokumentacja rozbudowy, natomiast, niestety, dokumentacja taka dla „octówki” w aktach rosyjskich zaginęła²⁸. Ale o niewątpliwym rozkwicie fabryki esencji octowej w latach 1895–1900 świadczy także wzrost liczebności załogi o blisko 200%: z 17 do 47 robotników²⁹. Mimo tego załoga „octówki” była mniej liczna od załogi „tasiemkowej”, która dochodziła już do 400 robotników.

Jak można sądzić na podstawie zachowanych danych statystycznych St. Inspektora Fabrycznego Gub. Warszawskiej, najlepsze lata w rozwoju grodziskiej „octówki” wypadły w okresie między 1895 a 1902 r., gdy produkcja wzrosła z ok. 72 tys. rs do ponad 264 tys. rs, a następnie po pewnym obniżeniu dynamiki produkcji w latach

Tabela 2

Rozwój przedsiębiorstwa „G. Krell i S-ka” w latach 1901 – 1913

Wyszczególnienie	1901/01	1907/08	1910	1911	1912	1913
Zatrudnienie robotników ogółem	50	46	47	45	45	47
w tym:						
a) w produkcji	33	*	23	27	23	21
b) na stanowiskach pomocniczych	17	*	24	18	22	26
Ilość dni roboczych	ok. 300	295	298	296	296	295
Urządzenia:						
a) kotły parowe	2	2	2	*	*	*
b) maszyny parowe	3	2	*	1 (30 KM)	1 (30 KM)	1 (30 KM)
c) aparaty produkcyjne	*	25	25	25	25	25
Nakłady produkcyjne ogółem (w rublach)	247 555	*	213 523	249 407	253 976	293 050
Wartość produkcji ogółem (w rublach)	264 233	255 695	219 807	274 052	* 271 665	300 342
Czysty zysk przedsiębior. (w rublach)	16 678	*	6 284	24645	17 689	7 292

Źródło: Archiwum Państwowe m.st. Warszawy, Starszy Inspektor Fabryczny Guberni Warszawskiej, sygn. 523, 1334 a.

* brak bliższych danych

1907–1910, w okresie 1911–1913, przy czym tuż przed I wojną światową notowano stosunkowo skromne zyski. Niemniej powiększenie rozmiarów produkcji do wartości od 270 do 300 tys. rs postawiło grodziską fabrykę chemiczną w gronie średniej wielkości zakładów tej branży w warszawskim okręgu przemysłowym. Największe firmy warszawskie zajmujące się różnorodną produkcją chemikaliów osiągały wartość produkcji rocznej (po 1909 r.) w granicach od 400 do 700 tys. rb³⁰.

Od około 1906 r. fabryka esencji octowej w Grodzisku funkcjonowała jednakże już w ramach Towarzystwa Akcyjnego Zjednoczonych Fabryk Chemicznych „S.T. Morozow, Krell i Ottmann”, które dysponowało także podobnym zakładem „Środula” w Sosnowcu oraz fabryką chemiczną w Kinesznie nad Wołgą w Ces. Rosyjskim³¹. Jednym z pierwszych dyrektorów fabryki grodziskiej był Tadeusz Szpakowski (w latach 1890-tych), po nim kierownictwo zakładu, ok. roku 1900, przejął Wilhelm Querfurth, krajan właściciela firmy Georga Krella. W przeciwieństwie do właściciela W. Querfurth przyjął jednakże obywatelstwo („poddaństwo”) rosyjskie, a następnie po odzyskaniu przez Polskę niepodległości pozostał w naszym państwie i pełnił funkcję dyrektora późniejszych Zakładów Chemicznych „Grodzisk” do 1927 r.³².

Załoga fabryki „G. Krell i S-ka” była przez okres 30 lat istnienia firmy stosunkowo nieliczna. Minimalne zatrudnienie wynosiło 13 osób, maksymalne – 50. Zatrudniani byli wyłącznie mężczyźni, szczególnie w wieku powyżej 17 roku życia. Wcześniej, w końcu XIX w. zdarzały się sporadyczne wypadki zatrudniania młodocianych w wieku 12–15 lat. Bezpośrednio w produkcji przy aparatach wytwarzających kwas octowy, chloroform i aceton (łącznie po 1900 r. zakład dysponował przeciętnie 25 takimi urządzeniami) zatrudniano od 21 do 33 robotników, zwykle nadzorowanych przez 1 majstra. Poziom zatrudnienia robotników pomocniczych wahał się od 17 do 26 osób. Robotnicy zatrudnieni poza produkcją zajmowali się remontem i konserwacją urządzeń, aparatów, kotłów i maszyn parowych, stróżowaniem, wożeniem surowców i materiałów itp. Jeszcze na początku XX w. do niektórych czynności pomocniczych zatrudniano młodzież w wieku 15–17 lat³³.

Fabryka chemiczna „G. Krell i S-ka” miała swój charakterystyczny rytm pracy. Pracowano tu bowiem na dwie zmiany, co miało miejsce tylko w niektórych branżach, m.in. chemicznej. Praca dzienna trwała od 6 rano do 6 wieczorem, natomiast nocna od 6 wieczorem do 6 rano. Obowiązywała przerwa na posiłki (w dzień na śniadanie i obiad) o wymiarze 1,5 godz. Czysty czas pracy wynosił zatem (w połowie lat 1890-tych) – 10,5 godz. i nie odbiegał od przeciętnej ogółu fabryk, chociaż nieco dłużej wówczas pracowano w przemyśle włókienniczym (np. w sąsiedniej fabryce tasemek „Chr. Hempel, Wdowa i Syn” – 11 godz. i 20 min.)³⁴. Po Rewolucji 1905–1907 r. w „octówce” czysty czas pracy uległ skróceniu o 1/2 godz., tzn. robotnicy wywalczyli sobie przerwy dłuższe o 30 min.³⁵.

Przez szereg lat stosunki pracy regulowały ogólne przepisy rosyjskie, lepiej lub gorzej egzekwowane przez powołaną na początku lat 1890-tych inspekcję fabryczną. Jakiś czas dyrekcja fabryki uchylała się od wprowadzenia przepisów wewnętrznych dokładnie ustalających zakres powinności i praw robotników. Regulamin taki opracowano i zatwierdzono dopiero w roku 1911³⁶. Były to „Przepisy porządku wewnętrznego w fabryce” określające warunki najmu do pracy, system pracy, dni wolne od pracy, zakazy, formy i wymiar kar.

Stosownie do ustaleń tegoż „Porządku wewnętrznego” najem robotników odbywał się na czas nieokreślony. Początek i koniec robót ogłaszano w fabryce „G. Krell i S-ka” przez „podanie gwizdka umocowanego przy kotle parowym”. Poza niedzielami w ciągu roku robotnicy tego zakładu dysponowali następującymi dniami wolnymi od pracy w święta: Nowy Rok, Trzech Króli, Oczyszczenie NMP, Zwiastowanie

NMP, Wielką Sobotę przed Wielkanocą, Poniedziałek oraz Wtorek Wielkanocny, na św. Stanisława, na Wniebowstąpienie Pańskie, Zielone Świątki (dwa dni: poniedziałek i wtorek), Boże Ciało, św. Piotra i Pawła, Wniebowzięcie NMP, Narodzenie NMP, Wszystkich Świętych, Niepokalane Poczęcie NMP oraz Boże Narodzenie. Krócej pracowano w Wigilię Bożego Narodzenia, kiedy to „z wyjątkiem dystylarni i nadzoru nad kotłami parowymi roboty zawieszono zostają o godz. 12 w południe”. Ponadto regulamin ustalał, że „robotnicy innych wyznań obchodzą swoje święta”. W rezultacie zwykle pozostawało do przepracowania w fabryce w ciągu roku kalendarzowego od 295 do 298 dni roboczych.

System pracy, mimo stosunkowo niewielkiej skali zakładu, był dość skomplikowany i nie wszyscy robotnicy pracowali w tym samym rytmie. Tylko część załogi (i to raczej ta mniejsza) mogła pracować w systemie dziennym, tj. od 6 rano do 6 wieczorem. Robotnicy tej grupy mieli dwie przerwy: od 8 do 8.30 rano (śniadanie), oraz od 12 do 1.30 po południu na obiad. Natomiast robotnicy zatrudnieni bezpośrednio w produkcji, a także przy destylacji kwasu octowego i nadzorze kotłów parowych byli objęci systemem pracy na zmiany, przemienne – tj. w jednym tygodniu w dzień, w następnym na nocnej zmianie. Robotnicy pracujący na zmiany również dysponowali czasem łącznym 2 godz. na przerwy na posiłki: w dzień na śniadanie od 8 do 8.30, w południe na obiad od 11 do 12.30, natomiast w nocy od 8 do 8.30 wieczorem, oraz około północy od 11 do 0.30. W niedziele i święta zawieszano czynności produkcyjne w godz. od 6 rano do 6 wieczorem. W tym czasie dozór nad kotłami parowymi oraz aparatami do destylacji przejmowali „obznajmieni podwórzowi” których z kolei zwalniano z zajęć w fabryce w poniedziałek, lub też określony dzień poświęcony.

Regulamin zachowania się robotników podczas pracy był jasno sprecyzowany i określał wysokość kar pieniężnych za jego nieprzestrzeganie. I tak, np. za niestawienie się do pracy wymierzono kary następujące: potrącenie całej dniówki lub kwotę do 1 rs za opuszczenie jednego dnia pracy, a dalej odpowiednio proporcjonalnie 2 i 3 dni. Powyżej 3 dni praktycznie pozbywano się robotnika z fabryki. Egzekwowano także każde naruszenie „porządku fabrycznego”, tj. spóźnienia do pracy powyżej 10 min. (od 15 do 25 kop. jeżeli spóźnienie nie przekraczało 1 godziny), oraz do 35 kop. gdy spóźniano się ponad 1 godz., nieprzestrzeganie „przepisów ogniowych” (do 1

Tabela 3

Płace robocze w fabryce „G. Krell i S-ka” w Grodzisku w latach 1901–1913

Lata	Liczba robotników	Płace ogółem (w rs)	Przeciętna dla 1 robotnika	
			Płaca roczna (w rs)	Dniówkowa (w rs)
1901/02	50	12123,22	242,46	0,82
1907/08	46	17 581,03	382,19	1,33
1910	47	17 657,69	375,69	1,20
1912	45	17 474,62	388,32	1,31
1913	47	18 022,25	383,45	1,30

Obliczenia własne.

Źródło: APW, St. Inspektor Fabryczny Guberni Warszawskiej, sygn. 523, 1334 a.

rs), za brak porządku i czystości (do 40 kop.), za naruszanie spokoju pracującym poprzez krzyki, hałas, bójki i kłótnie (do 60 kop.), za wszelkie nieposłuszeństwa służbowe (do 65 kop.) oraz nawet za niedozwolone gry „o pieniądze” (do 60 kop.). Stanowczo zabronione było „przynoszenie do fabryki napojów spirytusowych i przychodzenie do roboty w stanie nietrzeźwym”, za co również groziły kary pieniężne, do 60 kop. Wreszcie obowiązywały kary za „zepsutą robotę” w wysokości do 1 rubla. Wysokość kar musiała skutecznie oddziaływać na morale załogi i odpowiedni stosunek do pracy. Stąd kary były poważne i na ogół przy poważniejszych przewinieniach oznaczały utratę dniówki lub jej większej części przez robotnika. Pod koniec XIX w. robotnicy w tej branży zarabiali przeciętnie od 25 do 33 rs miesięcznie, czyli na dniówkę wypadało ok. 1 rs lub kilkanaście kop. więcej. Dla fabryki „G. Krell i S-ka” bliższe dane o płacach roboczych mamy dla lat 1901–1913. Szczegółowo zagadnienie to ilustruje poniższe zestawienie (tab. 3).

W porównaniu z latami 90-tymi XIX w. płace w fabryce „G. Krell i S-ka” wyraźnie wzrosły, co było prawdopodobnie także wynikiem zaburzeń rewolucyjnych lat 1905–1907. Jeszcze bowiem w 1894 r. w fabryce tej za dniówkę pracy „na dworzu” płacono od 60 do 80 kop., zaś bezpośrednio przy aparaturze destylacyjnej od 70 do 95 kop. Jak wynika z powyższych wyliczeń po 1907 r. wszystkie chyba stawki dniówek musiały przekroczyć wyraźnie granicę 1 rs. Warto też podkreślić, że robotnicy fabryki chemicznej w Grodzisku należeli do lepiej zarabiających robotników w Królestwie Polskim (średnia roczna zbliżała się do 400 rs), chociaż nie mogli dorównać robotnikom najlepiej zarabiającym w niektórych szczególnych branżach (np. metalowej), czy najlepiej prosperujących zakładach Warszawy, Łodzi oraz Żyrardowa.

Zarobki robotników tak czy inaczej daleko odbiegały od płac innych pracowników fabryki, a szczególnie majstra, inżyniera nadzoru technicznego, urzędników (buchaltera) i oczywiście samego dyrektora fabryki. Nie dysponujemy zestawieniami płac tych pracowników, niemniej dysproporcje musiały być znaczne, skoro w latach 1907/08–1913 zwykle na uposażenia nadzoru i administracji przeznaczano kwoty znacznie wyższe od tych dla robotników, tj. od 18,5 do 25 tys. rubli rocznie. Przy 45–50 osobowej załodze robotniczej pracowników nadzoru i urzędników mogło być tylko kilku...

Stosunkowo nie najgorszym zarobkom robotników towarzyszyły jednakże trudne i uciążliwe, niebezpieczne dla zdrowia i życia warunki pracy. Szczególnie dotyczyło to robotników zatrudnionych bezpośrednio przy aparatach oraz wywożących „żywe srebro” na hałdy. O bezpieczeństwo i zdrowie robotnika zakład dbał w tym wypadku w znacznym stopniu, co znalazło swój wyraz w § 13 „Porządku fabrycznego”: „Robotnik winien obchodzić się z wielką ostrożnością z octowym, siarczanym i drugimi kwasami, przy przelewaniu kwasów włożyć okulary bezpieczeństwa, specjalnie do tego przez fabrykę bezpłatnie wydawane”³⁷. Rzecz jasna niemożliwe było uniknięcie wypadków, niekiedy wręcz tragicznych. Znane nam statystyki nie odnotowały w wypadku zakładów grodziskich jakichś szczególnie tragicznych sytuacji, niemniej od czasu do czasu zdarzały się poparzenia gorącą wodą a częściej jeszcze esencją octową. Między innymi kilka takich wypadków, które dotknęły 41-letniego stróża oraz 27-letniego robotnika grodziskiej „octówki”, wydarzyło się w 1899 roku³⁸.

Nie od początku w fabryce „G. Krell i S-ka” dbano o opiekę socjalną i zdrowotną nad robotnikami. Jeszcze w roku 1894 inspekcja fabryczna odnotowała całkowity brak urządzeń socjalnych³⁹. Z mieszkań fabrycznych korzystało wówczas zaledwie 2 robotników. Przymuszczałnie dopiero w trakcie Rewolucji 1905–07 robotnicy grodziskiej „octówki” wywalczyli sobie pewne niezbędne w tej dziedzinie minimum. Urządzono wówczas izbę chorych (z 1 łóżkiem) i zatrudniono lekarza fabrycznego. W

1910 r. był nim Marceli Bromski, później (do 1914 r.) – Stanisław Nowicki. Nie zdołano jednakże uruchomić szkoły dla dzieci robotniczych, jak również wybudować innych obiektów socjalnych. W ciągu lat 1910–1913 na leczenie robotników fabryka przeznaczała rocznie 305–340 rs (opieka lekarska, lekarstwa), zaś na ubezpieczenie załogi od wypadków – od 330 do 475 rs rocznie. Właściciel fabryki i dyrekcja nie wykazywali zatem przesadnej troski o warunki socjalne oraz ochronę zdrowia robotników – raczej starano się w miarę poprawnie wypełniać zalecenia inspekcji fabrycznej w myśl ogólnych przepisów dotyczących warunków pracy.

Stosunkowo długo wzrastała świadomość klasowa załogi grodziskiej „octówki”. Znacznie wcześniej o swe prawa społeczne i ekonomiczne zaczęła walczyć załoga fabryki tasiemek. Już bowiem w latach 1887–1892 inspekcja fabryka zwróciła tam właśnie uwagę na złe warunki sanitarne. Niemniej dopiero Rewolucja 1905–1907 r. przyniosła w Grodzisku bardziej śmiałe wystąpienia klasowe. W dniu 1 maja 1905 r. strajkowali w Grodzisku robotnicy wszystkich fabryk (ok. 500 osób)⁴⁰. Ożywienie działalności lokalnych organizacji SDKPiL oraz PPS przypadło jednakże dopiero na koniec 1906 r. – a zatem okres schyłku wydarzeń rewolucyjnych. Indywidualny strajk w fabryce „G. Krell i S-ka”, który objął ok. 50 robotników, miał miejsce jako ostatnie na tym terenie wystąpienie tego typu (23 XI 1906 r.) – już znacznie wcześniej, chociaż z różnym skutkiem strajkowali robotnicy fabryki tasiemek, fabryki kartonu, także grodziscy piekarze i młynarze⁴¹. W wyniku listopadowego strajku dyrekcja „octówki” poszła na pewne ustępstwa, później sytuacja załogi uległa poprawie – chociaż w stopniu jeszcze niezadowalającym⁴².

W początkach XX w. Drezdeńska Fabryka Chemiczna „G. Krell i S-ka” należała do bardziej liczących się zakładów produkujących preparaty techniczno-chemiczne, a pewnym stopniu także farmaceutyczne. Podstawowy wówczas asortyment wyrobów stanowiły: esencja octowa, aceton i olej acetonowy, kwas octowy, kwas salicylowy, chloroform, octan sodu, kwaśny siarczan sodu, karboformal⁴³. Od początku głównym odbiorcą podstawowych produktów była firma Maxa Elbego w Dreźnie. Przystąpienie fabryki „G. Krell i S-ka” do Towarzystwa Akcyjnego „Morozow, Krell, Ottmann” pozwoliło w okresie największej produkcji zakładu na rozszerzenie rynku zbytu – firma po 1906 r. była reprezentowana na terenie Cesarstwa Rosyjskiego: w Moskwie, Petersburgu, Odessie, Rostowie n. Donem, w Tyflisie (Tbilisi), mieście Orzeł oraz Kijowie⁴⁴. W tym czasie coraz bardziej stawiano na preparaty farmaceutyczne, chociaż nadal w fabryce grodziskiej przeważała produkcja esencji octowej, chloroformu oraz acetonu.

Fabryka chemiczna „G. Krell i S-ka” należąca w latach 1910 – 1914 do czołowych zakładów tego typu (średniej wielkości) i odznaczającą się wyższą od przeciętnej wydajnością pracy⁴⁵, zakończyła działalność gospodarczą w roku 1915. Główną przyczyną były działania wojenne – szereg fabryk położonych wzdłuż ważnych strategicznie linii kolejowych (w tym fabryki grodziskie)⁴⁶ ucierpiało poważnie i z konieczności zawieszało produkcję. Istniejąca przez 30 lat fabryka esencji octowej dała podwaliny pod dalszy rozwój przemysłu chemiczno-farmaceutycznego w Grodzisku – za bezpośrednich spadkobierców działających dokładnie w tym samym miejscu uznać trzeba Zakłady Chemiczne „Grodzisk” oraz GZF „Polfa”. Powstanie fabryki „G. Krell i S-ka” w 1885 r. przyczyniło się także – obok innych inwestycji przemysłowych – do poważnego zaktywizowania, ożywienia społeczno-gospodarczego Grodziska – miasteczka wcześniej poważnie zaniedbanego.

Przypisy

- ¹ W niniejszym artykule używam nazwy „Grodzisk”. Nazwa „Grodzisk Mazowiecki” prawnie usankcjonowana została dopiero w roku 1928. Por. „VI wieków Grodziska Maz. Katalog wystawy”, Grodzisk Maz. 1984.
- ² *Dz. Praw Królestwa Polskiego*, t. 69/70, 1870 r.
- ³ Archiwum Główne Akt Dawnych (AGAD) w Warszawie, *Komisja Województwa Mazowieckiego, Wydz. Administracyjny*, sygn. 16, k. 319–334 (opis Grodziska z 1860 r.). Por. także: M. Bojanek, *Kościół i parafia w Grodzisku, Monografia historyczna*, Warszawa 1917, *Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana*, t. XXV, Warszawa 1900, s. 884.
- ⁴ W roku 1827 Grodzisk liczył 65 mieszkańców, w 1862 – 1033, w 1894 – 1635. Dopiero po 1900 r. osiągnął ok. 3000 mieszkańców (w tym ponad 2000 stanowili Żydzi). Por. J.L. de Verdmon, *Krótką monografią wszystkich miast, miasteczek i osad w Królestwie Polskim*, Warszawa 1902, s. 65.
- ⁵ Por. H. Łuczkiwicz, *O letnich mieszkaniach i o Grodzisku*, „Kłosy” nr 1091, 1886 r., s. 333–334.
- ⁶ Archiwum Państwowe w Żyrardowie (dalej: AP Żyrardów), *Zarząd Powiatowy Błotniński*, sygn. 1.
- ⁷ W. Pruss, *Rozwój przemysłu warszawskiego 1864–1914*, Warszawa 1977, s. 27–28.
- ⁸ Por. J. Kazimierski, *Dzieje Zakładów Żyrardowskich i ich załogi w latach 1829–1885*, Ciechanów 1984.
- ⁹ B. Schöne, *Kultur und Lebensweise Lausitzer Bandweberei (1750–1850)*, Berlin 1977.
- ¹⁰ Obzór Varšavskoj Guberni za 1888 god, Varšava 1889. Inne fabryki octu znajdowały się w Łowiczu, Kutnie, Nowo-Mińsku, okolicach Warszawy oraz Sochaczewa. W 1888 r. było ich ogółem 11, zatrudniały łącznie 24 robotników, a roczna produkcja wynosiła niecałe 105 tys. rubli. Natomiast w roku 1884, tuż przed uruchomieniem fabryki w Grodzisku, na terenie gub. warszawskiej było 16 „octówek” zatrudniających łącznie 18 robotników, zaś ogólna produkcja sięgała 25 tys. rubli rocznie (por. Obzór Varšavskoj Guberni za 1884 god, Varšava 1885).
- ¹¹ Źródła do dziejów klasy robotniczej na ziemiach polskich, T.I, cz. 1. Pod red. Natalii Gąsiorowskiej-Grabowskiej, Warszawa 1962, s. 198.
- ¹² Archiwum Państwowe m.st. Warszawy (dalej: APW), Kancelaria notariusza F. Kulikowskiego, sygn. 123.k. 179 (dokumentu w aktach brak, zachował się tylko rejestr – nr. rej. 1204).
- ¹³ Brak śladu spisanie aktu zarówno w niemal kompletnie zachowanych kancelariach notariuszy warszawskich oraz grodziskich (lata 1884 – 1885).
- ¹⁴ Por. Obzór Varšavskoj Guberni za 1886 god, Varšava 1887, „Ruch. Kalendarz encyklopedyczny”, Warszawa 1887, s. 163. Fabryka „G. Krell i S-ka” występuje także w rejestrze „Almanach Przemysłowo-Fabryczno-Rekodzielnico-Kurpiecki Królestwa Polskiego”, oprac. M. Niedźwiedziński, Warszawa 1888, 1890.
- ¹⁵ Por. L. Jeziorański, *Księga adresowa przemysłu Królestwa Polskiego na rok 1905*, Warszawa 1906, s. 283, A.R. Sroka, *Przemysł fabryczny w Królestwie Polskim, 1911*, Warszawa, poz. rej. 4052.
- ¹⁶ APW, starszy Inspektor Fabryczny Guberni Warszawskiej, sygn. 523 (bez pag.).
- ¹⁷ J. Zientala, *Historia Zakładów Chemicznych „Grodzisk” i Grodziskich Zakładów Farmaceutycznych „Polfa” od 1900 do 1975 roku*, Grodzisk 1975 (mpis, archiwum GZF „Polfa”), s. 1.
- ¹⁸ Tamże. Por. też: J. Kustosz, *Karty z historii Grodziskich Zakładów Farmaceutycznych „Polfa” w Grodzisku Maz.*, Grodzisk Maz. 1975 (mpis, archiwum GZF „Polfa”), s. 1.
- ¹⁹ Zientala, *Historia...*, s. 1.
- ²⁰ Tamże, s. 2.
- ²¹ Tamże.
- ²² Tamże.
- ²³ Pruss, *Rozwój przemysłu ...*, s. 164.
- ²⁴ Tamże.
- ²⁵ APW, *Starszy Inspektor Fabryczny Guberni Warszawskiej*, sygn. 523 (bp.).
- ²⁶ Por. K. Foland, *Historia GZF „Polfa” (1890–1975)*, Grodzisk Maz. 1975 (mpis, archiwum GZF „Polfa”), s. 1.
- ²⁷ Według wykazów Jeziorańskiego (*Księga adresowa...*) i A.R. Sroki (*Przemysł fabryczny...*) w Grodzisku oraz Wólce Grodziskiej kolejno powstały następujące fabryki:
1881 – Tow. Akcyjne Manufaktur „Chr. Hempel, Wdowa i Syn”
1885 – Fabryka chemiczna „G. Krell i S-ka”
1889 – Fabryka smarów „G. Nosek i S-ka” (później: B. Jasiński i S-ka”)
1894 – Fabryka kafli Leopolda Uhle
1896 – Fabryka wyrobów szmerglowych J. Haeberlego
1896 – Fabryka kartonu A. Hordliczki
1899 – Młyn parowy J. Haeberlego
- Rozkwit tych zakładów przypadł na okres przed 1905 r., a następnie między 1910 a 1913 r. kiedy łącznie fabryki te dawały zatrudnienie 440 – 480 robotnikom. Por. AP Żyrardów, *Zarząd Żandarmerii Powiatów Błotnińskiego i Grójeckiego*, sygn. 264, k. 177, sygn. 322, k. 48.
- ²⁸ APW, *Rząd Gubernialny Warszawski, Ref. Budowlany XVIII*, sygn. 107, 165, 199, 238 (lata 1895–1896). W aktach tych jest m.in. mowa o sporze między większymi grodziskimi zakładami w sprawie korzystania z wody rzeki Mrowna (wymieniona została wielokrotnie fabryka „G. Krell i S-ka”).
- ²⁹ Obzór Varšavskoj Guberni za 1894 god, Varšava 1895, APW, *Starszy Inspektor Fabryczny Guberni Warszawskiej*, sygn. 523.
- ³⁰ Pruss, *Rozwój przemysłu ...*, s. 167.
- ³¹ APW, *Starszy Inspektor Fabryczny Guberni Warszawskiej*, sygn. 523.
- ³² Tamże. Por. też: Zientala, *Historia ...*, s. 8.
- ³³ APW, *Starszy Inspektor Fabryczny Guberni Warszawskiej*, sygn. 523.
- ³⁴ Tamże, sygn. 5, k. 187, 190.
- ³⁵ Tamże, sygn. 523.
- ³⁶ Tamże, sygn. 523.
- ³⁷ APW, *Starszy Inspektor Fabryczny Guberni Warszawskiej*, sygn. 523.
- ³⁸ Źródła do dziejów klasy robotniczej ..., T.I, cz. 1, s. 479.
- ³⁹ APW, *Starszy Inspektor Fabryczny Guberni Warszawskiej*, sygn. 523.
- ⁴⁰ K. Kubiak, *Kalendarium ważniejszych wydarzeń Rewolucji 1905–1907 w województwie warszawskim*, (w) *Rewolucja 1905–1907 na Mazowszu i Podlasiu. Praca zbiorowa*, Warszawa 1968, s. 203.
- ⁴¹ AGAD, *Kancelaria Generał-Gubernatora Warszawskiego*, sygn. 104 341, k. 295.
- ⁴² Tamże, k. 297.
- ⁴³ Jeziorański, *Księga adresowa ...*, s. 28.
- ⁴⁴ Sroka, *Przemysł fabryczny ...*, poz. 4052 (por. także Ogłoszenie nr 414).
- ⁴⁵ W latach 1911–1913 na 1 robotnika grodziskiej „octówki” przypadła produkcja wartości ok. 6000–6200 rs rocznie. Natomiast w tym samym czasie odpowiednio średnia dla całego przemysłu chemicznego w Królestwie Polskim wynosiła ok. 3000 rs rocznie. Obliczenia własne na podstawie danych: *Rocznik Statystyczny Królestwa Polskiego, 1913*, Warszawa 1914, s. 152, oraz danych dotyczących produkcji firmy „G. Krell i S-ka” (por. tab. 2).
- ⁴⁶ Zientala, *Historia...*, s. 5.

Alina Gryciuk

ZAKŁADY CHEMICZNE „GRODZISK” SPÓŁKA AKCYJNA (1918–1939)

Okres międzywojenny w Polsce ogólnie odznaczał się słabym tempem rozwoju przemysłu, który to rozwój uzależniony był od koniunktury gospodarczej. Mimo występujących trudności, lata 1921–1923 charakteryzowały się wzmożonym wysiłkiem na rzecz dźwignięcia gospodarki ze zniszczeń wojennych. Po krótkotrwałej ogólnej recesji gospodarczej w latach 1924–1926, nastąpił okres pomyślnej koniunktury w przemyśle Polski przypadający na lata 1926–1929, co w znacznym stopniu związane było z napływem obcego kapitału. W 1929 r. produkcja podstawowych wyrobów przemysłowych przekroczyła poziom ogólnej produkcji i zatrudnienia w przemyśle z 1913 r. Jednak pod koniec 1929 r. nastąpiło załamanie tego procesu, spowodowane wybuchem największego w historii gospodarki kapitalistycznej ogólnoświatowego kryzysu gospodarczego. Jego objawy dały o sobie znać w całej pełni w 1930 r. Spadła produkcja przemysłowa, malało zatrudnienie i rosło bezrobocie. Liczne fabryki ogłosiły bankructwo. Najsilniejszy kryzys przemysłowy dał się odczuć w roku 1932, po czym nastąpiła faza depresji (1933 r.), a zakończenie dopiero w 1934 r.

Ujemne skutki kryzysu najmocniej dotknęły Polskę i Niemcy. Spadek produkcji przemysłowej w latach 1928–1932 doszedł tu aż do 46%, podczas gdy w pozostałych państwach Europy wyniósł średnio 27%¹. Wszelkie trudności towarzyszące ogólnemu procesowi odbudowy i rozwoju przemysłu w Polsce nie ominęły przemysłu chemicznego.

Po pierwszej wojnie światowej wyroby chemiczne stały się w Polsce bardzo potrzebne. Popyt na nie był tak powszechny, że istniejące wówczas fabryki nie były w stanie pokryć w pełni zapotrzebowania rynku.

W 1920 r. inż. Czesław Knoff i Stanisław Bereza przystąpili do uruchomienia w Grodzisku nowej fabryki wyrobów chemicznych. W Warszawie przy ul. Nowowiejskiej 8, zawiązano spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością pod firmą: „Fabryka Chemiczna „Formol””. Wybór padł na zabudowania zakładów nieczynnych od 1915 r. w Grodzisku: Fabryki Chemicznej „Morozow, Krell i Ottman” oraz Fabryki Włókienniczej „Edward Jerzy Hempel, Wdowa i Syn”.²

Czynnikami, które przemawiały za zlokalizowaniem fabryki na tym terenie były:

- 1) gwarancja stosunkowo łatwego zdobycia taniej siły roboczej,
- 2) tradycje produkcji chemicznej³,
- 3) możliwości nabycia odpowiedniego obszaru położonego nad rzeką Mrowną, co dawało możliwości doprowadzenia wody, tak bardzo potrzebnej przy tego rodzaju produkcji,
- 4) łatwość zbytu gotowych wyrobów na chłonnym rynku warszawskim,
- 5) dogodność połączenia komunikacyjnego, z jakiego korzysta Grodziska od 1845 r., po uruchomieniu Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej.

W styczniu 1921 r. przystąpiono do zorganizowania nowej spółki akcyjnej: „w celu nabycia i dalszego prowadzenia istniejącej w Grodzisku fabryki przetworów chemicznych, należącej do spółki z o.o. Fabryka Chemiczna „Formol””.

Żałożycielami spółki byli: Franciszek Karpiński zam. w Warszawie przy ul. Elekoralnej 35, przemysłowiec; Czesław Knoff zam. w Warszawie przy ul. Nowowiejskiej 8,

inż. technolog; Wacław Junosza-Piotrowski, inż. chemik w fabryce „Galicja” w Drohobyczu; Stefan Suryn zam. w Warszawie przy ul. Wspólnej 7, obywatel ziemski; Tadeusz Werner zam. w Warszawie przy ul. Żurawiej 10, urzędnik państwowy oraz Józef Zawadzki zam. w Warszawie przy ul. Pięknej 58, profesor Politechniki Warszawskiej.

Postanowieniem ministra przemysłu i handlu oraz ministra skarbu z 25 stycznia 1921 r. zatwierdzony został statut spółki nad firmą: Zakłady Chemiczne „Grodzisk” Spółka Akcyjna z siedzibą w Warszawie. Kapitał zakładowy w wysokości 20 milionów marek polskich podzielono na 20 000 akcji po 1000 marek każda⁴.

26 lutego w Warszawie w obecności Karola Hettlingera, Notariusza przy Wydziałach Hipotecznych Sądu Okręgowego w Warszawie, odbyło się pierwsze organizacyjne walne zgromadzenie uczestników spółki, zwołane przez założycieli. Uczestniczyli w nim: Eustachy Korwin-Szymanowski działający w imieniu własnym oraz Banku Ziemiańskiego w Warszawie; Amalia Anna Müllerowa, występująca też na rzecz Karola Wickenhagena; Czesław i Janina Knoff; Kamila Kętrzyńska; Antoni Bieliński; Józef hr. Lasocki; Franciszek Żaryn; Józef Trzeciak, Emilia, Jerzy i Edward Loth; Kazimierz Woyczyński; Wacław Liniewicz; Kazimierz Junosza-Piotrowski; Walery Reinhard; Józef Jaczuński; Feliks Orzechowski; Wacław Kączkowski; Aleksander Czajewicz; Stanisław Hofman; Michał Beniślawski, Aleksander Grobicki; Henryk Żaboklicki; Julian Ulrich; Franciszek Wolffin, ks. Czesław Pucyna; Kazimierz Madaliński; Jan Paukalla; Stefan Suryn, Stanisław Müller, Józef Zawadzki; Jan Rogowicz; Jan Nie-wiarowski; Józef Siemiński oraz Tadeusz Werner i Tomasz Bleszyński występujący w imieniu własnym i pozostającej od 25 II 1921 r. w likwidacji Sp. z o.o. Fabryka Chemiczna „Formol”⁵.

Zgromadzenie otworzył Stefan Suryn, który poinformował o celu założenia spółki akcyjnej i dotychczasowym zaawansowaniu prac nad jej zorganizowaniem. Zebrani uchwalili jednogłośnie założenie spółki w myśl zatwierdzonego statutu. Ustalono, że 10 000 akcji wartości 10 mln marek polskich zostanie rozdzielonych pomiędzy udziałowców spółki „Formol”, pozostałe zaś pomiędzy założycieli spółki i osoby do udziału w niej zaproszone (tabela 1).

Tabela 1

Wykaz właścicieli akcji Zakładów Chemicznych „Grodzisk” w 1921 r.

Lp.	Imię i nazwisko	Liczba akcji		
		z tytułu udziałów w Sp.z o.o. „Formol”	nowa subskrypcja	ogółem
1	2	3	4	5
1	Tomasz Bleszyński	180	—	180
2.	Edward Loth	200	—	200
3.	Emilia Loth	120	10	130
4.	Feliks Orzechowski	40	20	60
5.	Jerzy Loth	200	150	350
6.	Józef Zawadzki	780	300	1080
7.	Maria Bettcherowa	200	—	200
8.	Jan Rogowicz	40	60	100
9.	Józef Siemiński	40	43	83

nr inwentarza *Mu 294*

1	2	3	4	5
10.	Kamila Kętrzyńska	80	–	80
11.	Wacław Kączkowski	120	–	120
12.	Anna Zawadzka	40	20	60
13.	Stefan Suryń	1600	1500	3100
14.	Stanisław Bereza	40	–	40
15.	Czesław Knoff	520	300	820
16.	Józef Gołkowski	80	–	80
17.	Jan Werner	240	15	255
18.	Franciszek Karpiński	80	–	80
19.	Czesław Pucyna	400	500	900
20.	Stanisław Müller	380	290	670
21.	Anna Müllerowa	420	250	670
22.	Zofia Maria Karbeli	100	–	100
23.	Brosniśław Koskowski	20	–	20
24.	Karol Wickenhagen	840	–	840
25.	Józef Jaczuński	400	–	400
26.	Czesław Przybylski	220	–	220
27.	Wacław Piotrowski	400	–	400
28.	Aleksander Grobicki	400	100	500
29.	Stanisław Michałowski	100	–	100
30.	Stanisław Woyczyński	100	–	100
31.	Kazimierz Madaliński	100	100	200
32.	Anna Cywińska	200	–	200
33.	Zygmunt Tilliger	60	40	100
34.	Władystaw Suryń	100	–	100
35.	Emilian Loth	160	–	160
36.	Bank Ziemiański	1000	4292	5292
37.	Eustachy Korwin-Szymański	–	–	100
38.	Antoni Bieliński	–	–	150
39.	Józef hr. Lasocki	–	–	30
40.	Franciszek Żaryn	–	–	80
41.	Józef Trzeciak	–	–	100
42.	Kazimierz Woyczyński	–	–	50
43.	Wacław Liniewicz	–	–	25
44.	Kazimierz Junosza Piotrowski	–	–	100
45.	Walery Reinhard	–	–	30
46.	Aleksander Czajewicz	–	–	25
47.	Stanisław Hofman	–	–	100
48.	Michał Benistawski	–	–	200
49.	Henryk Żaboklicki	–	–	10
50.	Julian Urlich	–	–	200
51.	Franciszek Wolffin	–	–	160
52.	Jan Paukalla	–	–	500
54.	Jan Niewiarowski	–	–	50
	ogółem	10000	10000	20000

Źródło: APW, Notariusz Karol Hettlinger, Lista akcjonariuszów spółki akcyjnej Zakłady Chemiczne „Grodzisk”, 26.II.1921 r.

Wybrano przewodniczącego zgromadzenia. Funkcję tę powierzono jednogłośnie Antoniemu Bielińskiemu. Następnie ustalono, że zarząd będzie składał się z 5 członków. Dokonano wyboru władz spółki. W skład Rady Nadzorczej weszli: Aleksander Grobicki, Jan Kozłowski, Jan Paukalla, ks. Czesław Pucyna, Jan Rogowicz, Józef Trzeciak, Tadeusz Werner, Franciszek Wolffin i Jerzy Loth. Do Zarządu zostali wybrani: inż. Czesław Knoff, Eustachy Korwin-Szymanowski, Stanisław Müller, prof. Józef Zawadzki i Stefan Suryń, zaś do Komisji Rewizyjnej: notariusz Tomasz Bleszyński, Józef Jaczuński, Kazimierz Junosza-Piotrowski, Józef Siemiński i Marian Starczewski.

Dalej uchwalono przejęcie od likwidatorów Sp. z o.o. „Fabryka Chemiczna „Formol” majątku ruchomego i nieruchomego, w tym terenów „osada Krellówka”, „osada Ksawerówka” i „kolonia Ojrzanówek” w powiecie błońskim.

Jednogłośnie postanowiono wyasygnować na plebiscyt na Górnym Śląsku sumę 100 tysięcy marek⁶.

Badanie składu akcjonariuszy spółki akcyjnej nasuwa zawsze wiele trudności, gdyż anonimowe akcje mogą być łatwo zbywalne, a właściciele nie zawsze uczestniczą w zgromadzeniach. Często zdarza się, że rzeczywisty właściciel deleguje w zastępstwie reprezentanta, który niekiedy tylko wyjawia swą rolę oraz nazwisko mocodawcy. Z tym zastrzeżeniem przytoczymy nazwiska akcjonariuszy reprezentowanych w zgromadzeniu 26 II 1921 r. Największą ilość akcji 5292 (tj. 26,5% ogólnej liczby 20 000) otrzymał Bank Ziemiański w Warszawie. Ponadto do najważniejszych akcjonariuszy zaliczali się: Stefan Suryń – 3100 akcji (15,5%), Józef Zawadzki – 1080 akcji (5,4%), Czesław Pucyna – 900 (4,5%), Karol Wickenhagen – 840 (4,2%), Czesław Knoff – 820 (4,1%), Stanisław Müller i Anna Müllerowa po 670 (3,4%), Aleksander Grobicki i Jan Paukalla po 500. Rodzina Lothów (Edward, Emilia, Jerzy i Emilian) otrzymała łącznie 840 akcji. Pozostała ilość akcji znalazła się w rękach skromniejszych posiadaczy⁷.

W 1921 r. spółka weszła w posiadanie Fabryki Chemicznej „Środula”⁸ oraz podjęła prace związane z uruchomieniem produkcji w Grodzisku. Rozpoczęto adaptację i rozbudowę obiektów zlokalizowanych na terenie położonym między ul. Poniatowskiego, linią kolejową i ul. Sobieskiego⁹. W tzw. starej kotłowni z kominem wysokości 33 m ustawiono nowy dwupiętrowy kocioł parowy oraz jednopłomieniowy kocioł przeniesiony z Fabryki „tasiemkowej” Hempla.

Decyzją Starosty Powiatowego Błońskiego z 3 sierpnia 1923 r. zarząd uzyskał zezwolenie na uruchomienie działu „Neosalvanu” (pochodnych arsenobenzolu) w Grodzisku. Do zezwolenia załączono plan z 1922 r., na którym zaznaczono następujące obiekty: dział główny, warsztat, stara kotłownię, oddział Neosalvanu, szopę drewnianą, nową kotłownię, murowany parter dla acetonu i kwasu octowego, skład, kantor, i dom mieszkalny, portiernię i jadalnię dla robotników.

Na terenie dawnej fabryki „Tasiemkowej” w parterowym murowanym budynku zlokalizowano akumulatorownię. Do czasu wybudowania Elektrowni w Pruszkowie, czerpano z niej prąd do oświetlenia budynków fabrycznych.¹⁰

Poważny problem stanowiła szybko postępująca inflacja. Jej wynikiem był nieustanny gwałtowny wzrost cen oraz spadek kursu marki polskiej w stosunku do walut o ustabilizowanym charakterze. Jeśli przyjąć kurs dolara w markach polskich w listopadzie 1918 r. za 100, to w grudniu 1921 r. wynosił on 36 537, w grudniu 1922 r. – 222 500, zaś w czerwcu 1923 r. 1 300 000¹¹.

W dniu 29 VI 1922 r. zwołane zostało nadzwyczajne walne zgromadzenie akcjonariuszy dla dokonania zmiany wielkości kapitału zakładowego do 100 mln marek¹².

Kapitał podzielono na 100 000 akcji po 1000 marek każda, w tym 92 500 na okaziciela i 7500 akcji imiennych uprzywilejowanych.

Kolejne nadzwyczajne walne zgromadzenie akcjonariuszy Spółki Akcyjnej Zakłady Chemiczne „Grodzisk” z 19 XII 1922 r. podjęło uchwałę o podwyższeniu dotychczasowego kapitału zakładowego do sumy 500 mln marek polskich¹³. W maju 1923 r. kapitał zakładowy zwiększono do 1,5 mld marek¹⁴.

Wiosną 1924 r. weszła w życie w Polsce reforma walutowa. Marke polską zastąpił złoty. Zgodnie z rozporządzeniem Prezydenta R.P. z 25 czerwca 1924 o sporządzeniu bilansów w złotych¹⁵ dokonano przeliczenia akcji markowych na złotowe. Liczba akcji Sp.Akc. Zakłady Chemiczne „Grodzisk” spadła do 15 000 (13650 akcji na okaziciela i 1350 akcji imiennie-uprzywilejowanych), każda wartości nominalnej po złotych 50. Dnia 21 VIII 1925 r. wysokość kapitału zakładowego określono na 750 000, kapitału zapasowego na 1 200 000 i funduszu amortyzacyjnego na 40 202, 09 zł. Wszystkie te operacje nie wpłynęły na udział poszczególnych akcjonariuszy w kapitale akcyjnym spółki¹⁶.

Kilku słów wyjaśnienia wymaga problem zaangażowania kapitałowego Zakładów Chemicznych „Grodzisk” w firmie: Sp.Akc. Fabryka Chemiczna „Gzichów”.

W 1923 r. ówczesny skład akcjonariuszy tej ostatniej ujawnia protokół obrad walnego zgromadzenia w dniu 28 września¹⁷. Zgłoszono 9940 akcji spośród 10 tysięcy. Do najważniejszych udziałowców należeli: niemiecki koncern Verein für Chemische Industrie Aktiengesellschaft (39,4%), Zakłady Chemiczne „Grodzisk” Sp.Akc. (39,4%) i Warszawskie Towarzystwo Akcyjne Handlu Towarami Aptecznymi dawniej „Zjednoczeni Aptekarze Ludwik Spiess i Syn” (19,8%). W 1930 r. udział Zakładów Chemicznych „Grodzisk” na zgłoszone 4 tys. akcji wyniósł 36,6%. Niewielkie ilości akcji Fabryki „Gzichów” znalazły się też w posiadaniu Czesława Knoffa, Stanisława Müllera i prof. Józefa Zawadzkiego.

W 1929 r. kapitał zakładowy „Gzichowa” wynosił 300 000 zł, zaś kapitał zapasowy 77 950 zł.

Zwołane przez zarząd 19 maja 1930 r. walne zgromadzenie akcjonariuszy Sp.Akc. Fabryka Chemiczna „Gzichów” dokonało podziału zysków za rok 1929 w kwocie 111 791 zł i 13 groszy, przeznaczając na amortyzację budynków, maszyn, aparatów i ruchomości – 31 128 zł; na spisanie straty bilansowej za 1928 r. sumę 33 840 zł, na kapitał zapasowy zgodnie ze statutem 10% tj. 7795 zł, na gratyfikacje i tantiemy dla członków zarządu 8744 zł oraz na dywidendy dla akcjonariuszy w wysokości 10% od kapitału zakładowego – sumę 30 000 zł. Pozostała kwota 283 zł 42 groszy postanowiono przenieść na rok następny¹⁸.

Na początku 1926 r. doszło do porozumienia między wydzierżawioną w 1922 r. na okres 25 lat fabryką suchej destylacji drewna w Hajnówce a Sp.Akc. Zakładami Chemicznymi „Grodzisk”. Dnia 3 lutego nadzwyczajne walne zgromadzenie akcjonariuszy „Grodziska” jednogłośnie postanowiło dokonać połączenia (fuzji) z Towarzystwem Akcyjnym „Chr. Hempla Wdowa i Syn” oraz ze spółką akcyjną Leśny Przemysł Chemiczny „Hajnówka” na warunkach następujących:

- 1) spółką przejmującą są Zakłady Chemiczne „Grodzisk”;
- 2) kapitał zakładowy spółki przejmującej powiększony zostaje o 50 tysięcy do wysokości 800 tysięcy złotych przez wydanie nowej emisji 100 akcji na okaziciela po 50 zł, przeznaczonych dla spółek przejmowanych. Byli akcjonariusze Sp.Akc. Leśny Przemysł Chemiczny „Hajnówka” otrzymują 990 akcji, zaś udziałowcy Tow. Akc. „Chr. Hempla Wdowa i Syn” – 10 akcji¹⁹.

W tym samym dniu uchwałę o dokonanej fuzji podjęło nadzwyczajne zgromadzenie

akcjonariuszy Towarzystwa „Chr. Hempla Wdowa i Syn”²⁰, zaś nieco wcześniej, bo 23 XII 1925 r. udziałowcy „Hajnówki”²¹.

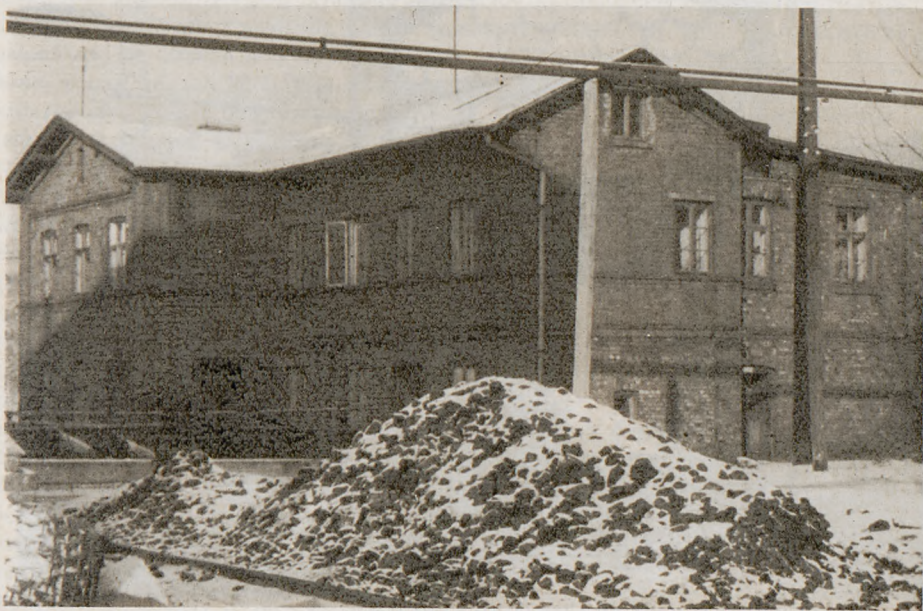
W końcu lat dwudziestych przystąpiono do modernizacji fabryk w Grodzisku i Hajnówce. Na ten cel w Banku Gospodarstwa Krajowego zaciągnięto pożyczkę w wysokości 1 miliona złotych, zabezpieczoną na całym majątku ruchomym i nieruchomym spółki.

8 czerwca 1928 r. zwyczajne walne zgromadzenie akcjonariuszy podjęło uchwałę o powiększeniu kapitału zakładowego o sumę 2.450 tys. zł przez wypuszczenie 49 000 akcji nowej emisji, nominalnej wartości 50 złotych każda. 3200 akcji przyznano dotychczasowym akcjonariuszom, resztę 45 800 przeznaczono na pokrycie wierzytelności. Otrzymał je Bank Gospodarstwa Krajowego²², który tym samym stał się głównym udziałowcem Sp. Akc. Zakłady Chemiczne „Grodzisk”. W jego posiadaniu znalazło się 44,6% kapitału zakładowego wynoszącego 23.250 tys. zł²³.

W 1928 r. na mienie spółki składały się nieruchomości wartości 1 830 591, 29 zł (w tym place – 405 942,36 zł i budynki – 1 434 648,93 zł), następnie maszyny, aparatura i urządzenia techniczne, które oszacowano na 1 205 858,40 zł oraz ruchomości i narzędzia wartości 234 654,06 zł.

Inwestycje w Hajnówce w tymże roku pochłonęły kwotę 384 242,71 zł. Przy produkcji wartości 6.244.110,17 zł bilans za r. 1928 wykazał straty wielkości 6 339,12 zł²⁴.

Kolejną pożyczkę w Banku Gospodarstwa Krajowego wysokości 1 mln złotych zaciągnął zarząd Zakładów Chemicznych „Grodzisk” w 1929 r. Także i ta suma została zabezpieczona na majątku spółki, a mianowicie w powiecie błońskim: na 1) reszcie nieruchomości pod nazwą „Zakłady Chemiczne Grodzisk”, 2) nieruchomości „Osada Wólka Grodziska BIV”, 3) reszcie nieruchomości pod nazwą „Osada Ojrza-

Budynek biura administracyjno-technicznego Zakładów Chemicznych „Grodzisk”

nówek lit. A" oraz w powiecie będzińskim na nieruchomości „Działka ziemi w dobrach Zagórze”²⁵.

W dniu 22 V 1929 r. w siedzibie spółki, przy ul. Chmielnej w Warszawie, dr Feliks Maciszewski reprezentujący interesy Banku Gospodarstwa Krajowego, Paweł Heilperein występujący w imieniu własnym i Banku Dyskontowego Warszawskiego, Edward Olszewski, Stanisław Müller, Józef Milewski, Józef Siemiński i Karol Wickenhagen – reprezentujący ogółem 82 191 akcji z prawem do 1867 głosów, dokonali wyboru nowych władz Sp. Akc. Zakłady Chemiczne „Grodzisk”. Wyłoniono Radę Nadzorczą w składzie: Feliks Maciszewski, Paweł Heilperein, Faliks Merunowicz, Andrzej Brzostowski, Michał Grossek, Jan Stecki, Tadeusz Werner, Józef Dangel, Jan Rogowicz, Stefan Suryn. Do Zarządu wybrano: Leona Barysza, Karola Ginsberga, Czesława Knoffa, Stanisława Müllera, Wiktor Sommera i Józefa Zawadzkiego. Do Komisji Rewizyjnej weszli: Michał Benisławski, Roman Kawecki, Kazimierz Platowski, Józef Siemiński i Julian Zienkiewicz²⁶.

Zakłady Chemiczne „Grodzisk” w 1930 r. przejęły 90% udziałów, dzierżawionej od 1929 r. Fabryki Suchej Destylacji DREWNA „Wygoda” w Wygodzie k. Sosnowca. Nie-wielka część udziałów tego zakładu (5%) należała do niemieckiego koncernu Hiag-Verein, wchłoniętego później również przez niemiecki koncern „Degussa” Deutsche Gols-u Silber Scheideanstalt Vormals Raessler – Frankfurt/Main²⁷.

Poszerzenie zasięgu interesów nie poprawiło sytuacji finansowej „Grodziska”. Zainstalowanie w „Hajnowce” aparatury na licencji „Suidy” zadłużyło zakłady na 2 mln zł, odsetki zaś wyniosły 350 tys. zł. Równocześnie kryzys rolny oraz przesilenie w

Wizyta Prezydenta R.P. Prof. Ignacego Mościckiego w Zakładzie – 1928 r.

przemysłu włókienniczym odbiło się niekorzystnie na sytuacji przedsiębiorstw chemicznych, utrudniając zbyt nawozów sztucznych i barwników oraz zmuszając do ograniczenia ich produkcji.

W tej sytuacji Bank Gospodarstwa Krajowego odmówił dalszego kredytowania, a zakłady ogłosiły niewypłacalność. Jednakże pomoc gospodarcza państwa ze względu na produkcję dla potrzeb wojska uchroniła „Grodzisk” przed ostateczną likwidacją.

Niekorzystne warunki w postaci zadłużenia, skurczenia się rynku zbytu oraz spadku cen, w jakich znalazły się fabryki wchodzące w skład Sp. Akc. Zakłady Chemiczne „Grodzisk”, sprawiły że w 1931 roku spółka przeszła pod zarządek sądowy²⁸. Do nabycia większości akcji zobowiązany został wówczas Bank Gospodarstwa Krajowego w Warszawie. Komisarzem upadłości wyznaczono inż. Aleksandra Mieszczanowskiego. Większość, bo 70% akcji Bank wykupił za 10% ich wartości i praktycznie uzyskał kontrolę nad zakładami przetworów chemicznych w Grodzisku, Gzichowie i Środuli oraz fabrykami suchej destylacji drzewa liściastego w Hajnówce i Wygodzie.

W 1932 r. dokonano wyboru nowego zarządu²⁹. Dnia 16 listopada naczelnym dyrektorem Zakładów Chemicznych „Grodzisk” mianowano ppłk. inż. Kazimierza Moniuszko z Wydziału Chemicznego Ministerstwa Spraw Wojskowych. Nastąpiła też zmiana siedziby spółki w Warszawie, z ul. Chmielnej 10 na Marszałkowską 151³⁰.

Akcje znajdujące się w posiadaniu Banku Ziemiańskiego w Warszawie zostały wykupione w zamian za część nieruchomości w Grodzisku. Tereny położone na zachód od zabudowań fabrycznych, ograniczone od południa linią kolejową, od zachodu ul. Koronkową i od północy ul. Bankową oraz place i działki na wschód od ul. Poniatowskiego do ul. Traugutta, Bank Ziemiański podzielił na place i działki pod nowe osiedle. Wytyczono tam ulice: Żeromskiego, Langiewicza, Marjańską i Niecałą³¹.

W połowie lat 30-tych podjęto nowe niewielkie inwestycje. W dniu 4 VI 1935 r. decyzją Wojewody Warszawskiego, zarząd uzyskał zatwierdzenie projektu przybudówki murowanej, w której umieszczono kocioł do destylacji acetonu oraz budynków gospodarczych z przeznaczeniem na składy chlorku i butelek³². Zabudowania wzniesiono na posesji przy ul. Traugutta nr 1 w Grodzisku Maz.

Trzeci kocioł parowy b. fabryki „Tasiemkowej” nie dopuszczony przez inspektora nadzoru jako kocioł parowy ciśnieniowy, w 1935 r. przerobiono na filter wodny i ustawiono w nowo wybudowanej stacji pomp do filtrowania wody z rzeki Mrowny³³.

W 1937 r. ułożono nową sieć wodociagową i kanalizacyjną na terenie fabryki w Grodzisku. Wystawiono nowy dwupiętrowy murowany budynek (późniejszy budynek półtechniki) i uruchomiono w nim produkcję octanu ołowiu. Do utwardzenia (asfalt na podłożu betonowym) wszystkich istniejących na terenie fabrycznym placów i dróg zaangażowano firmę włoską³⁴.

Dopływ nowych kapitałów w postaci pożyczki znalazł odzwierciedlenie w dalszej rozbudowie bazy techniczno-produkcyjnej fabryki grodziskiej i doskonaleniu procesów technologicznych.

Niewiele zachowało się źródeł informujących o sferze produkcji i zatrudnieniu w zakładach grodziskich.

Produkcję oparto głównie na przerobie produktów suchej destylacji drewna i z biegiem czasu znacznie rozszerzono.

Kwas octowy produkowano początkowo przez działanie kwasu siarkowego na octan wapnia w aparatach „Frederkinga”. Po wprowadzeniu w „Hajnówce” metody szwajcarskiej „Suidy”, która dawała kwas octowy surowy 80%, w zakładzie w Grodzisku prowadzono tylko oczyszczanie tego kwasu metodą rektyfikacji. W fabryce tej

w ramach modernizacji zastąpiono aparaty półkoliste do produkcji acetonu retortami, na oddziale kwasu octowego aparaty destylacyjne żeliwne i stalowe kolumny z wykładziną kwasoodporną wymieniono na miedziane, przy czym blachę miedzianą w arkuszach sprowadzono z Anglii.

Oprócz wspomnianych wyżej zmian technologicznych, w „Hajnowce” w 1928 r. uruchomiono produkcję węgla drzewnego aktywnego używanego do produkcji pochłaniaczy do masek przeciwgazowych³⁵.

Aceton otrzymywano metodą suchej destylacji octanu wapnia. Początkowo były stosowane aparaty żeliwne półkoliste szermetyzowane z mieszadłem ogrzewane węglem³⁶. W 1930 r. zastosowano retorty o znacznie większej pojemności niż poprzednie aparaty. Do retort wprowadzono na szynach wózki z tacami, na których w cienkich warstwach był rozłożony octan wapnia.

Formalinę wytwarzano przez utlenienie alkoholu metylowego na aldehyd mrówkowy, stosując początkowo jako „kontakt” siatki miedziane rozgrzane do 420° C i aparaturę miedzianą. Od 1930 r. po zakupieniu w Niemczech licencji w firmie „Karol Fischer” zaczęto stosować siatki srebrne rozgrzewane elektrycznie i aparaturę aluminiową.

W 1927 r. zaniechano produkcji Neosalvanu, uruchomiono Laboratorium Kontroli, a dwa lata później (1929 r.) Zakładowe Laboratorium Badawcze, którego kierownictwo powierzono inż. Karolowi Folandowi³⁷.

W 1931 r. podjęto wstępne prace nad uruchomieniem działu estrów metylowego i etylowego kwasu octanowego. Dnia 18 VII 1932 r. Wydział Przemysłowy Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego mając na uwadze ochronę środowiska, zatwierdził projekt urządzenia działu estrów, zobowiązując jednocześnie zakłady do należytego czuwania nad możliwością „całkowitego spalania materiałów opałowych za pomocą odpowiedniego urządzenia palenisk, stosowania właściwego opału i sumiennej obsługi stanowisk”³⁸.

W roku następnym, dla potrzeb wojskowych, rozpoczęto produkcję Pentaerytrytu – półproduktu do wyrobu pentrytu – materiału wybuchowego o mocy 3-krotnie silniejszej od nitrogliceryny.

Na przełomie 1935/1936 r. uruchomiono produkcję „Hexa-heksametylenotetraminy”, również jako półproduktu do materiałów wybuchowych. Zwiększono produkcję acetonu, stosowanego jako rozpuszczalnik przy produkcji prochu bezdymnego³⁹.

Asortyment produkcji fabryk wchodzących w skład Spółki Akcyjnej Zakłady Chemiczne „Grodzisk” pod koniec lat trzydziestych przedstawiał się następująco:

Fabryka „Grodzisk”

1. Kwas octowy spożywczy – esencja octowa 80%
2. kwas octowy leśdowaty 98%
3. kwas octowy techniczny 30%
4. formalina 30% i 40%
5. chloroform pro narcosi i chloroform purisimum
6. neosalvan (lek przeciwko chorobom WR)
7. aceton
8. octany: etylu, metylu, ołowiu i sodu (krystaliczny i bezwodny)
9. rozpuszczalnik H⁸⁰
10. oleje ketonowe
11. lakier samolotowy tzw. celon
12. pentacytryt
13. Hexa – heksametylenotetramina
14. węgiel drzewny hutniczy.

Fabryki poza „Grodziskiem”, produkowały głównie surowce do dalszego przerobu.

Fabryka „Hajówka”

Drogą suchej destylacji drewna liściastego (brzoza, grab i częściowo olcha) produkowano: octan wapnia, spirytus drzewny techniczny, metanol, rozpuszczalnik H80, olej F, węgiel drzewny, smołę i pak drzewny, a od r. 1928 kwas octowy 80% – techniczny.

Węgiel drzewny w dużych ilościach eksportowano do Czechosłowacji, Węgier, Palestyny i Anglii.

Fabryka „Środula”: kwas solny i chlorek cynku.

Fabryka „Gzichów”

1. esencja octowa

2. własna huta szkła – balony szklane 25, 40, 50 i 60 litrowe i gąsiory szklane 2,5 i 10-cio litrowe.

Fabryka „Wygodą”

Drogą suchej destylacji drewna bukowego produkowano:

1. octan wapnia

Tabela 2

Asortyment i wielkość produkcji Zakładów Chemicznych „Grodzisk” w latach 1927–1928, 1935, 1937 (w tonach)

Wyrób	Lata			
	1927	1928	1935	1937
aceton	109,0	102,0	204,0	219,5
oleje ketonowe	*	*	*	52,5
formalina 40%	*	*	300,0	516,7
chloroform	*	*	30,7	9,7
kwas octowy techniczny 100%	*	*	300,0	227,2
kwas octowy czysty 100%	441,0	429,0	168,0	401,6
octan metylu	*	*	15,6	13,5
octan sodu	*	*	48,0	115,8
octan ołowiu	*	*	66,0	104,2
rozsuszczałniki	*	*	120,0	134,3
lakier (celon)	*	*	–	45,8
alkohol metylowy 99–100%	203,0	279,0	15,6	–
octan amylu	–	–	12,0	28,7

* brak danych

Źródło: W. Klodecki, *Przemysł fabryczny w województwie warszawskim (w:) Materiały monograficzne województwa warszawskiego*, t. I 1929, z. 1, s. 87, CAW; Departament Uzbrojenia MS Wojsk., sygn. I. 300.35.165; Archiwum GUS, Wydział IV Statystyki, Przemysłu, Handlu Wewnętrznego i Kredytu GUS 1918–1939, sygn. 276

2. spirytus drzewny
3. węgiel drzewny
4. esencję octową
5. smołę i pak drzewny
6. rozpuszczalniki techniczne.

Węgiel drzewny eksportowano do Czechosłowacji, Węgier i Palestyny⁴⁰.

W kooperacji z Zakładami Chemicznymi „Grodzisk” pozostawała fabryka suchej destylacji drewna „Węgierska Górka”.

W latach 1935–1937 Zakłady Chemiczne „Grodzisk” osiągnęły silną pozycję w produkcji wyrobów chemicznych. Specjalizowały się głównie jako jedyny zakład w Polsce w produkcji kwasu octowego, acetonu, formaliny i alkoholu metylowego (tabela 3) dla potrzeb wojska. Rozszerzyły znacznie asortyment wyrobów, przy czym główne pozycje zajmowały zamówienia Departamentu Uzbrojenia Ministerstwa Spraw Wojskowych i PWP Pionki⁴¹.

W dniu 11 maja 1937 r. w Departamencie Uzbrojenia Ministerstwa Spraw Wojskowych przygotowano referat „Znaczenie S.A. Zakłady Chemiczne „Grodzisk” dla zaopatrzenia armii”, w którym jednoznacznie stwierdzono, że zakłady były wówczas jedynym w kraju producentem acetonu, alkoholu metylowego, formaliny, utropiny, pentacrytrytu niezbędnych składników prochów Ng, mas plastycznych i półproduktów dla otrzymywania pentrytu i heksogenu. Otrzymywanie i dalsza przeróbka produktów suchej destylacji drewna w wytwórniach Sp. Akc. „Grodzisk” zdaniem autora opracowania oparte były na nowoczesnych metodach technicznych i stale ulepszone. Jednocześnie normy wydajności były niższe od norm europejskich.

Tabela 3

**Produkcja i sprzedaż wyrobów Zakładów Chemicznych „Grodzisk”
Sp. Akc. w 1937 r.**

Wyrób	Produkcja w kg	Ilość sprzedanych produktów w kg	Suma uzyskana ze sprzedaży w zł	Cena sprzedaży 1 kg
aceton	219500	188286	566840	3,10
oleje ketonowe	52500	53884	133916	2,48
formalina	516700	475544	553620	1,16
chloroform	9700	95553	66163	0,68
kwas octowy techniczny 100%	222700	117116	427184	3,64
kwas octowy czysty 100%	401600	367600	1130055	3,06
octan metylu	13500	7216	20790	2,89
octan sodu	115800	88118	78760	0,89
octan ołowiu	104200	106500	161820	1,56
rozsuszczalnik	134229	143360	320230	2,22
octan amylu	28700	26879	103380	3,71
lakiery inne	45825	45520	187800	4,12
ogółem	1864754	1347976	3750548	2,74

Źródło: Archiwum GUS, Wydział IV Statystyki Przemysłu, Handlu Wewnętrznego i Kredytu GUS 1918–1939, syg. 276

Wjazd główny do Zakładów Chemicznych „Grodzisk”

Zdolność produkcyjna Zakładów Chemicznych „Grodzisk”⁴² pokrywała w 1937 r. i mogła pokryć po rozbudowie I-jej fazy przemysłu prochów i materiałów wybuchowych zapotrzebowanie na aceton dla produkcji prochów Ng i na pentacytryt⁴³. W 1937 r. siła mechaniczna Zakładów Chemicznych „Grodzisk” wynosiła: 1 maszynę parową o mocy 12 KM, 28 silników elektrycznych o mocy 103 KM, w tym 6 (o mocy 21,85 KM) zainstalowanych w 1937 r., 1 prądnicę o mocy 15 KM oraz 2 kotły niskiego ciśnienia (poniżej 22 atmosfer)⁴⁴.

Do wytworzenia produkcji użyto 878 ton węgla kamiennego, 2719 ton mialu węglowego oraz zakupiono 157 884 kWh prądu elektrycznego, co stanowiło 0,5% ogółu energii elektrycznej sprzedanej w tym roku dla odbiorców przemysłowych przez Elektrownię Okręgu Warszawskiego w Pruszkowie⁴⁵.

Wielkość produkcji oraz wielkość i wartość sprzedanych wyrobów obrazuje tabela nr 3.

W tym samym roku zatrudnienie w wytwórniach Sp.Akc. Zakładów Chemicznych „Grodzisk” wynosiło 141 osób, z tego w grupie robotniczej 125 (116 mężczyzn i 9 kobiet). W stosunku do r. 1928 (90 zatrudnionych) wzrosło o 51 osób tj. 56%. W 1938 r. zatrudnionych było 117 osób, zaś w 1939 r. – 150 (120 mężczyzn i 30 kobiet), w tym pracowników fizycznych 132⁴⁶.

Aneks

Władze Spółki Akcyjnej Zakłady Chemiczne „Grodzisk” w latach: 1921, 1928, 1932

1921 rok

Rada Nadzorcza:

Aleksander Grobicki, Jan Kozłowski, Jan Paukalla, ks. Czesław Pucyna, Jan Rogowicz, Józef Trzeciak, Tadeusz Werner, Franciszek Wolffin

Zarząd: Czesław Knoff, Eustachy Korwin-Szymanowski, Stanisław Müller, Józef Zawadzki, Stefan Suryń

Komisja rewizyjna:

Tomasz Błęszyński, Józef Jaczuński, Kazimierz Junosza-Piotrowski, Józef Siemiński i Marian Starczewski

Dyrektorzy Zarządu:

Czesław Knoff, Stanisław Müller, Józef Zawadzki

Źródło: APW, *Notariusz Karol Hettlinger*, akt z 26 II 1921 r., nr rep. 597

1928 rok:

Rada Nadzorcza:

dr Feliks Maciszewski, Paweł Heilperein, Feliks Merunowicz, Andrzej Brzostowski, Michał Grossek, Jan Stecki, Tadeusz Werner, Józef Dangel, Jan Rogowicz, Stefan Suryń

Zarząd:

Leon Barycz, Karol Ginsberg, Czesław Knoff, Stanisław Müller, Wiktor Sommer, Józef Zawadzki

Komisja rewizyjna:

Michał Beniślawski, Roman Kawecki, Kazimierz Płatowski, Józef Siemiński, Julian Zienkiewicz

Źródło: *Sprawozdanie Spółki Akcyjnej Zakłady Chemiczne „Grodzisk” za rok 1928*, Warszawa 1929

1932 rok

Zarząd:

dr Feliks Maciszewski, Paweł Heilperein, dr Feliks Merunowicz, Michał Grossek, Wiktor Sommer, Karol Ginsberg, dr Marian Chechliński, dr Leon Barysz, Aleksander Mieszczanowski, inż. Jan Rawicz, Stefan Suryń, Julian Kulski

Dyrektorzy zarządu: Czesław Knoff, Stanisław Müller, Józef Zawadzki

Źródło: *Rocznik Polskiego Przemysłu i Handlu 1932*, Warszawa, nr 1530

Dyrektorzy Fabryki Zakładów Chemicznych „Grodzisk” w Grodzisku Mazowieckim

inż. Wilhelm Querfurth	lata 1921–1927
inż. Stanisław Myszkowski	lata 1927–1929
inż. Edward Olszewski	lata 1929–1930
inż. Jan Wolmer	lata 1930–1935
inż. Edmund Szumiłowski	lata 1935–1945

Inż. St. Myszkowski zginął w 1939 r. w Wygodzie k. Stanisława, inż. E. Szumiłowski zginął ostatniego dnia okupacji od bomby lotniczej w Grodzisku Maz.

Źródło: Jan Kustos, *Karty z historii...*, s. 13

Przypisy

1. St. Misztal, *Przemiany w strukturze przestrzennej przemysłu na ziemiach polskich w latach 1860–1965*, Warszawa 1970.
2. J. Zientala, *Historia Grodzkich Zakładów Farmaceutycznych „POLFA” w Grodzisku Mazowieckim*, Grodzisk Maz. 1975, m.ps., s. 1
3. Fabryka Chemiczna Krell i Co uruchomiona w r. 1885 i Fabryka Smarów B. Jasiński i S-ka, dawniej Nosek założona w 1889 r., L. Jeziorański, *Księga adresowa przemysłu fabrycznego na 1905 r.*, Warszawa, s. 283, nr 1452, 1449
4. Monitor Polski, 1921, nr 31, poz. 71
5. Archiwum Państwowe, m.st. Warszawy (dalej APW), *Notariusz Karol Hettlinger*, akt z dnia 26 II 1921 r., nr rep. 597
6. Tamże
7. APW, *Notariusz Karol Hettlinger, Lista akcjonariuszów spółki akcyjnej Zakłady Chemiczne „Grodzisk”*, 26 II 1921 r.
8. J. Kustos, *Karty z historii Grodzkich Zakładów Farmaceutycznych „POLFA” w Grodzisku Maz.* mpis, k. 6
9. Plan Grodziska Mazowieckiego wykonany w Wydziale Technicznym Zarządu Miejskiego m. Grodziska Maz., maj 1936
10. W myśl ustawy elektrycznej z 21 marca 1922 r., w 1928 r. Elektrownia Okręgowa w Pruszkowie otrzymała prawa przesyłania, przetwarzania i rozdzielania energii elektrycznej na obszarze szeregu gmin powiatu warszawskiego, a także na gminy powiatu błońskiego: Radzików, Helenów, Miłochów, Pass, Błonie (miasto), Grodzisk (wieś), Grodzisk (miasto), Brwinów, Milanówek, Kaski, Radziejowice, Skuły, Mszczonów (miasto), Wiskitki, Żyrardów (miasto i wieś). Obok Zakładów Chemicznych „Grodzisk”, Elektrownia Pruszkowska zasilala tak duże zakłady przemysłowe, ja „Lilpop”, Rau i Loewenstein” „Państwowa Fabryka Karabinów”, Polskie Zakłady „Skody”, Fabryka Samochodów „Ursus”, Fabryka Kabli w Ożarowie, Fabryki: „Era”, „Tudor” oraz liczne zakłady wojskowe i kolejowe, J. Piłatowicz, *Elektrownia Pruszkowska w latach 1913–1939*, (w:) *Dzieje Pruszkowa pod red. A. Żarnowskiej*, Warszawa 1983, s. 101, 107
11. J. Zdziechowski, *Finanse Polski w latach 1924 i 1925*, Warszawa 1925, s. 13–15
12. APW, *Notariusz Karol Hettlinger*, akt z dnia 29 IV 1922 r., nr rep. 1512
13. Tamże, akt z dnia 19 XII 1922 r., nr rep. 4472
14. Tamże, nr rep. 1839 – protokół nadzwyczajnego zgromadzenia akcjonariuszy Spółki Akcyjnej Zakłady Chemiczne „Grodzisk” w dniu 14 V 1923 r.
15. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej”, 1924, nr 55, poz. 542
16. APW, *Notariusz Karol Hettlinger*, akt z dnia 21 VIII 1925 r., nr rep. 3265
17. Tamże, akt z dnia 28 IX 1923 r., nr rep. 4534
18. Tamże, akt z dnia 19 V 1930 r., nr rep. 2367
19. Tamże, akt z dnia 3 II 1926 r., nr rep. 391
20. Tamże, nr rep. 390 z 1926 r.
21. Tamże, nr rep. 4834 z 1925 r.
22. Tamże, nr rep. 2132 z 1928 r.
23. *Bank Gospodarstwa Krajowego, Sprawozdanie za rok 1928*, Warszawa 1929, s. 33
24. *Sprawozdanie Sp. Akc. Zakłady Chemiczne „Grodzisk” za rok 1928*
25. APW, *Notariusz Karol Hettlinger*, akt z dnia 18 II 1929 r., nr rep. 1037
26. Tamże, akt z dnia 22 V 1929 r., nr rep. 3062
27. J. Kustos, *Karty z historii...*, op. cit., s. 7
28. *Sprawozdanie Banku Gospodarstwa Krajowego za rok 1931, Rok VIII Warszawa 1932*, s. 53
29. *Rocznik Polskiego Przemysłu i Handlu 1932*, Warszawa, nr 1530
30. J. Kustos, *Karty z historii...*, op. cit., s. 9
31. *Informator miasta Grodziska Mazowieckiego i powiatu błońskiego*, Grodzisk Mazowiecki 1936, plan miasta z 1936 r.
32. Archiwum Państwowe w Żyrardowie, *Starostwo Powiatowe Błoniekie*, syg. 21, k. 9
33. J. Zientala, *Historia Grodzkich Zakładów Farmaceutycznych „POLFA”*, Grodzisk Maz. 1975, k. 7, 12
34. Tamże
35. Tamże, k. 9
36. Tamże, k. 4
37. K. Foland, *Historia Grodzkich Zakładów Farmaceutycznych „POLFA”*, mpis.
38. AP Żyrardów, *Starostwo Powiatowe Błoniekie*, syg. 21, k. 24
39. K. Foland, *Historia Grodzkich...*, op. cit., J. Kustos, *Karty z historii...*, op. cit. s. 11
40. Tamże, k. 6–7
41. Centralne Archiwum Wojskowe (dalej CAW), *Departament Uzbrojenia MSWojsk.*, syg. I.300.35.165
42. Miesięczna zdolność produkcyjna: aceton – 21 t, celon – 10t, chloroform „purissimum” – 2, 5t, chloroform „pro narcosis” – 0,06t, formalina 40% – 35t, octan ołowiu – 6t, kwas octowy lodowaty 80–100% – 42t, alkohol metylowy 99–100% – 7t, kwas octowy jadalny 30–98% – 18t, octan sodu – 9t, octan metylu – 3t, octan amylu – 3t, sześciometylenotetramina – 6t, rozpuszczalniki H, St, F, C², ME-13,5t, tamże
43. Tamże
44. Archiwum Głównego Urzędu Statystycznego, *Wydział IV Statystyki Przemysłu, Handlu Wewnętrznego i Kredytu GUS 1918–1939*, syg. 276
45. W 1937 r. Elektrownia Okręgu Warszawskiego w Pruszkowie sprzedała ogółem 57,3 mln kWh, w tym dla odbiorców przemysłowych 27,0 mln, J. Piłatowicz, *Elektrownia Pruszkowska...*, op. cit., s. 108
46. Archiwum GUS, *Wydział IV Statystyki...*, op. cit., syg. 276, H. Kłodecki, *Sprawozdanie o stanie przemysłu województwa warszawskiego w kwartale I-szym 1929 r.* (w:) *Materiały monograficzne województwa warszawskiego*, t.1, 1929, z.1, s. 90, J. Kustos, *Karty z historii...*, op. cit., s. 29

Jerzy Kowalczyk

Zakłady Chemiczne „Grodzisk” w okresie okupacji (1939–1945)

Wybuch II wojny światowej zastał Zakłady Chemiczne w pełni rozwoju. Załoga składała się ze 150 osób (120 mężczyzn i 30 kobiet), w tym dziesięciu pracowników inżynieryjno-technicznych i ośmiu osób administracji. Fabryka na szczęście nie ucierpiała w czasie kolejnych bombardowań i dzięki temu mogła kontynuować normalną pracę, którą przerwano w dniu 6 września. (Niemcy wkroczyli do Grodziska w dniu 8 września). Zgodnie z planem mobilizacyjnym Centrala Warszawska zarządziła przeniesienie części załogi do Hajnówki w celu kontynuowania produkcji. Niezwłocznie wysłano ekipę pod kierownictwem dyrektora inż. Edmunda Szumiłowskiego w skład której weszli Bronisław Krasucki, Jerzy Zientala, Franciszek Jaworski, Wacław Chlebowski i Edmund Trzcinski. Ekipa pokonując trudności spowodowane ewakuacją i często bezładną ucieczką ludności dotarła przy pomocy konnego zaprzęgu do miasta Sarny, ale tam dowiedziała się o przekroczeniu granicy Polski przez wojska radzieckie. Podjęto decyzję powrotu. Ekipa wróciła do Grodziska dopiero w połowie listopada. Dyrektor Szumiłowski podjął niezwłocznie decyzję wznowienia pracy fabryki na dotychczasowych zasadach jako podległej Zarządowi Spółki Akcyjnej w Warszawie, której biuro po zbombardowaniu lokalu przy ulicy Marszałkowskiej 151 przeniesiono na ulicę 6 Sierpnia 8. Do Zarządu weszli wówczas Jan Koniarek jako wicedyrektor i Edward Freyer jako kierownik handlowy i administracyjny.

Przy zmniejszonej załodze produkcja ruszyła „pełną parą”. Towary transportowano do Warszawy konnymi platformami gdyż jedyny posiadany przez Zakład samochód „Chevrolet” został oddany w czasie działań wojennych do dyspozycji wojska, którym zmobilizowany kierowca Stanisław Żuliński dowoził żywność dla obrońców Warszawy. Samochód służył następnie potrzebom ewakuacji i w miejscowości Kuty leżącej przy granicy rumuńskiej został pozostawiony do dyspozycji wojska. Kierowca i jego pomocnik Stanisław Troliński udali się pieszo w drogę powrotną pełną dramatycznych sytuacji przez tereny zajęte przez wojska radzieckie gdzie musieli się ukrywać (nie mając meldunków) przed działalnością band ukraińskich. Do Grodziska dotarli w październiku, gdzie niebawem podjęli pracę w nowo uruchomionych Zakładach.

W roku 1940 Zakłady przeszły pod Zarząd Komisaryczny okupanta otrzymując nazwę Chemische Werke A.G. Komisarische Verwaltung i podporządkowane zostały organizacyjnie niemieckiemu koncernowi „Degussa”. Komisarycznym zarządcą był najpierw przez kilka miesięcy major wojsk niemieckich Kolber, a następnie Gotfried Schmidthener, pozostający na tym stanowisku do połowy 1944 roku. Kapitał zakładowy oceniono na dwa miliony sześćset tysięcy złotych¹. Produkowano esencję octową 80%, kwas octowy lodowy 98%, formalinę 30 i 40%, octany: etylu, amylu, metylu. Prowadzono też rozlew esencji octowej do butelek 50 g, 75 g, 100 g, 150 g, 200 i 500 g. Mężem Zaufania, czyli Treuhänderem, mianowali Niemcy Adolfa Hauptmanna, Niemca pracującego od dawna w Zakładach Chemicznych na stanowisku kasjera.

Perspektywy dla rozwoju przemysłu chemicznego w Generalnej Guberni były dobre. Zakłady, których większość bo około 70% (różnej wielkości) mieściło się w Warszawie i tzw. Dystrykcie Warszawskim posiadały duże zapasy surowców. Produkcję

hamowały tylko poważne braki w dostawach węgla i koksu, lecz mimo to w zmieniających warunkach przemysł ten zatrudniał ponad 50% stanu przedwojennego². W zakładach grodziskich stan zatrudnienia wyglądał dużo lepiej gdyż w latach 1941 – 1944 zatrudniano kolejno 98, 94, 100, 97 osób³. Zgodnie z zarządzeniem władz okupacyjnych z dnia 17 października 1939 r. płace nie mogły przekroczyć wskaźnika z dnia 31 sierpnia tego roku⁴. Dopiero po powstaniu warszawskim wskutek ogólnej dezorganizacji, a jeszcze wcześniej odcięcia źródła dostaw surowców w Hajnówce zajętej w r. 1944 przez wojska radzieckie, produkcja zaczęła upadać. Z dniem 1 listopada 1944 r. zwolniono większą część załogi.

Na terenie zakładów na całym obszarze zajmowanym kiedyś przez Fabrykę Tasiemkową Niemcy zlokalizowali magazyny wojskowe. Przez cały okres okupacji stacjonowały tu oddziały Wehrmachtu.

Koncesję na rozprawdzenie i sprzedaż wyrobów Zakładów Chemicznych w Grodzisku na terenie całej Generalnej Guberni otrzymał od koncernu „Degussa” już w pierwszych miesiącach okupacji wspomniany już Edward Freyer. Wykorzystując te możliwości założył przy współudziale pracowników Zakładów placówkę pod nazwą Spółdzielni Pracy „Groset” (nazwa powstała ze skrótów wyrazów „Grodzisk – ocet”) która używała znaku fabrycznego Zakładów Chemicznych: rak w trójkącie. Stworzono warunki egzystencji dla osób, które utraciły pracę lub z różnych względów nie mogły jej podjąć. Zadania gospodarcze Spółdzielni polegały na butelczkowaniu esencji octowej, wyrobie octu oraz produkcji przetworów owocowo-jarzynowych. Spółdzielnia rozwijała się w szybkim tempie, wkrótce otwarto oddziały w Skierniewicach, Sokółowie Podlaskim, Opocznie, Garwolinie, Ostrowi Mazowieckiej i Radomsku⁵.

Koordynatorem ekonomicznym działalności Spółdzielni był księgowy Zakładów Chemicznych w Grodzisku Roman Wykusz. Szybki rozwój placówki był przystawiony „solą w oku” okupanta tym bardziej, że podejrzewał ją – zresztą nie bez podstaw – o działalność konspiracyjną. W roku 1943 Gestapo wpadło na trop tej działalności. Podejrzenia skupiły się na osobie Edwarda Freyera. Powstało poważne zagrożenie dla wielu ludzi i placówek. Organizacja wykorzystwała w tej sytuacji skutki bombardowania Żoliborza, gdzie zginęło kilka osób, i ogłosiła Edwarda Freyera jako ofiarę bombardowania. Żona Freyera „stwierdziła” identyfikację zwłok, odbył się pogrzeb i wydano pośmiertne wspomnienie o „zmarłym” jako wybitnym działaczu gospodarczym. Komunikat dotarł do wszystkich placówek, a tymczasem Freyer żył jeszcze długo po wyzwoleniu. Spółdzielnia wysłała zatem obronną ręką. Skończyło się na najściu na lokal w Grodzisku i ucieczką dwóch pracowników. Spółdzielnia przetrwała okupację i podjęła działalność w okresie powojennym.

Pracownicy Zakładów chlubnie zapisali się w walce z okupantem. Powstała tam silna komórka konspiracyjna Armii Krajowej prowadząca wszechstronną działalność⁶. Była ona jednym z filarów Ośrodka AK. „Osa”⁷. W podziemiu obecnej pierwszej hali produkcyjnej, warsztatu bazy i oprzyrządowania aparatury w sąsiedztwie magazynów niemieckich zlokalizowany był magazyn broni. Niemcy nie wpadli na to, iż na terenie pozostającym stale pod nadzorem uzbrojonych wartowników mógł istnieć taki magazyn.

Nadzór nad magazynem sprawowali Jan Sadowski i Stefan Grad z plutonu IV dowodzonego przez odważnego i brawurowego w działaniu plutonowego Tadeusza Bronowskiego, pełniącego w Zakładach funkcję magazyniera. W jego kantorze w skrzyni przy biurku znajdował się magazynek broni krótkiej i amunicji. Broń długa przechowywano także w kanałach przewodów płomienicowych retort acetonowych. Nadzór nad tą bronią miał zastępca magazyniera Julian Plichta. W laboratorium

badawczym inż. Wacław Konarzewski przy współudziale inż. Karola Folanda, specjalisty od produkcji materiałów wybuchowych (byłego pracownika Państwowej Wytwórni Prochu w Pionkach) prowadził zakonspirowaną produkcję granatów ręcznych.

W tym budynku fabryki „Tasiemkowej” (obecnie warsztat bazy oprzyrządowania i aparatury, w czasie okupacji organizacja AK przechowywała broń i amunicję.

Transportem broni zajmował się kierowca Stanisław Żuliński wraz z konwojentem Stanisławem Trolinśkim. Zamaskowaną lub ukrytą pod przewożonymi materiałami broń, transportowano zakładowym samochodem marki „Chevrolet” napędzanym gazem z kostki drzewnej. Samochód w godzinach od 7 do 16 pozostawał w gestii Zakładów, a od 16 do 7 był do dyspozycji miejscowej żandarmerii. Sytuacja kierowcy była nie do pozazdroszczenia. Wiele niebezpiecznych epizodów i „nerwówek” w czasie transportu broni, na szczęście zakończonych dobrze, przeżyli kierowca i konwojenci. Umownym kryptonimem „jedziemy po rąbanke” dawał znać Tadeusz Bronowski o czekającej na transport broni ze zrzutów. W czasie powrotu z jednej z takich wypraw z ładunkiem pojemników z bronią od strony Zapola, samochód został raptownie zatrzymany przez dwóch żandarmów przy wjeździe do Grodziska. Jeden z konwojujących żołnierzy niepostrzeżenie uskoczył do pobliskiej bramy chcąc zaalarmować dowództwo o „wpadce”, gdy tymczasem Niemcy polecili szybko jechać do Zakładów, wyładować „towar” i natychmiast wracać, gdyż samochód pilnie był im potrzebny. Broń szczęśliwie wyładowano. W wielu akcjach organizowanych przez Dowództwo Obwodu „Bażant” lub Ośrodka „Osa”, brali udział żołnierze konspiracji – pracownicy Zakładów. Gdy w odwet za wykonanie wyroku w dniu 28 października 1943 r. na niemieckim zarządcy Fabryki Tarcz Sциernych Sommerze, Niemcy aresztowali ponad 20 zakładników, znanych mieszkańców Grodziska, oraz pracowników Fabryki, którym groziło rozstrzelanie, Dowództwo postanowiło za wszelką cenę nie dopuścić do egzekucji. Sporządzono listę volksdojców i polecono przekazać ją kie-

*Edmund
Szumiłowski*

Edmund Szumiłowski – Dyrektor Z.Ch. „Grodzisk”
w latach 1935 – 1945 r.

Tadeusz Bronowski – dowódca plut. „AK” na
terenie Zakładu.

rownikowi Policji Kryminalnej Schlenderowi – nota bene wieloletniemu mieszkańco-
wi Grodziska – z oświadczeniem, że w wypadku rozstrzelania zakładników będą oni
zastrzeleni z rozkazu dowództwa AK. Dramatyzm i brawura wykonania zadania zna-
ne były powszechnie. Dokonał tego wspomniany już Tadeusz Bronowski. Zakładni-
ków zwolniono w dniu 5 listopada. Zemstą gestapo było jednak rozstrzelanie w dniu
18 listopada 20 Polaków przywiezionych z Pawiaka, w większości nieznanym na
terenie miasta⁸.

Obok bramy wjazdowej do Zakładów w mieszkaniu Stefana Rutkowskiego, miesz-
czącego się w budynku fabrycznym ukryta była radiostacja. Miejsce zdawało się być
bezpiecznym tym bardziej, że opodal znajdowała się portiernia i do każdego zatrzy-
mującego się samochodu czy przychodzącej osoby wychodził niemiecki wartownik.
Tym faktem Niemcy byli zdezorientowani lecz ustawicznie penetrowali okolice. Gdy
jednak coraz częściej pojawiali się w pobliżu w czasie nadawania meldunków,
postanowiono zmienić miejsce jej działania. Po powstaniu warszawskim na terenie
magazynu towarów gotowych (obecny warsztat remontowy) okupanci zlokalizowali
obóz przejściowy dla wysiedlonych warszawiaków. W spontanicznej akcji pomocy,
żony pracowników przygotowywały i rozdzielały posiłki, a dzięki postawie miejsc-
owej społeczności wielu z wysiedlonych przed którymi stała perspektywa wywozu, w
najlepszym wypadku na dalej położone tereny Generalnej Guberni, wydostało się na
wolność. Sprawna organizacja i przestrzeganie zasad konspiracji, przyczyniły się do
tego, że nie było żadnej poważniejszej „wpadki” na terenie Zakładów. Należy też
wspomnieć o postawie Adolfa Hauptmanna, niemieckiego Treuhändera, który uc-
hronił przed aresztowaniem przez przybyłych do Zakładu gestapowców pracownika
– oficera AK Romana Wykusza. Prowadzący po terenie fabrycznym gestapowców
Hauptmann, którego obowiązkiem było wskazanie poszukiwanego „nie zauważył”
przechodzącego w kierunku wyjścia z Zakładów zorientowanego w sytuacji Romana

Wykusa. Można wnioskować, że Hauptmann i w innych sprawach zachowywał podobną postawę, a na pewno „nie węszył” i nie donosił do gestapo. Zbliżał się koniec okupacji. Niemcy w sposób planowy wywozili zgromadzone surowce i urządzenia. Nie udało im się jednak wywieźć najbardziej wartościowej aparatury miedzianej, udaremniła to miejscowa komórka AK. Straty poniesione przez Zakłady były jednak duże. Doszły do nich zniszczenia budynków fabrycznych w wyniku wysadzenia mostu kolejowego opodal Zakładów w dniu 16 stycznia 1945 r. Bombardowano miasto i teren fabryczny. W czasie bombardowania w dniu 16 stycznia 1945 r. na ul. 11-go Listopada (obecna ul. Niepodległości) zginął od odłamków bomby lotniczej dyrektor Zakładów inż. Edmund Szumiłowski. Nazajutrz Grodzisk został wyzwolony. W dziejach zakładów otwarta została nowa karta. Straty wojenne oceniono na sumę 392.251 złotych, licząc według przedwojennego kursu złotego.

Ta część historii Zakładów jest nadal otwarta. Być może wiele jeszcze faktów zostanie odkrytych lub przypomnianych. Nie wszystkie nazwiska wymieniono, nie było pełnej możliwości i nie o to zresztą chodzi. Działalność niezliczonych i nie znanych z nazwiska żołnierzy podziemia i cywili poświęcało swe siły i życie przybliżając ostateczną klęskę okupanta. Przytoczyć jednak można nazwiska ludzi biorących udział we wspomnianych w tekście akcjach i działaniach. Prawie wszyscy z nich przeżyli wojnę, a niektórzy pracowali w Zakładach do ostatnich czasów, a nawet pracują jeszcze dziś. Wielu już nie żyje. Tadeusz Bronowski zginął w roku 1944, aresztowany przez Niemców. A oto ich nazwiska w kolejności alfabetycznej: Mieczysław Barański, Tadeusz Bronowski, Wojciech Brzeziński, Edward Freyer, Karol Foland, Stefan Grad, Władysław Grzejszczak, Aleksander Jackowski, Wacław Konarzewski, Bronisław Krasucki, Aleksander Nowak, Wacław Okrasa, Julian Plichta, Stefan Rutkowski, Jan Sadowski, Franciszek Sosnowski, Mieczysław Szmajdowicz, Stanisław Trolński, Roman Wykusz, Jerzy Zientala, Józef Zima, Stanisław Żuliński.⁹

Przypisy

¹ Informator Przemysłu i Handlu m. Warszawy i Okregu. Warszawa 1942. Wydawnictwo Polskie.

² B. Ratyńska. *Ludność i gospodarka Warszawy i Okregu pod okupacją hitlerowską* Warszawa 1982, s. 220.

³ Księga imienna pracowników Zakładów Chemicznych w Grodzisku zał. 1941 r. (Archiwum GZF „Polfa”, sygn. 63/55).

⁴ T. Kłosiński. *Polityka przemysłowa okupanta w Generalnej Guberni*, Poznań 1947 (dane dot. r. 1941).

⁵ „Życie Powiatu Grodzisko Mazowieckiego” Grodzisk Maz., Grudzień 1948, s. 15

⁶ „Trybuna Polfy Grodzkiej”. Wyd. Jubileuszowe – Listopad 1975 s. 4.

⁷ Kryptonim Ośrodka Armii Krajowej wchodzącego (Grodzisk Mazowiecki obok Milanówka, Btonia, Brwinowa, Mszczonowa i Żyrardowa) w skład Obwodu AK „Bazant”. Początkowo ośrodek nasz miał kryptonim „Gąbka”.

⁸ Wł. Bartoszewski. *Warszawski pierścien śmierci 1939–1944*, Warszawa 1970, s. 206.

⁹ W szkicu niniejszym wykorzystano przede wszystkim następujące materiały: Karty z historii Grodzkich Zakładów Farmaceutycznych „POLFA” – maszynopis – oprac. Jan Kustosz 1975. Krótka historia Grodzkich Zakładów Farmaceutycznych „POLFA” – maszynopis – oprac. inż. Karol Foland 1975 r. Historia Grodzkich Zakładów Farmaceutycznych „POLFA” – maszynopis – oprac. Jerzy Zientala 1975 r.

Cz. II

**ROZWÓJ GRODZISKICH
ZAKŁADÓW FARMACEUTYCZNYCH
„P O L F A”
W LATACH 1945 – 1986**

Witold Rakowski
Teresa Gocał

Rozwój Grodziskich Zakładów Farmaceutycznych „Polfa” w Grodzisku Maz. w latach 1945-1986.

Rozwój zakładu przemysłowego można rozpatrywać z różnych punktów widzenia. Analizować go można miernikiem ilości i jakości wytwarzanych produktów. Można to czynić porównując wielkość nakładów inwestycyjnych w danym okresie, wielkością zatrudnienia bądź zwiększeniem wydajności pracy. Zwiększenie wydajności pracy można uzyskać wieloma sposobami. Można osiągnąć ją poprzez usprawnienia organizacyjne produkcji, wzrost kwalifikacji pracowników, poprzez nakłady inwestycyjne przeznaczone na zakup nowych maszyn, nowych technologii, poprzez modernizację istniejącego potencjału wytwórczego.

Te zmiany i ten postęp jest zauważalny na przestrzeni określonego czasu z perspektywy którego można ukazać nie tylko fakt jego istnienia lecz również dokonać analizy i oceny prawidłowości ich stosowania. Celem wszelkich zmian i przeobrażeń jest postęp. Postęp w strukturze produkcji wyrażający się w postępie technicznym i technologicznym, który jest ściśle powiązany z poprawą warunków bezpieczeństwa i pracy załogi, w poprawie warunków życia ludności w efekcie prowadzi do postępu społecznego, do poprawy ochrony środowiska naturalnego. Rozwój zakładu przemysłowego i jego historię można rozpatrywać również od strony gospodarczej sprowadzając całe zagadnienie do relacji ekonomicznych, szczególnie do osiąganego zysku i rentowności.

Zakład przemysłowy, który najczęściej utożsamiany jest z budowlą, urządzeniami i produkcją dóbr – jest organizmem żywym i skomplikowanym. Zakład przemysłowy to jednak przede wszystkim ludzie, którzy przyczynili się do jego powstania, w nim pracują i są z nim związani. Udoskonalają jego funkcjonowanie, przeżywają jego powodzenia i potknięcia. Wreszcie ludzie ci tworzą produkcję przemysłową, która ma sens wtedy, gdy służy człowiekowi – ludziom i wpływa na ich doskonalenie.

Technika i technologia nie może przesłonić człowieka, a odwrotnie ona ma jemu służyć. Ludzie pracujący w danym Zakładzie lub z nim związani tworzą jego historię. Historia to rejestracja rozwoju, postępu, застоju lub upadku. W przypadku Grodziskich Zakładów Farmaceutycznych „Polfa” możemy mówić o wszystkich lub prawie wszystkich tych zjawiskach, do których przyczynili się konkretni ludzie, często skromni i nie zauważani w codziennym życiu przedsiębiorstwa. To ci ludzie byli współtwórcami dzisiejszych Grodziskich Zakładów Farmaceutycznych. Analizując powojenną historię Zakładów należy wymienić nazwiska tych, którzy podejmowali decyzje i odpowiedzialność. Właśnie te decyzje i koncepcje oraz powstające w ich wyniku określone efekty są treścią zapisu.

Na treść zapisów i wierność ich ujęcia miały wpływ dostarczone materiały źródłowe. Wśród nich opracowanie Jana Kustosza i Jerzego Zientali, długoletnich pracowników Zakładów, jak również praca magisterska Wacława Karonia tematycznie związana z GZF „Polfa”. Opracowanie nie sprowadza się tylko do rejestracji zdarzeń lecz także do ich analizy z ekonomicznego i społecznego punktu widzenia.

Część I. Zagadnienia ogólne.

1. Pierwsze lata po wyzwoleniu.

Grodzisk Mazowiecki – podobnie jak Warszawa – został wyzwolony 17 stycznia 1945 r. W tym samym dniu została samorzutnie zorganizowana straż dla ochrony Zakładu w składzie: Aleksander Nowak, Jerzy Zientala, Wojciech Brzeziński, Stefan Grad, Julian Plichta, Stefan Rutkowski, Franciszek Rutkowski, Mieczysław Barański¹. Wkrótce też na ogólnym zebraniu załogi, która liczyła około 150 osób, wybrano 3-osobową Radę Zakładową w skład której wchodził: Stefan Rutkowski, Aleksander Jackowski i Bronisław Krasucki. Wybrano także dyrektora Zakładu, którym został ówczesny kierownik laboratorium badawczego inż. Wacław Konarzewski. W miesiącu lutym 1945 r. otrzymał on oficjalną nominację na dyrektora Zakładów Chemicznych „Grodzisk” S.A. pod zarządem państwowym od Ministerstwa Przemysłu i Handlu. Pod jego kierunkiem przystąpiono do usuwania zniszczeń, przeprowadzenia remanentów celem jak najszybszego uruchomienia produkcji. „Praca była wyjątkowo ciężka z powodu braku sprzętu. Jednak nikt nie oszczędzał własnych sił. Pracę fizyczną wykonywali wszyscy niewykwalifikowani, majstrowie jak i pracownicy umysłowi. Każdy pracował tam, gdzie wymagała tego sytuacja w danym dniu, przynosząc niejednokrotnie z domu własne narzędzia. Nikt nie liczył godzin czasu trwania pracy, nikt nie narzucał dyscypliny. Nikt wówczas nie pytał kiedy otrzyma pieniądze i ile”². Dzięki wytężonej pracy częściowe uruchomienie produkcji nastąpiło w marcu 1945 r. Uruchomiono też stołówkę w budynku obecnej pralni i na koszt Zakładu wydawano jednodaniowe posiłki. Uruchomienie produkcji pozwoliło także na wypłacenie pierwszych wynagrodzeń w naturze w postaci esencji octowej 80%.

Z uwagi na brak dostaw surowego kwasu octowego Zakłady były zmuszone uruchomić ponownie jego produkcję i jednocześnie produkcję octanu wapnia³. Produkcja tych wyrobów odbywała się w prowizorycznych warunkach, ale pozwalała na dostawę na rynek wielu poszukiwanych artykułów. Prócz kwasu octowego i octanu wapnia Zakład produkował formalinę, aceton, chloroform, octan ołowiu, octan metylu, octan etylu, octan sodu bezwodny i octan sodu krystaliczny. Niewystarczająca ilość produkowanego kwasu octowego nie pozwalała na rozszerzenie produkcji, której domagał się spragniony rynek. Dlatego też Zakład był zmuszony wysłać 2 lutego 1947 r. ekipę⁴ do Gryfina w woj. szczecińskim celem uruchomienia zakładu suchej destylacji drewna. Po bardzo intensywnej pracy Zakład w Gryfinie został uruchomiony 15 czerwca 1947 r., a Zakłady w Grodzisku miały zabezpieczone dostawy surowego kwasu octowego. Należy nadmienić, iż w pierwszym okresie po uruchomieniu Zakładu potrzebne surowce przewożono własnym transportem oraz korzystano z usług PKP. Własny transport stanowiły dwa konie, które służyły także do przetaczania wagonów oraz jeden samochód ciężarowy Chevrolet. Transport mechaniczny został w następnym okresie wzbogacony o dwa samochody („Jams” i „Canada Ford”). Duże kłopoty sprawiał też transport kolejną. Do 1948 r. wagony z surowcem musiały być konwojowane przez pracowników Zakładu. Chodziło tu zarówno o zabezpieczenie surowców przed kradzieżą, zaginięciem, jak też o przyśpieszenie dostaw. Można ocenić, iż okres odbudowy Zakładu zakończył się w 1946 r., kiedy to osiągnięto przedwojenny poziom produkcji. Od 1947 r. Zakład został włączony do ogólnopolskiego systemu planowania. W planie trzyletnim (1947 – 1949) następowała dalsza intensyfikacja produkcji osiągnięta poprzez wykorzystywanie dotychczas wolnej powierzchni i jej przystosowanie do nowych zadań. Ponadto otrzymano

nowa aparaturę do produkcji. Z dniem 12 lutego 1948 r. decyzją Ministra Przemysłu i Handlu Zakłady zostały przejęte na własność państwa i zmieniono ich nazwę na Zjednoczone Zakłady Przemysłu Suchej Destylacji Drewna, Zakład Nr 1 w Grodzisku Mazowieckim. (ul. Traugutta 1) i podlegały organizacyjnie Zjednoczeniu Suchej Destylacji Drewna w Łodzi, ul. Sienkiewicza 55. Należy zaznaczyć, iż nazwa nie odzwierciedlała profilu produkcyjnego Zakładu. W 1948 r. wybuchł poważny pożar w oddziale formaliny (obecny przebudowany budynek nr 18). Aparatura z oddziału formaliny została przeniesiona do innego budynku, a jej produkcję ponownie uruchomiono w 1949 r. W tym samym czasie dokonano przebudowy portierni po byłej fabryce tzw. „tasiemkowej” i zorganizowano straż przemysłową. W 1948 r. nastąpiła zmiana dyrektora Zakładu, mianowicie na miejsce inż. Wacława Konarzewskiego mianowano dyrektora J. Granko, który w 1949 r. ustąpił miejsca dyrektorowi Józefowi Galewskiemu, który zajmował to stanowisko do 1953 r.

2. Okres rozbudowy Zakładu w latach 1950 – 1960

W końcu lat czterdziestych został zapoczątkowany na świecie tzw. okres „zimnej wojny”. Zachodziła konieczność dokonywania zmian w rozwoju przemysłu. Priorytet w przydziale środków otrzymywał przemysł ciężki, elektromaszynowy i chemiczny. Ważne zadanie miał do spełnienia Zakład w Grodzisku, który z dniem 2 czerwca 1950 r. Zarządzeniem Ministra Przemysłu Ciężkiego otrzymał nową nazwę, a mianowicie „Zjednoczone Zakłady Przemysłu Farmaceutycznego” Zakład nr 8, a następnie po zmianach resortowych na szczeblu centralnym Zarządzeniem Ministra Przemysłu Chemicznego z dnia 26 lutego 1951 r. zmienioną nieco nazwę na „Grodziskie Zakłady Farmaceutyczne”, które podlegały Centralnemu Zarządowi Przemysłu Farmaceutycznego w Warszawie. Jednak nie w zmianach szyldu ujawniał się rozwój Zakładu, lecz poprzez nakłady inwestycyjne, wzrost i zmianę struktury produkcji oraz poprzez rozszerzenie asortymentu wytwarzanych artykułów.

W 1951 r. rozpoczęto rozbudowę i modernizację byłej „Octówki”. Stopniowo wycofywano z produkcji wyroby otrzymywane w suchej destylacji drewna na rzecz artykułów farmaceutycznych, wymagających bardziej złożonej technologii. W 1954 r. uruchomiono w nowo wybudowanym obiekcie produkcję sulfametazyny. W tym samym roku po przebudowie stajni uruchomiono produkcję acetynilidu. W 1955 r. rozpoczęto budowę dużych sulfanoamidów, to jest związków organicznych używanych w lecznictwie. Uruchomiono także na pewien okres czasu produkcję heksametylenotetraminy – półproduktu stosowanego do produkcji materiałów wybuchowych oraz olei ketonowych. Podjęto też produkcję leku alusalu oraz surowców dla przemysłu farmaceutycznego. W 1951 r. uruchomiono produkcję pierwszego leku Alacet novum. Zmiana nazwy zakładów i podporządkowanie ich Centrali Farmaceutycznej pociągnęła za sobą częściowe przeprofilowanie struktury produkcji.

Rozbudowa Zakładów i rozszerzenie profilu produkcyjnego musiało pociągnąć za sobą wzrost zatrudnienia (tab. 1), który w latach 1950–1960 zwiększył się przeszło dwukrotnie. Przystawienie się Zakładu na produkcję leków umożliwiało zwiększenie zatrudnienia kobiet, których rezerwy w Grodzisku Maz. i w okolicach były znaczne. Jednocześnie z uwagi na przechodzenie na bardziej złożoną produkcję wzrósł też w ogólnym zatrudnieniu udział pracowników umysłowych (patrz tab. 1 i tab. 2). Warto również zauważyć, że przy zwiększającej się produkcji i prowadzeniu różnorodnej działalności liczba osób zatrudnionych w tzw. administracji wzrastała wolniej niż pracowników inżynieryjno-technicznych.

Tabela 1

Zatrudnienie w G.Z.F. „Polfa” w latach 1945–1960

Rok	Ogółem zatrudnieni	M	K	z ogółu pracow. umysł.	w tym adm.	w tym inż.-tech.
1945	150	110	40	20	12	8
1950	228	188	40	37	20	17
1955	445	341	104	121	32	89
1958	450	358	92	132	56	76
1959	495	364	131	140	52	88
1960	592	452	140	155	52	103

Tabela 2

Charakter zatrudnienia mężczyzn i kobiet w G.Z.F. „Polfa” w latach 1950 – 1960.

ROK	Mężczyźni			Kobiety		
	Zatrudnieni w liczbach absolutnych					
	Ogółem	w tym prac.		Ogółem	w tym prac.	
		fiz.	umysł.		fiz.	umysł.
1950	188	159	29	40	32	8
1955	341	262	79	104	62	42
1960	452	357	95	140	80	60
w %						
1950	100	84,6	15,4	100	80,0	20,0
1955	100	76,8	23,2	100	59,6	40,4
1960	100	79,0	21,0	100	57,1	22,9

Wzrost zatrudnienia grupy inżynieryjno-technicznej wiązał się jednak z tworzeniem szerokiego zaplecza technicznego i badawczego, których efekty ujawniają się w okresie późniejszym.

Pewnym efektem rozbudowy Zakładu, przyrostu zatrudnienia i przemian w zakresie struktury produkcji i zatrudnienia był wzrost wartości produkcji globalnej⁵ G.Z.F. „Polfa” oraz zwiększenie wydajności pracy w odniesieniu do ogółu pracujących, a szczególnie w odniesieniu do grupy przemysłowej (tab. 3)

Tabela 3

Wartość produkcji globalnej G.Z.F. „Polfa” w latach 1945 – 1960 w cenach porównywalnych (w tys.zł) oraz wydajność pracy.

Wyszczególnienie	1945	1950	1955	1958	1959	1960
Wartość produkcji	18950.	34606	55872	73100	84385	103257
Wydajność pracy w tys.zł na 1 zatrudnionego:						
a) ogółem	126	152	125	162	170	174
b) grupy przemysłowej	163	205	226	264	265	274

3. Działalność i Rozwój Zakładu w latach 1961 – 1970.

Wzrost opieki lekarskiej nad społeczeństwem wzmagał zapotrzebowanie na lekarstwa. Duże zapotrzebowanie na lekarstwa zgłaszały przedsiębiorstwa handlu zagranicznego jako towaru przeznaczonego na eksport. Dlatego też G.Z.F. „Polfa” kontynuują dalszą rozbudowę zakładów zapoczątkowaną w latach pięćdziesiątych. Mia nowicie w latach 1961–1965 nastąpiło oddanie do użytku i uruchomienie produkcji witaminy B₁ (w 1961 r.), wybudowano i uruchomiono kotłownię mechaniczną, oddano do użytku chłodnię amoniakalną, wybudowano magazyn wyrobów gotowych i surowców sypkich, dalszej rozbudowie poddano magazyn surowców płynnych.

Wzrost zatrudnienia wymagał też budowy i oddania do użytku nowego budynku administracyjnego oraz portierni.

Nastawienie się Zakładu na produkcję lekarstw wymagało zasilania Zakładu w nowe kadry, dlatego zaszła konieczność uruchomienia w 1962 r. przyzakładowej szkoły zawodowej (która została zlikwidowana w 1973 r.). Pierwsi absolwenci tej szkoły zasilili kadrę aparatowych i mechaników w 1965 r. W drugiej połowie lat sześćdziesiątych wobec rosnących trudności inwestycyjnych w całej gospodarce, zakres prac inwestycyjnych w Zakładzie zmniejsza się. Niemniej jednak oddano do użytku między innymi podstację trafo nr 2, uruchomiono chłodnię wentylatorową, stację neutralizacji ścieków i przepompownię ścieków na zbiornik „Inhofa”. W 1968 r. nastąpiła gruntowna modernizacja i rozbudowa wydziału sulfonamidów, która umożliwiła uruchomienie produkcji sulfamerazyny, rontonu i półfabrykatu thiorydzyzny i metylomerkaptoaniliny w oparciu o własne opracowanie thiorydzyzny i metylomerkaptoaniliny w oparciu o własne opracowanie technologii⁶. W tym okresie rozpoczęto też budowę nowego obiektu z przeznaczeniem do produkcji pantoteniafu wapnia paszowego w oparciu o zakupioną technologię licencyjną firmy japońskiej Daichii Seyaku.

Celem przyspieszenia realizacji inwestycji i dokonania modernizacji Zakładu, z dniem 1 kwietnia 1968 r. utworzono Oddział Wykonawstwa Inwestycyjnego, który w 1972 r. staje się samodzielnym Oddziałem.

W ramach partycypacji zakładów przemysłowych w rozwoju miasta Zakład przystąpił do tworzenia wspólnych inwestycji miejskich z władzami Grodziska Mazowieckiego takich jak, ujęcie wody w okolicach Milanówka, budowa oczyszczalni ścieków i budowa elektrociepłowni (faza projektowania). W wyniku porozumienia z innymi Zakładami pracy została uruchomiona Międzyzakładowa Przychodnia Lekarska.

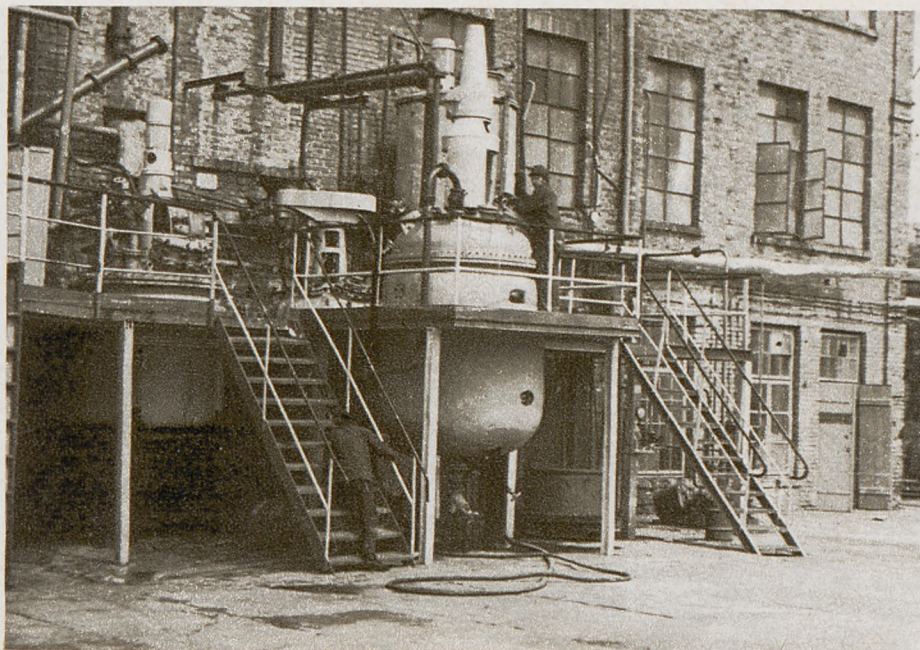

Tak więc w latach 1950 – 1970 G.Z.F. „Polfa” zmieniły w sposób zasadniczy profil produkcyjny wycofując się z produkcji wyrobów ogólnie chemicznych a przestawiając się na produkcję syntez farmaceutycznych. Jednocześnie zaczął zwiększać się eksport do krajów kapitalistycznych i socjalistycznych. Eksport ten w końcu lat sześćdziesiątych stanowił znaczny udział w ogólnej sprzedaży.

4. Przyspieszony rozwój G.Z.F. „Polfa” w okresie 1971 – 1980

4.1 Tło ogólne.

Ostatni kwartał 1970 r. był okresem niespokojnym w Polsce. Wzrastające koszty utrzymania budziły niepokój wśród przeważającej części społeczeństwa. W grudniu następuje zmiana na stanowisku I sekretarza KC PZPR. Miejsce Władysława Gomułki, po wypadkach gdańskich obejmuje Edward Gierek. W społeczeństwo, podobnie jak w 1956 r., po dojściu do władzy Władysława Gomułki, wstępuje nowy duch. Następuje stosunkowo szybki wzrost dochodów ludności, któremu niestety nie towarzyszy tak szybki wzrost wydajności pracy. Braki towarów na rynku próbuje się uzupełnić importem, z tego w dużej mierze sprowadzanych na kredyt z krajów kapitalistycznych. Następuje też zakup dóbr inwestycyjnych służących do wyposażenia zakładów przemysłowych w nowe urządzenia. Wielkie place budowy mają pierwszeństwo w zatrudnieniu, dostawie materiałów, sprzętu. W takiej atmosferze społeczno-ekonomicznej najlepiej powodzi się zakładom dużym, zatrudniającym kilkanaście tysięcy robotników. Zakłady małe czy średniej wielkości (a do takich należą G.Z.F. „Polfa”) mają sytuację trudniejszą.

Stary budynek „Octówki” adaptowany na cele produkcji intenkordinu.

4.2. Dalsza ekspansja.

Grodziskie Zakłady Farmaceutyczne „Polfa” znajdowały się o tyle w dobrej sytuacji, że produkowały wyroby poszukiwane na rynku. Ponadto znaczna część inwestycji była w toku, wobec tego ich kontynuacja była konieczna. Przykładowo w 1972 r. uruchomiono licencyjną produkcję pantotenianu wapna w nowo wybudowanym obiekcie, reprezentującym wysoki poziom techniczny. Produkcja tego wyrobu staje się podstawową wizytówką Zakładu, umożliwiającą zwiększenie eksportu do krajów kapitalistycznych. Uruchomiona też zostaje, po raz pierwszy w Polsce, produkcja leku przeciwważowego intenkordinu.

Produkcję tego leku samodzielnie opracowano w G.Z.F. „Polfa”. Zespół pracowników za uruchomienie produkcji intenkordinu otrzymał tytuł Mistrza Techniki za 1971 r.

Mając takie osiągnięcia Zakład mógł uzyskać przydziały środków na dalsze inwestycje. Siłami Samodzielnego Oddziału Wykonawstwa Inwestycyjnego zostaje wybudowany wydział konfekcji leków ludzkich i weterynaryjnych. Produkcja tych leków uruchomiona została w 1974 r. W 1972 r. rozpoczęto budowę zakładowego laboratorium badawczego, które oddano do użytku w 1976 r.

Bardzo ważnym zadaniem w rozwoju Zakładu było też podjęcie produkcji premiksów i mieszanek paszowych jako uzupełnienie profilu produkcyjnego przedsiębiorstwa. Przesłanie się Zakładu na produkcję gotowych leków, polfamiksów i mieszanek paszowych umożliwiło utrzymanie wysokiej dynamiki produkcji, a równocześnie zmniejszało uciążliwość Zakładu dla środowiska naturalnego oraz wpłynęło na zwiększenie zatrudnienia kobiet. Z innych przedsięwzięć należy wspomnieć o oddaniu do użytku Domu Młodego Technika, w którym zamieszkało szereg osób pracujących w Zakładzie.

Budynek Wyd. Pantotenianu 1972 r.

Wykonano też do 1975 r. szereg innych prac, które wpłynęły na poprawę warunków pracy, w tym także polepszyła się estetyka otoczenia Zakładu. Celem rozszerzenia możliwości wypoczynkowych pracowników i regeneracji sił w czasie urlopów Zakład zakupił dom mieszkalny w Powroźniku koło Krynicy w woj. nowosądeckim i adaptował go na Ośrodek Wczasowy.

W wyniku tak szeroko zakrojonego planu działania i jego realizacji w 1975 r. ukształtował się podstawowy profil organizacyjny i produkcyjny Zakładu. Mianowicie Zakład składał się z wydziałów⁷:

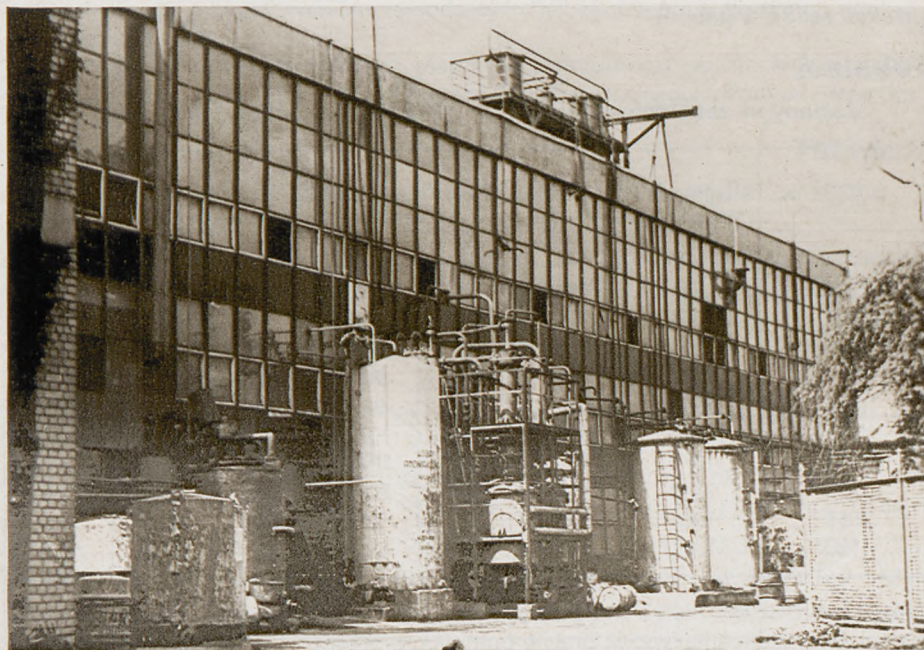
1. Wydział Sulfonoamidów z oddziałami Sulfamerazyny i Sulfaguanidyny.
2. Wydział Witaminy B₁ z oddziałami Tiazolu, Pirymidyny, Intenkordinu i Regeneracji rozpuszczalników.
3. Wydział Pantotenu Wapnia z oddziałami Beta-Alaniny i Panto-Laktonu.
4. Wydział Syntez Różnych z oddziałami Intenkordinu i Bromokumaryny oraz Alusalu i Octanu Sodiu.
5. Wydział Konfekcji z oddziałami Leków Ludzkich, Weterynaryjnych, Premiksów i Mieszanek mineralnych.
6. Wydział Bazy Oprzyrządowania i Aparatury.

Bezpośrednie kierownictwo nad Wydziałami produkcyjnymi sprawował główny specjalista do spraw techniczno-produkcyjnych. Sprawne działanie wydziałów produkcyjnych wymagały oddziały: energetyczny, gospodarczy, ciepłno-chłodniczy, elektryczny, remontowy, napraw i konserwacji, techniczny i kontroli jakości.

Nierozdzielnie z procesem produkcyjnym związany jest dział transportu.

Pośrednio z działem produkcyjnym powiązany jest dział projektowo-konstrukcyjny oraz Samodzielny Oddział Wykonawstwa Inwestycyjnego.

W drugiej połowie lat siedemdziesiątych nastąpiło już znaczne ograniczenie rozwoju

Budynek Wydz. Konfekcji 1974 r.

Zakładu w dziedzinie inwestycyjnej, ale wcześniejsze nakłady pozwalały na rozszerzenie i pogłębienie asortymentowe produkcji, form leków, polfamiksów i mieszanek paszowych. Z zadań inwestycyjnych wykonanych w latach 1976 – 1980 należy wymienić: 1) wyposażenie wydziału Konfekcji Leków w nowe urządzenia, 2) zbudowanie instalacji technologicznej do pakowania polfamiksów, 3) wybudowanie magazynu surowców sypkich, 4) oddanie do eksploatacji nowej kotłowni mechanicznej II, przez co zwiększyła się produkcja pary o 15 Mg na godzinę⁸.

4.3. Problemy zatrudnienia.

Zmieniające się tempo wzrostu i rozwoju gospodarczego ma zasadniczy wpływ na sytuację zatrudnienia w poszczególnych przedsiębiorstwach, zwłaszcza wtedy, gdy zróżnicowane są płace nie ze względu na osiąganą rentowność, lecz na skutek często nieuzasadnionych preferencji. Taka sytuacja nie sprzyjała w naborze pracowników. Tym bardziej, że położenie Zakładów na obrzeżu aglomeracji warszawskiej oraz blisko stacji kolejowej i dworca autobusowego nie było konkurencyjne. A jednak w stosunku do poszerzonych zadań produkcyjnych Zakładu liczba zatrudnionych wzrosła o 46,4% (w latach 1971 – 1980), co w liczbach absolutnych daje przyrost w dziesięcioleciu o 443 osoby (tab. 5), z tego mężczyźni 194, kobiet 249, oraz odpowiednio pracowników fizycznych 370, umysłowych 73. W sumie ogólny wzrost zatrudnionych następował właściwie tylko w latach 1971 – 1976, a więc zbiegał się z oddawaniem do eksploatacji nowych wdrożeń. Wzrost udziału zatrudnionych kobiet w ogólnym zatrudnieniu w Zakładzie wiązał się ze zmianą profilu produkcyjnego jak też częściowo wynikał z trudności znalezienia mężczyzn na odpowiednie stanowiska pracy.

W. G.Z.F. „Polfa” największy przyrost zatrudnienia kobiet nastąpił w latach 1972 – 1978. W końcu lat siedemdziesiątych udział kobiet w ogólnym zatrudnieniu Zakładu przekraczał 37 % (tab. 4).

Tabela 4

Zmiany w zatrudnieniu w G.Z.F. „POLFA” w latach 1971 – 1980.

ROK	Ogółem zatrudnienie	W tym		Z ogółu przypadają na:		Udział w %	
		M	K	fizycz.	Umysł.	Kobiet 4:2	Umysł. 6:2
1971	954	683	271	735	219	28,4	23,0
1972	1056	774	282	833	223	26,7	21,1
1973	1097	773	324	869	228	29,5	20,8
1974	1217	834	383	952	265	31,5	21,8
1975	1240	804	346	947	293	27,9	23,6
1976	1375	919	456	1073	302	33,2	22,0
1977	1374	891	483	1079	295	35,2	21,5
1978	1332	818	514	1044	288	38,6	21,6
1979	1364	839	525	1067	297	38,5	21,8
1980	1397	877	520	1105	292	37,2	10,9

Załoga grodzkiej „Polfy” charakteryzowała się w 1980 r. stosunkowo słabym poziomem wykształcenia, wszak prawie połowa pracowników legitymowała się zaledwie ukończoną szkołą podstawową (tab. 5). Na drugim miejscu pod względem liczb-

Tabela 5

Poziom wykształcenia pracowników G.Z.F. „Polfa” w 1980 r.

Poziom wykształcenia	Ogółem	w tym		W %		
		M	K	ogółem	M	K
Podstawowe pełne i niepełne	647	427	220	46,3	48,7	42,3
Zasadnicze zawodowe	362	252	110	25,9	28,7	21,2
Średnie zawodowe	266	146	120	19,0	16,6	23,1
Średnie ogólne	51	18	33	3,7	2,1	6,3
Wyższe	71	34	37	5,1	3,9	7,1
RAZEM:	1397	877	520	100	100	100

Kobiety reprezentowały znacznie wyższy poziom wykształcenia niż mężczyźni.

ebności pracujących były osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym (25,9%) i nieco tylko mniejsza była populacja pracowników z wykształceniem średnim zawodowym (19,0%), zaś minimalna ze średnim ogólnym wykształceniem wyższym (5,1%).

W takim Zakładzie jak grodziska „Polfa” gdzie istnieje bardzo zróżnicowany poziom technologiczny i techniczny produkcji oraz występuje wiele komórek wspomagających (np. transport) procesy produkcyjne, zgłaszane jest także duże zapotrzebowanie na osoby o niskich kwalifikacjach. Pracownicy, którzy zajmowali stanowiska niezgodne z ich przygotowaniem zawodowym byli zobowiązani do kończenia kursów szkoleniowych.

Ważnym zagadnieniem z organizacyjnego, ekonomicznego i społecznego punktu widzenia są dojazdy pracowników do pracy. Z badań przeprowadzonych przez Gra-

Tabela 6

Wiek i płeć osób dojeżdżających do pracy do G.Z.F. „Polfa” w 1980 r.

Grupa wieku dojeżdżających	Dojeżdżający w liczbach absolutnych			Struktura (%)			% udział dojeżdżających w zatrudnieniu ogółem odpowiednich grup wiekowych		
	Ogółem	M	K	Ogółem	M	K	Ogółem	M	K
do lat 19	80	80	–	11,9	17,9	–	94,1	94,1	–
20 – 29	323	255	68	48,2	56,9	30,6	69,3	94,1	34,8
30 – 39	166	90	76	24,8	20,1	34,2	35,6	29,9	46,1
40 – 49	67	15	52	10,0	3,3	23,4	28,4	9,1	73,2
50 – 59	30	8	22	4,4	1,8	10,0	25,2	10,8	50,0
60 lat i więcej	4	–	4	0,7	–	1,8	15,4	–	66,7
RAZEM	670	448	222	100	100	100	48,0	51,1	42,7

zynę Gólnik wynika, że z ogółu zatrudnionych w 1980 r. w Zakładzie 48% dojeżdżało spoza Grodziska Mazowieckiego, przy czym w większej mierze dotyczyło to mężczyzn niż kobiet (tab. 6). Największą liczebnie grupę dojeżdżających spośród mężczyzn stanowiły osoby w wieku 20 – 29 lat, zaś spośród kobiet w wieku 30 – 39 lat.

W następnych grupach wieku odsetek dojeżdżających nie był już tak wysoki. Z ogółu dojeżdżających 64% korzystało z PKP jako środka lokomocji, 23% z PKS. Przeciętna odległość miejsca zamieszkania dojeżdżających od Zakładu wynosiła 11,2 km, przy czym przeciętny czas dojazdu (wraz z dojściem w jedną stronę) był jednak znaczny i dla mężczyzn wynosił 40 minut, zaś dla kobiet 43 minuty, przy czym 30% mężczyzn i 32% kobiet dojeżdżało z miejscowości położonych dalej niż 45 km od Zakładu.

Według badań przeprowadzonych na koniec 1978 r. z ogólnej liczby (490 osób) dojeżdżających publicznymi środkami lokomocji najwięcej pracowników pochodziło z Żyrardowa, następnie Milanówka, Jaktorowa, Warszawy. Ze stolicy do G.Z.F. „Polfa” dojeżdżała głównie kadra kierownicza i pracownicy inżynieryjno-techniczni, zaś z miejscowości wiejskich najdalej położonych, pracownicy obsługi poza ruchem ciągłym, pracujący dłużej niż 8 godzin. Dlatego nie byli oni zmuszeni dojeżdżać codziennie.

Tabela 7

Osoby dojeżdżające do G.Z.F. „Polfa” według grup społeczno-zawodowych w 1980 r.

Grupy społeczno-zawodowe	W liczbach absolut.			W %		
	Razem	M	K	Razem	M	K
Pracownicy umysłowi	25	18	7	3,7	3,8	3,2
Robotnicy	528	370	158	78,6	82,6	71,1
Chłopo-robotnicy	117	60	57	17,1	13,6	25,7
RAZEM	670	448	222	100,0	100,0	100,0

Tabela 8

Kierunki i odległości dojazdów pracowników G.Z.F. „Polfa” w 1978 r.

Miejsce zamieszkania	Odległość w km od Grodziska	Środek transportu	Liczba osób dojeżdżających
Brwinów	8	PKP	9
Jaktorów	5	..	65
Milanówek	5	..	80
Piastów	18	..	23
Pruszków	15	..	22
Radziwiłów	25	..	5
Skierniewice	35	..	7
Sucha Żyrardowska	20	..	18
Warszawa	30	..	34
Żyrardów	13	..	97

Baranów	15	PKS	3
Budy Stare	13	..	2
Dobiegała	10	..	1
Drybus	18	..	3
Gole	13	..	2
Józefina	11	..	7
Kałużyczyn	4	..	4
Kaski	21	..	2
Kuklówka	9	..	15
Makówka	7	..	7
Mościska	5	..	20
Radziejowice	15	..	6
Skuły	18	..	5
Żabia Wola	12	..	5

4.4 Kształtowanie się produkcji globalnej i wydajności pracy.

Przede wszystkim zwraca uwagę fakt bardzo wysokiej dynamiki produkcji globalnej Zakładu w latach 1972–1980. Po znacznej dynamice tempa wzrostu produkcji osiągniętej w 1970 r. w stosunku do 1969 r. w 1971 r. nastąpiło znaczne załamanie produkcji. Po tym roku tempo produkcji było ciągle dodatnie i wahało się od 29,0% w 1973 r. do 7,6% w 1978 r.

Otóż wydaje się, iż osiągnięcie tak wysokiego tempa wzrostu produkcji przemysłowej w takiej branży jest możliwe, pod warunkiem wprowadzenia do Zakładu nowych technologii i wypuszczania produktów innowacyjnych. Zresztą jest to jedyna droga ekspansji eksportowej, podnoszenia rentowności i przyspieszenia rozwoju całej gospodarki. Taka sytuacja miała miejsce w grodziskiej „Polfie” i dlatego dane prezentowane w tab. 9 odzwierciedlają w sposób przybliżony faktyczny rozwój produkcji przemysłowej. Należy przypomnieć, iż w całym przemyśle, tempo wzrostu faktycznie nie spadło poniżej 10%. O tym jednak decydują ludzie.

To dzięki nim, dzięki dobrej robocie i społecznemu zaangażowaniu Grodziskie Zakłady Farmaceutyczne „Polfa” jako jedne z pierwszych w stołecznym woj. warszawskim, a nawet w całym kraju o ponad pół roku przed terminem mogły złożyć kierownictwu partii i rządowi meldunek o wykonaniu zadań 5-latki, dając produkcję wartości ponad 1,3 mld zł i dodatkowo – już niejako na poczet następnej 5-latki – za ponad 311 mln złotych.

Wielkim osiągnięciem Zakładu w latach 1971–75 było też zwiększenie produkcji blisko 3,5-krotnie, co było możliwe jedynie drogą intensyfikacji istniejących możliwości wytwórczych, głównie przez wdrażanie opracowanych w Zakładzie nowych asortymentów.

Wreszcie takim sukcesem, bo przecież wymownie świadczącym także o jakości produkcji jest dwukrotny wzrost eksportu, co było możliwe dzięki wprowadzeniu do produkcji nowych asortymentów i uruchomieniu wydziału konfekcji leków gotowych. W każdym bądź razie wzrost produkcji globalnej Zakładu w latach 1971–1975 był znacznie wyższy (jak wspomniano wzrósł on 2,3 raza) niż w następnej pięciolatce (wzrost 1,6-krotny). Wzrastała też produkcja globalna przypadająca na 1 zatrudnionego, przy czym załamanie produkcji w 1971 r. spowodowało, że wielkość produkcji na 1 zatrudnionego w 1973 r. kształtowała się na takim samym poziomie jak i w 1970 r. (patrz tab. 9). W 1980 r. produkcja globalna na 1 zatrudnionego była 3-krotnie

Uroczyste spotkanie z okazji 30 rocznicy kongresu Zjednoczeniowego PZPR.

Minister Przemysłu Chemicznego Jerzy Olszewski w czasie zwiedzania zakładu

wyższa, zaś w odniesieniu do 1970 r. tylko nieco więcej niż dwukrotnie, podczas gdy wzrost produkcji globalnej ogółem w latach 1971–1970 był wyższy 4,8 razy, a w latach 1970–1980 był wyższy 3,9 razy.

Dane te świadczą o tym, że wydajność pracy nie rosła tak szybko, jak następował wzrost produkcji globalnej. Był to jeden z podstawowych mankamentów działalności Zakładu w minionym dziesięcioleciu.

Można wnioskować, iż w grodziskiej „Polfie”, tak jak w całym przemyśle, podstawowym czynnikiem kreującym wzrost produkcji globalnej były nakłady inwestycyjne. Mniejsze zaangażowanie nakładów inwestycyjnych w latach 1976–1980 wpływało na zmniejszenie tempa wzrostu produkcji globalnej i wydajności pracy.

Tabela 9

Produkcja globalna i wydajność pracy w G.Z.F. „Polfa” w latach 1971–1980 na tle okresu wcześniejszego w cenach porównywalnych z 1975 r.

ROK	Produkcja globalna w tys. zł	Roczne tempo wzrostu w %	Produkcja globalna na 1 zatrudnionego w tys. zł.	Tempo wzrostu wydajności pracy
1969	206.393	–	250	–
1970	244.176	18,3	284	13,6
1971	195.849	–19,8	205	–27,8
1972	241.123	23,1	228	11,2
1973	311.154	29,0	284	24,6
1974	396.153	27,3	325	14,4
1975	454.524	14,7	366	12,6
1976	573.047	26,1	417	13,9
1977	643.566	12,3	468	12,2
1978	692.362	7,6	520	11,1
1979	832.024	20,2	610	17,3
1980	942.784	13,3	675	10,7

Nakłady inwestycyjne pozwalały jednak na dokonywanie zmian w strukturze produkcji i unowocześnianie wyrobów. Dlatego Zakład zwiększał wartość eksportu. Eksport z kolei zwiększał rentowność i pozwalał na wypłacenie załodze dodatkowych funduszy. Wpływało w ten sposób na obniżenie fluktuacji pracowników. Nakłady inwestycyjne zwiększały wyraźnie wartość środków trwałych Zakładu. W ogólnej wartości środków trwałych zmniejszył się udział budynków i budowli z 48,6 do 43,3%, a zwiększył się udział maszyn, urządzeń, aparatury. Taki proces przemian w wartości środków trwałych należy uznać za zjawisko pozytywne.

5. Niespokojny rok 1981

W sierpniu 1980 r. w całej Polsce w sposób otwarty występuje niezadowolenie społeczeństwa z dotychczasowej polityki gospodarczej i społecznej. Wzrostowi płac nie towarzyszył, niestety, wzrost dostaw towarów na rynek. Szerokiego frontu prac inwestycyjnych społeczeństwo nie było dalej w stanie udźwignąć. Proces przyspieszonego uprzemysławiania niewiele wpłynął na poprawę życia społeczeństwa przy jednoczesnym zdegradowaniu środowiska naturalnego.

W 1981 r. dochód narodowy na 1 mieszkańca kształtował się na poziomie 1973 r. W tej sytuacji kraj został ogarnięty falą strajków. W końcu 1980 r. następuje zmiana na stanowisku I sekretarza KC PZPR, a w ślad za tym na stanowiskach kierowniczych w rządzie. Na arenie politycznej w sierpniu 1980 r. pojawia się „Solidarność” jako niezależny ruch związkowy. Trudności spowodowane zaopatrzeniem w surowce wpływają na zmniejszenie produkcji rynkowej. Do tego dochodzą ciągłe strajki i napięcia polityczne. W grodziskiej „Polfie” produkcja trwa nadal.

W końcu października 1980 r. odbyło się w Zakładzie zebranie założycielskie Związku Zawodowego „Solidarność”. Pierwsze wybory odbyły się 15 grudnia 1980 r. Do „Solidarności” z uwagi na stwarzane warunki korzystania z pomocy należało więcej osób (około 70% załogi) niż do Związku Zawodowego Branżowego „Chemików”. Współpraca między „Solidarnością” a związkami branżowymi „Chemików”, jak też między organizacją partyjną i innymi organizacjami układała się pomyślnie, o czym świadczy fakt nie przystępowania do strajków. Były natomiast podejmowane akcje protestacyjne, w tym jeden raz przez ZZ „Chemików” w sprawie tzw. wsparcia karty „Chemików”. O dobrej współpracy załogi świadczy fakt, że 29–30 marca 1981 r. (wydarzenia bydgoskie i napięcie polityczne w kraju) zarządy obu organizacji związkowych, egzekutywa POP, Zarząd Klubu Oficerów Rezerwy podjęły wspólne oświadczenie:

- o niepodejmowaniu działalności strajkowej,
- o zapewnieniu we własnym zakresie bezpieczeństwa Zakładu, z prośbą do władz o uszanowanie powyższego stanowiska.

Oświadczenie to wysłano do: 1) Biura Politycznego KC PZPR, 2) Komisji Krajowej „Solidarności” i Regionu „Mazowsze”, 3) Komisji Krajowej Związków Branżowych, 4) terenowych władz politycznych i administracyjnych. W okresie napięć pełniono wspólne dyżury w Zakładzie (oba związki i organizacje polityczne) oraz zajmowano wspólne stanowisko w istotnych dla Zakładu sprawach.

Z perspektywy czasu można się zastanawiać dlaczego w Zakładzie nie organizowano strajków w 1980 i 1981 r., wszak strajkowali wtedy pracownicy „Ursusa”, FSO, Huty „Warszawa”. Wydaje się, że dotychczasowe osiągnięcia produkcyjne i społeczne „Polfy” nie mogły być nieuwzględnione przez pracowników. Ponadto istniała silna więź kierownictwa Zakładu, organizacji politycznych, społecznych i związkowych z załogą. O istotnych sprawach dla życia Zakładu – jak już wspomniano – decydowano wspólnie. W decyzjach tych przyświecało dobro ogólne. Kierownictwo było świadome co może stracić Zakład w przypadku przerwania produkcji na skutek strajku. Mimo tak niespokojnego roku wartość produkcji globalnej w 1981 r. (w cenach porównywalnych z 1975 r.) była wyższa w Zakładzie niż w 1980 r. o 9,6%, a wydajność pracy mierzona wzrostem produkcji globalnej na 1 zatrudnionego wzrosła o 13,5%, czyli tempo wzrostu było wyższe aniżeli w okresie poprzedzającym, zatrudnienie zaś utrzymywało się na poziomie 1980 r. Zmalały tylko nieco nakłady inwestycyjne (53,5 mln zł) z uwagi na pogorszenie się sytuacji gospodarczej kraju oraz występujące przerwy w dostawach sprzętu inwestycyjnego.

Wprowadzenie stanu wojennego z soboty na niedzielę dnia 13 grudnia 1981 r. było wielkim zaskoczeniem dla Załogi. Przerwany transport, łączność utrudniały życie, ale zgromadzone zapasy surowców pozwalały na kontynuowanie produkcji. Załoga podporządkowała się rygorom stanu wojennego, ponieważ w Zakładzie tego typu o ciągłym rytmie produkcji rygor musi być utrzymany cały czas.

A więc zaskoczenie było od strony ustawodawczej, a w mniejszym stopniu od strony realnej. Zawieszenie działalności samorządu, organizacji związkowych i społecznych spowodowało z formalnego punktu widzenia przesunięcie punktu ciężkości podej-

mowanych decyzji w Zakładzie z kolegium na dyrektora „Polfy”. Jednak strategiczny kierunek działalności Zakładu został wyznaczony już w okresie wcześniejszym. Teraz chodziło tylko o utrzymanie produkcji i kierunku przemian strukturalnych wyznaczonych procesom inwestowania i wdrażania myśli technicznej.

W okresie stanu wojennego powołano sztab obrony cywilnej, w skład której wchodził: dyrektor Naczelny Zakładu mgr inż. Ryszard Potocki, a od 15 stycznia 1982 r. inż. Zygmunt Jarczyk, Sekretarz KZ PZPR Jerzy Siewierski, kierownik działu spraw obronnych mjr rezerwy WP Jan Kustos, szef służby pracowniczej i zarazem prezes Klubu Oficerów Rezerwy Ligi Obrony Kraju kapitan rezerwy WP Lucjan Kamiński i kierownik działu organizacyjno-prawnego, i zarazem sekretarz KOR LOK mjr rezerwy WP Władysław Jamrozowicz. Z uwagi na zawieszenie działalności związków zawodowych, które zajmowały się sprawami socjalno-bytowymi i ochroną pracy powołano na czas przejściowy do rozpatrywania tych problemów specjalne komisje. Na wniosek dyrektora naczelnego Zakładu i organizacji partyjnej w końcu 1982 r. Minister Przemysłu Chemicznego pozwolił reaktywować działalność samorządu Zakładu w tym samym składzie, w jakim pracował z chwilą jego powstania, to jest na początku 1981 r. W okresie wprowadzenia stanu wojennego z Zakładu nikt nie był represjonowany.

Powyższe fakty świadczą o tym, że załoga Zakładu zarówno w okresie działalności „Solidarności” jak też po wprowadzeniu stanu wojennego była w pełni świadoma swych czynów. Zatem w omawianym Zakładzie rok 1981 był względnie spokojny, co prawda był to również drugi z kolei rok nierentownej produkcji i z tego punktu widzenia można mówić o niepokoju załogi, tym bardziej, że w Zakładzie w ostatnich latach zdarzyło się kilka poważnych awarii zakłócających rytm normalnej produkcji. Awarie te świadczyły zarazem o poważnych brakach niedoinwestowania Zakładu. Dotychczasowy proces inwestowania w zakresie aparatury polegał często na dołączeniu nowych urządzeń przy jednoczesnym funkcjonowaniu urządzeń i aparatury starej. Niestety, brak wystarczającej ilości środków inwestycyjnych nie pozwalał na kompleksową modernizację Zakładu. Była ona dotychczas prowadzona wycinkowo w miarę uruchamiania nowych ciągów produkcyjnych. Niedoinwestowanie to ujawniało się nie tylko w sferze produkcyjnej, lecz także socjalnej, a szczególnie w zakresie ochrony środowiska naturalnego.

6. Czas wstępnej reformy gospodarczej (1982–1985)

6.1. Wprowadzenie.

W okresie Polski Ludowej próbowano kilkakrotnie wprowadzić reformę gospodarczą. Celem było wyzwolenie inicjatywy załóg w kierunku wykorzystania istniejących rezerw w przedsiębiorstwie. Chodziło o podniesienie gospodarki poprzez zmniejszenie nakładów a zwiększenie efektów w sensie ilościowym i jakościowym.

Oznaczało to jednocześnie nadanie podmiotowości załodze i przesunięcie podejmowania decyzji ze szczebla centralnego do szczebla przedsiębiorstw, zakładów, oddziałów. Takie reformowanie zagrażało istnieniu niektórych organów centralnych. Dlatego znaczny odłam aparatu biurokratycznego władzy nie zgadzał się na wprowadzenie reform. Tymczasem niemal w całym okresie powojennym rozwój kraju odbywał się poprzez wykorzystanie ekstensywnych czynników wzrostu (głównie zatrudnienia i nakładów inwestycyjnych). Dotychczasowy rozwój nie mógł być kontynuowany, ponieważ kraj tracił dystans pod względem technologii i struktury do krajów nie tylko wysokorozwiniętych. W efekcie kryzys gospodarczo-społeczny i polityczny został spowodowany jądrowym wzrostem przemysłu. Uznano, iż wyjście z głębokiego kryzysu możliwe jest tylko poprzez wprowadzenie reform we wszystkich

dziedzinach życia. Dla takich zakładów jak grodziska „Polfa” reforma nie mogła być zaskoczeniem, jak też nie obawiano się wprowadzenia w życie pełnych jej reguł. Wobec tego w reformie upatrywano wyjścia z dotychczasowej nierentowności poprzez dalsze doskonalenie organizacji pracy, procesów technologicznych, zwiększenia operatywności załogi. Reforma stwarzała szanse „Polfie” tym bardziej, że z początkiem 1982 r. nastąpiła zmiana na stanowisku dyrektora naczelnego Zakładu, który stał się prekursorem nowych metod zarządzania i poszukiwania takich rozwiązań organizacyjnych i technologicznych, które zapewnią wysoką rentowność przedsiębiorstwa.

6.2. Nowe kierunki produkcji

Z uwagi na to, że lata 1980–1981 charakteryzowały się zastoje w Zakładzie, istniała pilna konieczność uruchomienia produkcji nowych wyrobów, które zmniejszałyby zależność od importu, a jednocześnie pozwalałyby na rozwinięcie eksportu i poprawienie wyników ekonomicznych. Stąd pilnie poszukiwano tanich projektów umożliwiających uruchomienie nowych produkcji oraz prowadzono intensywne prace nad modernizacją istniejących urządzeń i aparatury wytwórczej. W 1982 r. uruchomiono produkcję polfamiksu C, polfamiksu KO i polfamiksu TCH. W 1984 r. w oparciu o projekt opracowany w Instytucie Przemysłu Farmaceutycznego przy znacznym współudziale pracowników grodziskiej „Polfy” uruchomiono nowe wyroby syntez farmaceutycznych, a mianowicie clotrimazol, chlormidazol, a w 1986 r. nifedypinę. Właśnie produkcja dodatków do pasz i nowych wyrobów w oparciu o syntezę w pełni przyczyniła się do wzrostu produkcji i umożliwiła pomnożenie sprzedaży, w tym przeważającą część na eksport (tab. 10).

Prócz tego uruchomiono ze ścieków produkcję kwasu sulfanilowego, służącego do produkcji barwników, acetyloacetonu do produkcji sulfametazyny, gopolu – konserwanta do produkcji maści i kosmetyków. Uruchomienie produkcji nowych wyrobów wpłynęło na zmniejszenie wydatkowania dewiz na zakup substancji farmaceutycznych importowanych z krajów II obszaru płatniczego. Produkcja clotrimazolu, chlormidazolu i nifedypiny pozwoliła w okresie 1984–1986 zaoszczędzić na imporcie około 8 mln dolarów.

Uruchomienie produkcji syntezy w omawianym Zakładzie oraz 3 form farmaceutycznych w poznańskiej „Polfie” pozwoliło na całkowite zaspokojenie krajowego zapotrzebowania na lek przeciwgrzybiczy. Za opracowanie technologii produkcji oraz wdrożenie jej do produkcji zespół autorski w konkursie Mistrza Techniki – Warszawa 1984 otrzymał nagrodę II stopnia.

6.3. Niewielkie zmiany w zatrudnieniu.

Po raz pierwszy w powojennej historii G.Z.F. „Polfa” daje się zauważyć w latach 1982–1986 stabilizację, a nawet pewne zmniejszenie zatrudnienia, przy znacznym rozszerzeniu zakresu produkcji. Zjawisko to można odnotować jako efekt wprowadzonej reformy gospodarczej.

6.4. Znacząca poprawa wyników ekonomicznych Zakładów.

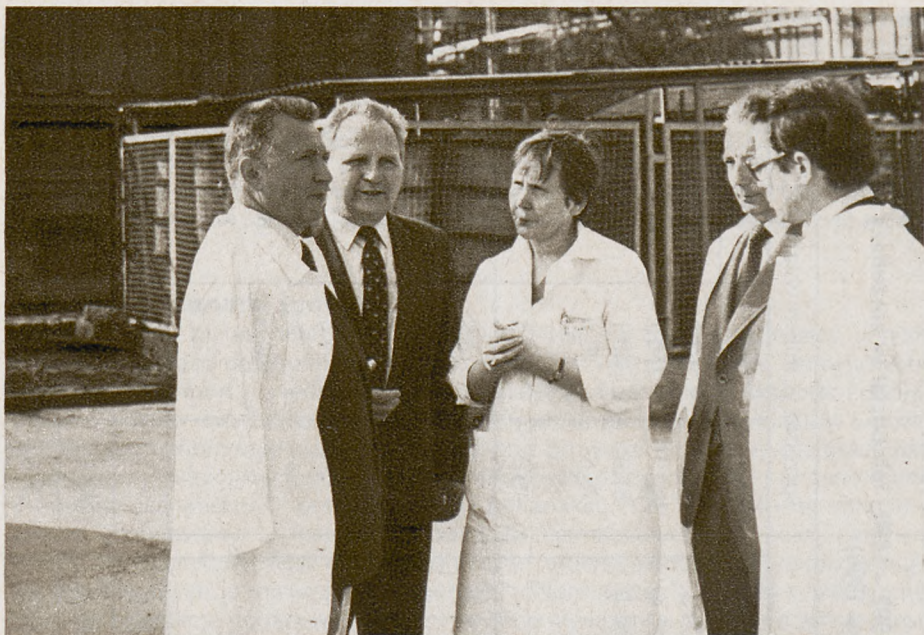
Rok 1982 stanowi punkt zwrotny w działalności gospodarczej Zakładów. W roku tym, po dwóch kolejnych latach nierentownej produkcji, osiągnięty został zysk w wysokości 1,281 mln zł. Uzyskanie tak korzystnego wyniku finansowego już w pierwszym roku reformy gospodarczej możliwe było dzięki znacznej intensyfikacji produkcji i pewnej poprawie rentowności wyrobów, osiągniętej głównie dzięki korzystnym zmianom w technologii produkcji. Poprawie rentowności sprzyjał też nowy

Tabela 10
Nowe uruchomienia produkcji w G.Z.F. „Polfa” w latach 1982 – 1986 i ich udział w sprzedaży ogółem
(w cenach realizacji roku 1986)

Nazwa wyrobu	Kierunek sprzedaży	Grupa produktu	Sprzedaż w mln zł w latach:				
			1982	1983	1984	1985	1986
Polfamix C	eksport	dodatki paszowe	305,8	475,1	164,3	485,4	366,9
Polfamix KO	–	–	420,4	382,2	256,1	489,2	603,9
Polfamix TCH	–	–	154,1	57,8	308,1	319,6	446,7
Polfamix OW	–	–	–	75,6	75,6	75,6	268,0
Soldrowit	–	–	–	–	–	95,7	597,2
Intenkordin dr.	–	leki	–	75,8	143,6	328,1	369,2
Avitan	kraj	dodatki paszowe	6,3	–	6,3	12,4	10,9
Mineralmix SWw	–	–	–	1,0	2,7	0,7	1,8
Agnomix JG	–	–	–	4,4	6,5	11,1	24,6
Mineralmix N	–	–	–	–	–	2,7	5,9
Mineralmix LKw	–	–	–	–	4,8	1,1	2,6
Kosulvit	–	lek wet.	–	–	–	25,3	28,7
Clotrimazol	–	synteza	–	–	159,3	166,6	226,6
Chlormidazol	–	–	–	–	–	34,9	14,4
Nifedypina	–	–	–	–	–	–	279,9
Ogółem			886,6	1071,9	1127,3	2048,4	3247,3
W tym eksport			880,3	1066,5	947,7	1703,6	2651,9
Udział % nowych prod. w sprzedaży ogółem			23,9	26,5	22,4	33,4	38,8

Wizyta Ministra PChL Profesora Edwarda Grzywy (rok 1986).

Sejmowa Komisja d/s Inwestycji i Ochrony Środowiska w czasie wizytacji zakładu (rok 1986).

motywacyjny system płac, zmierzający do racjonalnego i oszczędnego zużycia materiałów. W systemie tym utrzymana została stosunkowo wysoka, 30-procentowa premia – z możliwością korygowania w górę i w dół – działająca w 3 strefach:

- wydajności pracy, liczonej wielkością produkcji na roboczogodzinę,
- wielkości i jakości produkcji,
- zużycia surowców.

Na osiągnięte w 1982 r. wyniki wpłynęło niewątpliwie również dyscyplinowanie procesów technologicznych, trafny wybór nowych asortymentów leków ludzkich i weterynaryjnych, na które istniało duże zapotrzebowanie krajowe i eksportowe, i stała unowocześnianie metod i środków produkcji.

Można więc stwierdzić, że w 1982 roku w Zakładach została wypracowana, zrealizowana i sprawdzona nowa polityka gospodarcza, wychodząca naprzeciw możliwościom ale jednocześnie też i wymaganjom, jakie stworzyła reforma gospodarcza. Wypracowane w 1982 roku zasady i kierunki działalności Zakładów z powodzeniem zdały egzamin w następnych latach. Osiągnięto bardzo wysoką dynamikę sprzedaży i zysku. Kształtowanie się tych wielkości przedstawione jest w tab. 11.

Tabela 11

Mierniki działalności gospodarczej G.Z.F. „Polfa” w latach 1982 – 1986.

Lp.	Wyszczególnienie	Lata				
		1982	1983	1984	1985	1986
1.	Sprzedaż wyrobów i usług w cenach realizacji w mln zł	2655	3020	3906	5546	8346
2.	Koszty własne produkcji sprzedawanej w cenach realizacji w mln zł.	1343	1699	2148	2766	4132
3.	Udział procentowy kosztów w wartości sprzedaży (%) (2 : 1)	50,6	56,2	55,0	49,9	49,6
4.	Wynik finansowy (zysk) z całości kształtu działalności w mln zł.	1281	1260	1738	2771	4214
5.	Wskaźnik rentowności netto (4 : 2)	95,4	74,2	80,5	100,2	101,7

Dzięki wysokim zyskom, zrealizowanym w latach 1982–1984 już w I kwartale 1985 roku stało się możliwe całkowite uregulowanie zobowiązań kredytowych wobec NBP.

W ten sposób Zakład osiągnął etap samofinansowania. Spłata zadłużeń kredytowych umożliwiła dalszą intensyfikację prac nad modernizacją Zakładów. Zwiększyły się zakupy nowoczesnego sprzętu i wyposażenia dla wydziałów produkcyjnych. W szybkim tempie ukończono inwestycje modernizacyjne, rozpoczęte w latach poprzednich. Procentowało to dalszym wzrostem wydajności pracy i poprawą jakości wyrobów.

Wzrost produkcji i pełne zaspokojenie potrzeb krajowych pozwoliły na znaczny wzrost udziału eksportu w sprzedaży ogółem.

W latach 1982 – 1986 udział ten kształtował się następująco:

1982 r. – 61,5 %

1983 r. – 69,7 %

1984 r. – 66, 3%

1985 r. – 67,4 %

1986 r. – 69,7 %

Produkcja eksportowa kierowana jest głównie do krajów I obszaru płatniczego. Wzrost eksportu do II obszaru płatniczego napotyka na pewne trudności, sądzić jednak należy, że propozycje eksportowe nowych wyrobów, jak np. kwas sulfanilowy, pozwolą na ich stopniowe przewyżczenie.

Równie istotnym problemem jest wartościowe zmniejszenie importu wolnodewizowego. W tym celu dąży się do opanowania produkcji importowanych dotychczas substancji farmaceutycznych i zastąpienie tego importu zakupem surowców.

Szczególnym osiągnięciem Zakładów i sukcesem jego kierownictwa jest wypracowanie i utrzymanie równomiernego wzrostu produkcji, wydajności pracy i wynagrodzeń. Ilustruje to poniższe zestawienie:

Tabela 12

ROK	Sprzedaż netto w cenach st. z 1986 r. w mln zł.	Wydajność pracy na 1 zatrudn. w tys. zł	Średnia płaca m-czna zł/1 zatrudn.	Roczne tempo wzrostu		
				sprzedaży	wydajności	płacy
1982	1954	1604	11858	–	–	–
1983	2434	1992	16268	24,2	24,2	37,2
1984	3043	2599	20481	25,0	30,5	25,9
1985	3578	3050	23355	17,6	17,4	14,0
1986	4922	4189	30681	37,6	37,3	31,4

Dzięki zachowaniu prawidłowych relacji pomiędzy wzrostem wydajności pracy, płacami i produkcją, średnie wynagrodzenie w 1986 r. wyniosło 30.681 zł, a obciążenie podatkiem od ponadnormatywnych wypłat wynagrodzeń miało miejsce jedynie w 1984 r. i zamknęło się kwotą 10 mln zł.

7. Rola nakładów inwestycyjnych, wynalazczości i racjonalizacji w rozwoju Zakładu.

7.1. Kształtowanie się nakładów inwestycyjnych w latach 1951–1986.

Jednym z bardzo ważnych czynników rozwoju są nakłady inwestycyjne, które między innymi poprzez tworzenie nowych obiektów, lub przez rozbudowę i modernizację istniejących przyczyniają się do powiększenia potencjału wytwórczego. Taki proces zachodził w grodziskiej „Polfie”. Zakład, który produkcję swoją w pierwszych latach okresu Polski Ludowej opierał głównie na suchej destylacji drewna, następnie przestawił się na produkcję półproduktów otrzymywanych w syntezie farmaceutycznej, w latach osiemdziesiątych poprzez dokonanie modernizacji przestawił się na produkcję substancji farmaceutycznych opartą na własnej syntezie. Substancje te służą do produkcji gotowych form leków ludzkich i weterynaryjnych oraz mieszanek i polfamiksów. Dane dotyczące nakładów inwestycyjnych w poszczególnych latach przedstawia tabela 13.

Tabela 13

Nakłady inwestycyjne poniesione w G.Z.F. „Polfa” w latach 1951 – 1986 w cenach bieżących

ROK	Nakłady w mln zł	ROK	Nakłady w mln zł
1951	1,6	1971	68,4
1952	2,4	1972	24,9
1953	2,9	1973	34,8
1954	3,7	1974	49,5
1955	3,1	1975	46,1
na 1951-55	13,7	na 1971-75	223,7
1956	3,8	1976	44,3
1957	9,4	1977	56,7
1958	16,9	1978	23,7
1959	21,0	1979	66,4
1960	25,9	1980	65,1
na 1956-60	77,0	na 1976-80	256,2
1961	28,0	1981	53,5
1962	24,5	1982	94,3
1963	15,8	1983	161,0
1964	17,4	1984	374,6
1965	11,8	1985	400,9
na 1961-65	97,5	na 1981-85	1084,3
1966	8,4	1986	760,0
1967	2,6		
1968	16,8		
1969	9,3		
1970	34,0		
na 1966-70	71,1		

7.2. Ruch racjonalizatorski i wynalazczy.

Nieodzowną cechą pracy w przedsiębiorstwie przemysłowym jest doskonalenie procesów produkcyjnych, organizacyjnych, poszukiwanie nowych rozwiązań. W dziedzinie technologicznej i technicznej, w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy oraz – co jest istotne w tego typu zakładach jak grodziska „Polfa” – zabezpieczenia środowiska przed ubocznymi skutkami niedoskonałej jeszcze produkcji przemysłowej.

Pierwsze projekty wynalazcze w grodziskiej „Polfie” zarejestrowano w 1959 r. Od tego czasu nie było roku by nie zgłoszono nowego projektu wynalazczego, co uwi-

dadnią daną zawartą w tab. 14. W całym okresie Polski Ludowej zgłoszono więc aż 808 projektów wynalazczych, z czego połowa znalazła zastosowanie w praktyce. Na szczególne wyróżnienie zasługują te osoby, których wynalazki zostały zarejestrowane w Urzędzie Patentowym i uzyskały patent (patrz zestawienie). W sumie pracownicy zatrudnieni w G.Z.F. „Polfa” uzyskali 31 patentów, z tego w macierzystym Zakładzie zastosowano tylko 13.

Najwięcej patentów uzyskały następujące osoby:

mgr inż. Henryk Kycia, mgr inż. Janusz Surgiewicz, mgr inż. Leon Krupiński, mgr inż. Hanna Rolak, mgr inż. Danuta Roszkowska-Chmielewska, dr Przemysław Lenkowski, mgr inż. Janusz Giermasiński.

Tabela 14

Liczba zgłoszonych projektów wynalazczych przez pracowników G.Z.F. „Polfa” w latach 1959 – 1986

ROK	Liczba zgłoszonych projektów	Z tego zastosowano
1959	5	3
1960	5	2
1961	19	11
1962	27	12
1963	40	12
1964	39	16
1965	44	21
1966	12	7
1967	15	8
1968	18	9
1969	30	16
1970	27	10
1971	24	16
1972	57	40
1973	22	11
1974	74	47
1975	45	22
1976	33	14
1977	34	16
1978	21	14
1979	21	12
1980	22	14
1981	12	8
1982	31	16
1983	17	7
1984	52	27
1985	30	12
1986	32	10
RAZEM	808	413

**Patenty udzielone na rzecz GZF „Polfa” i zastosowane w GZF „Polfa”
lub TZF „Polfa”**

Lp.	Nr pat.	Tytuł wynalazku	Autorzy wynalazku
1	2	3	4
1	44 410	Sposób wytwarzania soli sodowej 2-p-aminobenzenosulfonamido 4,6-dwumetylopirymidyny	mgr inż. Jan Borkowski
2	44 557	Urządzenie do dozowania produktów sypkich	Ob. Stanisław Olechnowicz
3	45 790	Sposób wytwarzania 2,2-dwuhydroksy-3,5,6,3'5'6'' – sześciochlorodwufenylo- metanu	mgr inż. Leon Krupiński
4	47 935	Sposób wytwarzania 2-(p-aminobenzenosulfonami do) -4,6-dumetylopirymidyny	mgr. inż. Leon Krupiński mgr inż. Ryszard Potocki
5	49 386	Sposób wytwarzania czwartorzędowych chlorków alkilopirydynowych	mgr inż. Leon Krupiński
6	50 298	Sposób oczyszczania acetyloacetonu do czystości znanej pod nazwą „czysty” i „czysty do analizy”	mgr. inż. Leon Krupiński mgr inż. Ryszard Potocki mgr Janina Potocka
7	50 303	Sposób otrzymywania stabilnych roztworów wodnych 2,2'-dwuhydroksy-3,5,6,3',5',6'-sześciochlorodwufenylo- metanu	mgr inż. Leon Krupiński
8	50 645	Sposób wytwarzania acetyloacetonu	mgr inż. Leon Krupiński mgr inż. Ryszard Potocki mgr Janina Potocka
9	50 723	Zawór przeponowy minośrodowy	Ob. Stanisław Olechowicz
10	50 765	Sposób otrzymywania czystych soli amonowych zasad czwartorzędowych w roztworach wodnych	mgr inż. Leon Krupiński
11	54 372	Sposób wytwarzania aktywnego wodorotlenku glinowego	mgr inż. Leon Krupiński
12	54 476	Sposób odbarwiania chlorku acetylopirydyniowego	mgr inż. Leon Krupiński
13	62 290	Sposób wytwarzania farmakopealnie czystych pochodnych kwasów trójdoaminobenzoesowych stanowiących środki cieniujące do rentgenodiagnostyki	dr Przemysław Lenkowski mgr inż. Teresa Dzieciak Maria Grzejszczak Halina Cieślik – -prac. Jeleniogórskich Z.F.

1	2	3	4
14	65 767	Sposób wytwarzania 1,4-benzodwuzepiny	dr Przemysław Lenkowski mgr inż. Henryk Kycia mgr Barbara Lasocka mgr inż. Danuta Roszkowska mgr inż. Hanna Rolak mgr inż. Janusz Surgiewicz
15	65 780	Sposób wytwarzania 2-p-aminobenzenosulfonami do -4,5-dwumetylopirymidyny	mgr inż. Tadeusz Radziwonka mgr inż. Henryk Kycia mgr inż. Jakub Giermasiński mgr Władysław Kijuć dr Przemysław Lenkowski Stefan Lędziaś inż. Marian Osóbka
16	66 144	Sposób otrzymania imidu kwasu -metylo- -etylobursztynowego	dr Bożena Chechelska mgr inż. Irena Przysiecka mgr inż. Halina Nowak mgr inż. Justyna Janasiak
17	66 212	Sposób wytwarzania pochodnych 1,4-benzodwuzepiny	mgr inż. Henryk Kycia dr Przemysław Lenkowski mgr inż. Hanna Rolak mgr inż. Janusz Surgiewicz mgr Barbara Lasocka mgr inż. Danuta Roszkowska mgr Marek Sobolew mgr Bogdan Bartkiewicz
18	67 724	Sposób wytwarzania eksymów pochodnych 2-aminobenzofenonu	mgr inż. Henryk Kycia mgr inż. Danuta Roszkowska dr Przemysław Lenkowski mgr inż. Janusz Surgiewicz mgr inż. Hanna Rolak mgr Barbara Lasocka mgr Marek Sobolew
19	67 735	Sposób wyodrębniania pochodnych pirymidyny	dr Przemysław Lenkowski
20	69 240	Sposób wytwarzania chlorowodorków 3- (-dwualkiloaminoetylo) -4-metylo-7- karboetoksymetoksykumaryn	mgr inż. Henryk Kycia mgr inż. Danuta Roszkowska- Chmielewska mgr inż. Hanna Rolak mgr inż. Janusz Surgiewicz
21	69 650	Sposób wytwarzania 3-(-halogenoetylo) -4-alkilokumaryna	dr Przemysław Lenkowski mgr inż. Hanna Rolak mgr inż. Danuta Roszkowska- Chmielewska mgr inż. Henryk Kycia mgr inż. Janusz Surgiewicz mgr Anna Koboska

1	2	3	4
22	70 487	Sposób wytwarzania acetalu aldehydu acetylooctowego	mgr inż. Henryk Kycia mgr inż. Jakub Giermasiński
23	71 888	Sposób wytwarzania 3-sulfanilamido-5-metyloizoksazolu	mgr inż. Henryk Kycia mgr inż. Hanna Rolak mgr inż. Danuta Roszkowska-Chmielewska mgr inż. Jakub Giermasiński
24	73 371	Sposób otrzymywania m-aminiofenolu w postaci kompleksowego połączenia z cynkiem	mgr inż. Janusz Surgiewicz + 3 pracowników Łódzkich Z.F. „Polfa”
25	72 386	Sposób wytwarzania 3-(-alkilaminoetylo)-4-alkilo-7-hydroksykumarynu	mgr inż. Hanna Rolak mgr inż. Henryk Kycia mgr inż. Danuta Roszkowska-Chmielewska mgr inż. Jan Zaniuk mgr inż. Zbigniew Michno mgr inż. Janusz Surgiewicz
26	74 614	Sposób wytwarzania 3-(-dualkiloaminoetylo)-4-alkilo-7-karboetyksymetoksykumarynu	mgr inż. Henryk Kycia mgr inż. Hanna Rolak mgr inż. Danuta Roszkowska-Chmielewska mgr inż. Jan Zaniuk mgr inż. Zbigniew Michno mgr inż. Janusz Surgiewicz mgr Ferdynand Stefaniak
27	75 987	Sposób wytwarzania m-metylomerbaptoaniliny	mgr inż. Henryk Kycia mgr inż. Hanna Rolak mgr inż. Anna Zielińska mgr inż. Jan Zaniuk
28	76 627	Sposób wytwarzania kwasu 4-alliloksy-3-chlorofenylooctowego	mgr inż. Henryk Kycia mgr Helena Jarostawska mgr inż. Anna Zielińska + pracow. Politechniki Warszawskiej
29	77 666	Sposób wytwarzania 2-(4-aminobenzanosulfonami do /-4-metylopirymidyny	mgr inż. Jakub Giermasiński mgr Jadwiga Kaczorek mgr inż. Henryk Kycia mgr Ferdynand Stefaniak mgr inż. Janusz Surgiewicz
30	82 646	Sposób wytwarzania nowych estrów 7-hydroksykumarynowych kwasów fenoksyizomastowych	mgr inż. Jakub Giermasiński mgr inż. Henryk Kycia mgr inż. Janusz Surgiewicz mgr Ferdynand Stefaniak

1	2	3	4
31	136 494	Sposób otrzymywania acetalu dwumetylowego aldehydu N-metyloaminoocetowego	inż. Zygmunt Jarczyk Wiesław Ciechomski
32	253 316	Sposób wytwarzania nawozu magnezowego	inż. Zygmunt Jarczyk inż. Henryk Sznep mgr inż. Wojciech Prekaniak mgr inż. Tadeusz Radziwonka doc dr hab. Andrzej Urbanek inż. Roman Krzywda

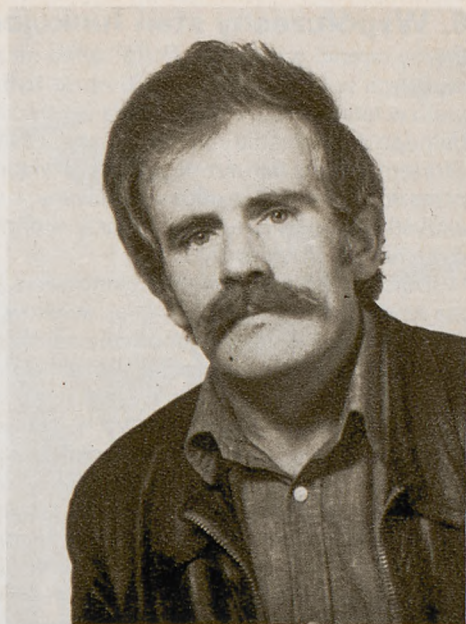
Z najważniejszych osiągnięć Zakładu w ruchu racjonalizatorskim i wanalazycznym należy chronologicznie wymienić:

- 1) otrzymanie w 1972 r. tytułu „Mistrza Techniki – Warszawa 71” za opracowanie technologii i uruchomienie produkcji intenkindynu.
- 2) uzyskanie w 1982 r. przez Zakład I miejsca na szczeblu krajowym we współzawodnictwie o tytuł „Przodującego przedsiębiorstwa i Klubu Techniki i Racjonalizacji” w grupie zakładów zatrudniających do 1500 osób,
- 3) uzyskanie w 1982 r. przez mgr Danutę Osowską I miejsca we współzawodnictwie indywidualnym o tytuł „Mistrza Racjonalizacji” na szczeblu krajowym,
- 4) uzyskanie przez Zakład w 1984 r. na szczeblu krajowym II miejsca we współzawodnictwie o tytuł „Przodującego przedsiębiorstwa i KTIR” w grupie przedsiębiorstw zatrudniających do 3000 pracowników,
- 5) uzyskanie w 1984 r. przez mgr inż. Jerzego Kozłowskiego na szczeblu krajowym tytułu „Mistrza Racjonalizacji”.

Mgr Danuta Osowska – Technolog Wydziału Polfarmixów i Mieszanek Paszowych z 23-letnim stażem pracy w Zakładzie. Wybitny racjonalizator. Za osiągnięcia na tym polu uhonorowana tytułem „Mistrza Racjonalizacji PRL” i odznaką „Zastużony Racjonalizator Produkcji”. Odznaczona jest Złotym i Srebrnym Krzyżem Zastugi.

Inż. Jerzy Kozłowski – 25 lat pracy w Zakładzie. Obecnie jako kierownik wydziału sulfonamidów. Pracę zaczynał na stanowisku laboranta. Dzięki uporowi i pracy ukończył studia wyższe. Wybitny racjonalizator uhonorowany tytułem „Mistrza Racjonalizacji” na szczeblu krajowym.

6) otrzymanie w 1985 r. nagrody zespołowej NOT II stopnia przez zespół pracowników grodziskiej „Polfy” w składzie: inż. Zygmunt Jarczyk, mgr inż. Irena Przysiecka, mgr inż. Tadeusz Radziwonka wspólnie z pracownikami Instytutu Przemysłu Farmaceutycznego (IPF) i poznańskich Z.F. „Polfa” za opracowanie technologii i uruchomienie produkcji leku przeciwgrzybiczego „Clotrimazol”.

7) otrzymanie wyróżnienia przez zespół w składzie: inż. Zygmunt Jarczyk, mgr inż. Irena Przysiecka, mgr inż. Tadeusz Radziwonka wspólnie z pracownikami IPF i Rzeszowskich Z.F. „Polfa” za opracowanie technologii i formy farmaceutycznej leku przeciwgrzybiczego „Chlormidazol”.

8) otrzymanie w pierwszej połowie 1987 r. nagrody zespołowej NOT II stopnia przez zespół w składzie: inż. Zygmunt Jarczyk, mgr inż. Irena Przysiecka wspólnie z pracownikami IPF i Starogardzkich Z.F. „Polfa” za opracowanie technologii substancji i formy leku na choroby serca o nazwie „nifedypina”.

Ponadto w resortowym konkursie oszczędności zużycia surowców, materiałów, paliw i energii za lata 1985 – 1986 tematy zgłoszone przez Zakład zajęły pierwsze i drugie miejsce, a mianowicie: I miejsce i nagrodę pieniężną przyznano za temat „Modernizacja technologii otrzymywania Intenkordinu” – oparta na jednym wynalazku i dwóch projektach racjonalizatorskich, których autorami są: mgr inż. Leszek Parys, inż. Jolanta Żulińska, inż. Marek Januchowski; II miejsce i nagrodę pieniężną przyznano za temat „Zmiana procesu otrzymania 2,4-aminobenzenosulfonamido-4-metylo-pirymidyny” – oparta na dwóch projektach racjonalizatorskich, których autorami są: inż. Jerzy Kozłowski, inż. Zygmunt Jarczyk, Mirosław Piotrowski i inż. Jerzy Prusak.

Za wyniki uzyskane w okresie ostatnich 25 lat G.Z.F. „Polfa” nadano tytuł „Przodującego Przedsiębiorstwa 25-lecia Warszawskiego Wojewódzkiego Klubu Techniki i Racjonalizacji” oraz Prezes Rady Ministrów nadał Zakładom odznakę i tytuł „Zasłużonego dla Wyalaczości i Racjonalizacji”.

8. Współczesny stan funkcjonowania Zakładu.

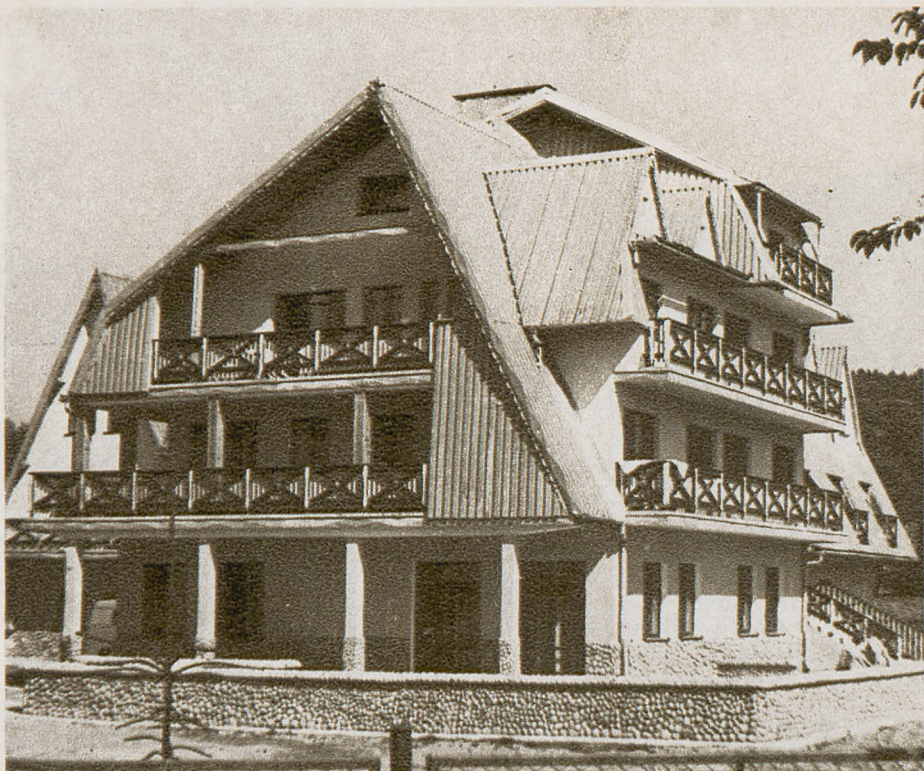
Gdyby ocenić grodziską „Polfe” tylko na podstawie osiągniętych wyników ekonomicznych w latach 1982 – 1986 obraz byłby niepełny i nawet mylący. To co osiągnięto w latach 1982 – 1986 można uważać za zryw kierownictwa i załogi wynikający z pełnego zrozumienia i wykorzystania zasad reformy. Cel ten został osiągnięty, ale zarazem zostały naruszone pewne struktury w funkcjonowaniu, albowiem Zakład w przeszłości był już niedoinwestowany i w krótkim okresie czasu trudno usunąć wszystkie bariery strukturalne przy jednoczesnym utrzymywaniu bardzo wysokiej dynamiki i wzrostu produkcji.

Współczesne niedomogi funkcjonowania Zakładu tkwią w przestarzałej infrastrukturze wodociągowo-kanalizacyjnej, ściekowej, energetycznej, ciepłowniczej, chłodniczej, a więc w działach wspomagających produkcję. W niektórych działach produkcji stosuje się jeszcze przestarzałe technologie. Toteż w 1982 r. rozpoczęto pracę nad porządkiem gospodarki ściekowej, polegającej na budowie nowej kanalizacji ściekowej, kolektorów ściekowych, przepompowni ścieków, kolektora tłoczonego do zbiorników uśredniających i kolektora odprowadzającego ścieki do oczyszczalni biologicznej miejskiej. Po raz pierwszy w historii Zakład będzie miał podłączoną kanalizację do systemu miejskiego, co już częściowo nastąpi w 1987 r. W trakcie budowy znajduje się bezodpadowa technologia neutralizacji odcieków kwaśnych otrzymywanych z produkcji sulfonamidów dotychczas zrzucanych do ścieków. Z odcieków tych otrzymana zostanie siarczan magnezu. Podjęto również prace nad kompleksową modernizacją regeneracji rozpuszczalników. Zmodernizowana aparatura i technologia pozwalają na zmniejszenie strat rozpuszczalników przy równoczesnym zmniejszeniu zużycia energii. Równolegle prowadzi się modernizację urządzeń do filtracji i suszenia, które zapewniają hermetyzację i częściowy odzysk rozpuszczalników przez co zmniejszy się emisję substancji lotnych.

Ośrodek wczasowo – wypoczynkowy „Janosik” (1974)

Powroźnik k/Krynicy – wczoraj i dziś (1987)

W czerwcu 1987 r. oddano do użytku zakładowy Ośrodek wypoczynkowy w Powroźniku koło Muszyny. Piękne położenie i dobre wyposażenie Ośrodka pozwalają na prowadzenie systematycznej wymiany czasowej z Zakładami w Zwickau (NRD). Trwa ostatnia faza budowy szkoły podstawowej w Maciejowej koło Krynicy, która od wakacji 1988 r. będzie służyć jako obiekt kolonijny dla dzieci pracowników (umowa fundatorska na 99 lat użytkowania). Poczyniono też przygotowania inwestycyjne w zakresie budowy nowej stołówki zakładowej oraz następnego budynku mieszkalnego. Wykonuje się też takie prace jak tynkowanie budynków, wymiana ogrodzeń, doprowadzenie ogrzewania i gazu do budynków mieszkalnych mieszczących się na terenie zakładowym. Pomimo szerokiego frontu prowadzonych prac inwestycyjnych, modernizacyjnych i remontowych zasoby finansowe pozwalają na ich rozszerzenie, jest to jednak niemożliwe ze względu na ograniczoną moc przerobową przedsiębiorstw remontowo-budowlanych oraz trudności w dostawie materiałów i surowców.

Współcześnie Grodzkie Zakłady Farmaceutyczne „Polfarm” są zakładem wielce złożonym wytwarzającym rocznie około 70 różnych asortymentów produktów wytwarzanych przez wydziały produkcyjne: Pantotenian Wapnia, Syntezy Różne, Sulfonamidy, Konfekcję, Polfamixy i Mieszanki Paszowe.

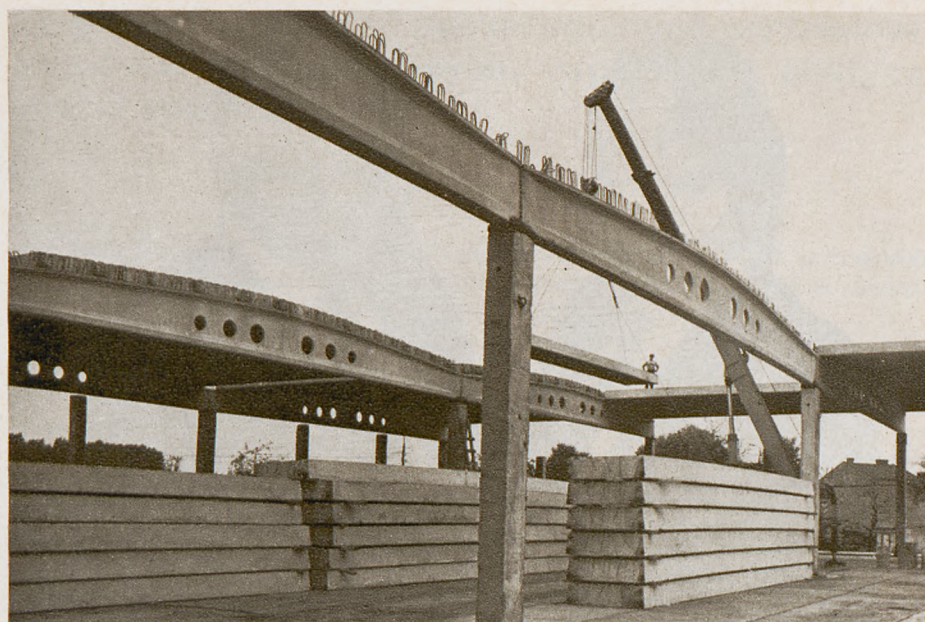
Wydziały te wytwarzają substancje farmaceutyczne na potrzeby własne jak również około 20% wytwarzanych substancji przeznacza się dla kooperantów do których należą:

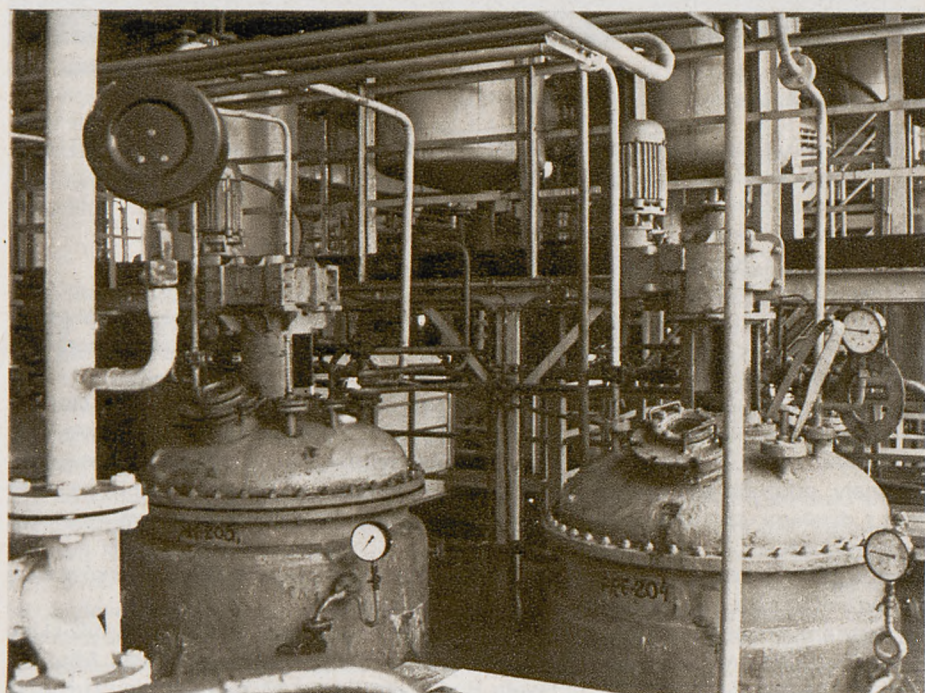

Kotłownia mechaniczna w rozbudowie.

Dalsze instalacje produkcyjne w budowie (1987 r.)

Fragment instalacji produkcyjnej (synteza chemiczna to aparatura i orurowanie).

Współpraca z najważniejszym partnerem: Szef Centrali Zaopatrzenia Weterynarii Ministerstwa Rolnictwa ZSRR Andrej Aleksejewicz Trefilow w Zakładzie.

- Warszawskie Zakłady Farmaceutyczne „Polfa”
- Starogardzkie Zakłady Farmaceutyczne „Polfa”
- Pabianickie Zakłady Farmaceutyczne „Polfa”
- Kutnowskie Zakłady Farmaceutyczne „Polfa”
- Poznańskie Zakłady Farmaceutyczne „Polfa”
- Krakowskie Zakłady Farmaceutyczne „Polfa”

Poza wydziałami podstawowymi produkcji doniosłe znaczenie spełniają: dział głównego energetyka, dział głównego mechanika, baza oprzyrządowania i aparatury, oddział wykonawstwa inwestycyjnego.

Ponadto z wydziałami produkcyjnymi nierozzerwalnie związane jest laboratorium badawcze, dział kontroli jakości, dział rozwoju i technologii, dział projektowo-konstrukcyjny, dział ochrony środowiska. Wreszcie elementem spajającym te wszystkie wydziały, oddziały jest cały pion administracyjno-ekonomiczny z dyrekcją na czele oraz z działami: ekonomicznym, zaopatrzenia, zbytu, finansowo-księgowym, służby pracowniczej.

Współczesny problem G.Z.F. „Polfa” to utrzymanie takich proporcji i wyników ekonomicznych jakie osiągnięto w ostatnich 5-ciu latach.

Przykładem docenienia tych osiągnięć i dobrej roboty jest wpisanie Grodziskich Zakładów Farmaceutycznych „Polfa” do „Złotej Księgi Zasłużonych dla Miasta i Gminy Grodzisk Mazowiecki” uchwałą Rady Narodowej Miasta i Gminy Grodzisk Maz. z dnia 20 lipca 1987 r.

Część II. Działalność poszczególnych wydziałów, komórek organizacyjnych, organizacji politycznych i społecznych

Ta część opracowania stanowi uzupełnienie części I i została napisana na podstawie doręczonych maszynopisów lub rękopisów. Przedstawiona działalność nie obejmuje jednak wszystkich działów (oddziałów) Zakładu lub organizacji.

1. Struktura organizacyjna Zakładu

W pierwszym okresie Polski Ludowej przedsiębiorstwem kierował dyrektor Zakładu. Jego zastępcą był kierownik techniczny.

W strukturze organizacyjnej Zakładu nie było stanowiska z-cy dyrektora d/s administracyjno-handlowych. Kierownikowi technicznemu Zakładu wg stanu z lipca – grudnia 1951 r. podlegały: dział produkcji, dział inwestycji, dział głównego mechanika i energetyka, biuro konstrukcyjne, laboratoria. Utworzenie przedsiębiorstwa państwowego pod nazwą „Grodziskie Zakłady Farmaceutyczne” (26.02.1951 r.) i realizacja sześciolatki miały decydujący wpływ na zmiany strukturalne w systemie zarządzania i kierowania przedsiębiorstwem. W miejsce kierownika technicznego utworzono stanowisko naczelnego inżyniera, a ponadto stanowisko z-cy dyrektora d/s administracyjno-handlowych (lata 1954–1955). Ta struktura organizacyjna dyrekcyj Zakładu utrzymała się w zasadzie do roku 1974/1975. Na przełomie lat 1965/1966 utworzone zostało w strukturze organizacyjnej Zakładu stanowisko Dyspozytora Zakładu.

Zmiana profilu produkcji, której towarzyszyła zakrojona na szeroką skalę działalność inwestycyjna miała decydujący wpływ na zmiany strukturalne służb utrzymania ruchu tj. służby (działu) głównego energetyka. Ich rozwój odbywał się równoległe z budową nowych wydziałów i uruchamianiem nowych produkcji syntez farmaceutycznych.

Dział Głównego Mechanika

W obecnej strukturze organizacyjnej działu głównego mechanika występują warsztaty: główny, mechaniczny i antykorozyjny oraz wydziałowe – sulfonamidów, syntez, pantotenianu wapnia, konfekcji, polfamiksów i mieszanek paszowych oraz stanowisko specjalisty d/s zakładowego dozoru technicznego. Ich podstawowym zadaniem jest utrzymanie w ciągłej zdolności produkcyjnej aparatów i urządzeń produkcyjnych, maszyn i urządzeń pomocniczych, zaplecza sanitarnego i socjalnego, a także nadzór nad urządzeniami ciśnieniowymi i dźwigami.

Wśród zatrudnionych, którzy wnieśli istotny wkład pracy na odcinku rozwoju służby mechanicznej i utrzymania ciągłości ruchu Zakładu miejsce szczególne zajmuje ob. Edward Niewiadomski zatrudniony w latach 1951 – 1982 (obecnie na emeryturze). Zajmował różne stanowiska, a najdłużej był Kierownikiem działu utrzymania ruchu (z-ca głównego mechanika). Angażował się w działalności samorządowej, obronie cywilnej i sekcji podoficerskiej Klubu Oficerów Rezerwy LOK. W całym okresie powojennym najdłużej na stanowisku głównego mechanika byli: Stanisław Olechowicz, Tadeusz Bandzerewicz i Zbigniew Kalman. Długoletnim stażem pracy w Zakładzie oraz na stanowisku mistrzów wydziałowych legitymują się: Edward Biegano-

wski, Janusz Siewierski i Wojciech Osiński. Wysokie kwalifikacje zawodowe i długoletni staż pracy w Zakładzie posiadają między innymi tacy mechanicy – w większości brygadziści (ślusarze, spawacze, tokarze, frezerzy), jak Julian Zaszczyński, Tadeusz Żukowski, Eugeniusz Jałowicki, Jan Liśkiewicz, Zbigniew Barański, Mieczysław Krysiński, Bogdan Organowski, Mateusz Sadowski, Jerzy Wojtczak, Henryk Słowiński i Waldemar Czarnecki.

Nadzór nad sprawnością i legalizacją urządzeń ciśnieniowych i dźwigów sprawuje specjalista d/s zakładowego dozoru technicznego Emilia Patejko.

Dział Głównego Energetyka

Dział ten utrzymuje ciągłość ruchu Zakładu poprzez dostawę energii elektrycznej, pary wodnej, solanki, lodu, sprężonego powietrza azotu i wody na wydziały produkcyjne i pomocnicze w zakresie niezbędnym do prowadzenia procesów technologicznych, a także na potrzeby ogólnego przeznaczenia. Bardzo ważnym zadaniem jest również utrzymanie w ciągłej zdolności technicznej aparatury pomiarowej i automatyki oraz konserwacja i bieżące naprawy urządzeń i maszyn wytwarzających i przesyłających czynniki energetyczne. W obecnej strukturze organizacyjnej działu głównego energetyka występują oddziały: gospodarki ciepło-chłodniczej, chłodni amoniakalnej, elektryczny, pomiarów i automatyki oraz gospodarki wodno-ściekowej. Struktura taka zaczęła kształtować się już w latach pięćdziesiątych.

Wśród najdłużej pracujących na stanowisku głównego energetyka byli inżynierowie: Rafał Piatkiewicz i Stefan Rydzewski oraz technik Jerzy Smaga. Zaangażowanymi zawodowo i społecznie oraz posiadającymi długi staż pracy w zakładzie są kierownicy oddziałów: Henryk Bogobowicz, Jerzy Siewierski i Marek Siekierski.

Wśród elektromonterów mechaników i maszynistów legitymujących się długoletnim stażem i postawą zawodową występują między innymi: Jan Płachetko, Waldemar Wysmułek, Ryszard Wróblewski, Stanisław Adamski, Ryszard Rembecki, Zenon Urbanek, Jerzy Trojanowski, Józef Pawlak i Jan Szostek.

2. Służba pracownicza

Dzisiejsza struktura organizacyjna służby pracowniczej w G.Z.F. „Polfa” wynika z uchwały Rady Ministrów nr 250 z dnia 9 listopada 1973 r. w sprawie służby pracowniczej w państwowych jednostkach organizacyjnych.

W skład służby pracowniczej w G.Z.F. „Polfa” wchodziły oddziały:

Kadr i Szkolenia

Dział Socjalny

Dział Płac i Rachuby Zarobkowej.

Kierownicy tych działów podlegają Szefowi Służby Pracowniczej, który z kolei bezpośrednio podlega dyrektorowi naczelnemu Zakładu. Kolejnymi szefami służby Pracowniczej w Zakładzie byli: mgr Stanisław Szreder, Lucjan Kamiński, mgr inż. Tomasz Łapiński, a od grudnia 1974 r. Władysław J. Jamrozowicz. W połowie 1987 r. służba pracownicza liczyła 22 osoby, z tego 3 z wyższym wykształceniem.

3. Dział Finansowo – Księgowy

Śledząc zakres zadań, jakie stawiane były przed służbą finansowo-księgową w Grodzkich Zakładach Farmaceutycznych, wyróżnić można dwa podstawowe okresy. Pierwszy z nich, obejmujący lata od zakończenia II wojny światowej do przelomowego dla polskiej gospodarki roku 1982 – rozpoczęcia wdrażania reformy gospodarczej, charakteryzował się przede wszystkim bardzo szczegółową, rozbudowaną ewidencją i sprawozdawczością statystyczną, resortową i branżową. Wprowadzenie

Nowoczesność w obliczeniach obowiązuje – stacja komputerów pracuje od stycznia 1987 r.

reformy od 1982 r. postawiło przed służbą finansowo-księgową nowe jakościowo i ilościowo zadanie. Wymienić tu należy przede wszystkim ustalenie i rozliczanie zobowiązań wobec Budżetu Państwa z tytułu podatków: dochodowego, obrotowego, podatków związanych z wynagrodzeniami za pracę, podatku od nieruchomości, amortyzacji i innych tytułów, zmieniających się w toku wdrażania nowych rozwiązań systemowych reformy gospodarczej.

Podkreślić należy, że służbę finansowo-księgową zawsze obowiązywały i obowiązują zadania rzetelnej kontroli formalnej i rachunkowej dowodów stanowiących udokumentowanie operacji gospodarczych dokonywanych w Zakładzie prawidłowej, zgodnej z zasadami rachunkowości i przepisami prawa ewidencji księgowej, sprawozdawczości statystycznej oraz finansowej i kasowej obsługi przedsiębiorstwa.

W latach 1974–1976 wdrożona została komputerowa technika obliczeniowa w księgowości materiałowej, środków trwałych i finansowo-księgowej. Wydruki realizowano w Branżowym Ośrodku Informatyki WZF „Polfa” (BOZETO) oraz w Resortowym Ośrodku Informatyki Przemysłu Chemicznego „ETOCHEM”. Dalszym krokiem naprzód było wprowadzenie bezpośrednio w księgowości techniki mikrokomputerowej. Wdrażanie jej rozpoczęto w 1987 r. Wszystkie te działania pozwalają na utrzymanie zatrudnienia w służbie finansowo-księgowej na poziomie z roku 1970, pomimo blisko 3-krotnego wzrostu w tym okresie ilości rejestrowanych dokumentów i dynamicznego rozwoju Zakładów. Aktualnie, to jest w połowie 1987 r. w pionie finansowo-księgowym pracują 22 osoby, w tym Gł. Księgowy i Z-ca Gł. Księgowego.

Trzon zespołu stanowią długoletni pracownicy GZF: Mirosława Miętek, zatrudniona od 1959, Henryka Kołakowska od 1967, Wiesława Grenda od 1967, Alicja Janik-

Lewandowska, Alicja Pietrzak, Regina Piątek (zatrudnione od 1972 r.), Małgorzata Zgaga od 1973 r. Janina Klepacz, Elżbieta Tondera, Zofia Górzyńska, Krystyna Wasek (zatrudnione od 1975 r.), Maria Banaszek zatrudniona od 1977 r.

Głównym Księgowym jest od 1985 r. Janusz Lewandowski. Poprzednio stanowisko zajmowali: Bogusław Laskowski w latach 1982 – 1984, Stefan Szymański w 1981 r. Maria Wencel w latach 1975 – 1980, Kazimierz Lipka w latach 1967 – 1974, Kazimierz Olszewski w latach 1959 – 1966.

4. Dział Rozwoju i Technologii

Zadaniem Działu Rozwoju i Technologii jest organizowanie przedsięwzięć i prac zapewniających rozwój i modernizację bazy produkcyjnej przedsiębiorstwa oraz nadzór technologiczny prowadzonej produkcji. Dział ten jest kontynuatorem działalności Działu Technologicznego.

Dział Technologiczny został utworzony w 1954 r. jako niezbędna komórka organizacyjna w rozbudowującym się Zakładzie. Uruchamianie produkcji substancji farmaceutycznych o wysokich wymaganiach jakościowych, konieczność stałej poprawy jakości produkcji oraz ciągła rozbudowa Zakładu wymagały fachowego nadzoru technologicznego i twórczych inicjatyw inżynierskich. Główny Technolog od połowy lat sześćdziesiątych obejmuje stałe kierownictwo nad zespołami wdrażającymi nowe technologie i zespołami dokonującymi modernizację technologii. Długoletni pracownicy działu technicznego Barbara Kondracka, mgr Barbara Maciąga i mgr inż. Elżbieta Rutkowska należą do zaangażowanej załogi Zakładu.

5. Wydział Syntez Różnych

Wydział Syntez Różnych utworzono z dawnych Wydziałów A i B (była „Octówka”). W latach 60-tych produkowano na wydziale: octan sodu, Alusal, Trinropan, Dehydrojopan, Bromek laurylopirydyniowy.

Od roku 1971 do Wydziału Syntez Różnych włączono budynek Półtechniki Doświadczalnej, w którym zlokalizowano połowę instalacji do produkcji Intenkordinu – leku przeciwważowego przeznaczonego w większości na eksport.

Druga nitka produkcyjna Intenkordinu powstaje w tym samym czasie na Wydziale Wit. B₁, który w wyniku fuzji w roku 1980 zostaje włączony do Wydz. Syntez Różnych.

Kierownikiem Wydziału Syntez Różnych od 1974 r. do chwili obecnej jest mgr inż. J. Zaniuk.

Okres lat 1975–1985 – odznacza się wyjątkową prężnością jeśli chodzi o modernizację technologii jak również o nowe uruchomienia.

W najbliższej perspektywie planuje się uruchomienie nowych preparatów – metyldopy, mexsitolu.

We wszystkich pracach modernizacyjnych, przy nowych uruchomieniach angażowały się duże zespoły kadry inżynieryjno-technicznej wydziału oraz komórek badawczo-rozwojowych Zakładu. Do nich należeli kierownicy oddziałów i technolodzy.

Dzięki działaniom tych ludzi oraz wielu innych oddanych Zakładowi, mógł nastąpić wzrost produkcji oraz mogły powstawać oszczędności liczone w dziesiątkach milionów złotych w skali roku.

6. Wydział Sulfonoamidów

Początki dzisiejszego Wydziału Sulfamidów sięgają końca lat pięćdziesiątych, kiedy to powstał duży wydział sulfonoamidów. Wytwarzał on wówczas półprodukty: pabiamid techniczny, sulfaguanidynę, octyloaceton.

W końcu 1980 r. miał miejsce pożar hali acetyloacetonu (budynek nr 2), która po odbudowie została ponownie oddana do użytku w 1982 r. W wyniku rozbudowy i zastosowanych wniosków racjonalizatorskich zdolność produkcyjna w 1985 r. wynosiła 175 mg. rocznie. Zastosowanie wniosków racjonalizatorskich pozwoliło także obniżyć koszty produkcyjne na skutek zmniejszenia zanieczyszczenia środowiska naturalnego, między innymi poprzez zaprzestanie odprowadzania do ścieków kwasu sulfanilowego, który jako produkt uboczny tego Wydziału stał się przedmiotem eksportu do krajów II obszaru płatniczego. W trakcie realizacji są dwa obiekty, które posłużą do produkcji chlorku magnezu i siarczanu magnezu.

Do wyróżniających się pracowników tego Wydziału, którzy przeszli na emeryturę należeli między innymi: Adela Jachimska, Władysław Kowalczyk, Władysław Domański, Adam Pietrucha. Z obecnie pracujących na uwagę zasługują zaangażowani tacy pracownicy jak: Władysław Michalak, Leszek Alikowski, Hieronim Wachuta, Stanisława Miler, Jan Zdulski, Eugeniusz Szłaga, Julian Rembel, Krystyna Izemberk, Józef Radzioch i wielu innych także młodszych wiekiem i stażem.

Trudno tu nie wymienić mistrzów produkcji, którzy swoje pierwsze kroki stawiali na tym Wydziale. Są to: Władysław Dziedzic i Szczepan Lipski.

W roku 1978 kierownictwo Wydziału objął inż. Jerzy Kozłowski.

7. Wydział pantotenianu wapnia

Pantotenian wapnia należy do grupy witamin wchodzących w skład leków ludzkich i weterynaryjnych. Ponadto dodaje się go do mieszanek paszowych dla zwierząt.

Obecnie na Wydziale tym produkuje się jeszcze clotrimazol (uruchomienie w 1984 r.), chlormidazol (uruchomienie w 1985 r.), nifedipinę (uruchomienie nastąpiło w 1986 r.) i metanolan sodu. Budowę współczesnego wydziału prowadzono w latach 1968–1971, a produkcję uruchomiono w 1972 r. Zdolność produkcyjna w 1973 r. wynosiła 300 ton rocznie, zaś w 1975 r. poprzez intensyfikację zwiększono tę zdolność do 400 ton.

Wydział ten dzieli się na dwa oddziały: Alaniny i Pantolaktonu. Funkcje kierowników oddziałów pełnili: mgr inż. Czesław Borkowski, mgr inż. Jan Kubicki, mgr inż. Jan Cwajada, Marcin Osóbka, mgr inż. Stanisław Błaszczuk, M. Stangel, mgr inż. E. Rutkowska, mgr T. Kiszczak (od 1979 r. do chwili obecnej – kierownik oddziału Laktonu).

Kierownikiem Wydziału w fazie budowy i uruchomienia była dr B. Chechelska, zaś od 1973 r. nieprzerwanie mgr inż. Irena Przysiecka.

Wśród wielu pracowników tego Wydziału na wyróżnienie zasługują ci o najdłuższym stażu. Do nich należą: Eugeniusz Wojciechowski, Bogumiła Dolecka, Łucja Nowak, Józef Nowak, Józef Mroczek, Ewa Kornacka, Stanisław Ostrożko, oraz mistrzowie zmiany: Ryszard Sadowski i Zbigniew Maciejewski.

8. Wydział Konfekcji

Wydział Konfekcji z oddziałami leków ludzkich i weterynaryjnych został wybudowany przez Samodzielny Oddział Wykonawstwa Inwestycyjnego z inicjatywy ówczesnego Dyrektora Zakładu mgr Stanisława Bieli.

Pierwsi przyjęci pracownicy do Wydziału Konfekcji to: mgr Irena Stępień, Stanisław Olechowicz, Ilona Wylezińska, Stanisława Mikos, Bernarda Kafarowska.

W grudniu 1973 r. po raz pierwszy w historii GZF wyprodukowano na starej tabletkarce TR3 pierwsze tabletki witaminy B₁ 3 mg i przekazano wraz z dokumentami do rejestru. Zespołem pracowników kierowała mgr Janina Potocka.

W kwietniu 1974 r. rozpoczęto produkcję tabletek Witaminy B₁ i przygotowano do

produkcji tabletki Alusalu, Alusalu pulvis i tabletki Witaminy B₁ 25 mg. Od czerwca 1974 r. do 1976 r. kierownictwo leków, leków weterynaryjnych i Polfamidów prowadził ob. Lucjan Kamiński. W tym czasie zespół uruchomił Sulfametazyne tabletki, tabletki rezerpiny 0,1 mg i 0,25 mg, Biseptol tabletki i drażetki prowasanu. Od 1976 r. Kierownikiem Wydziału Konfekcji zostaje mgr Janina Potocka i wraz z zespołem uruchamia dalej bardzo trudną technologię gotowej formy intenkordinu, apteczkę samochodową, wdrożone zostają do produkcji tabletki trimerazinu, kwas foliowy tabl. 5 mg. W roku 1987 mgr Janina Potocka przeszła na emeryturę, a kierownictwo wydziału objęła mgr Ilona Wylezińska. Najdłużej na tym wydziale pracują: mgr Irena Stępień, mgr Danuta Balińska, Stanisław Mikos, Marianna Bielak, Alicja Kruglak, Zofia Albrecht, Zofia Kamińska.

9. Wydział Mieszanki Paszowe i Polfamixy

W roku 1973 podjęto decyzję produkcji w GZF „Polfa” gotowych form leków dla ludzi i zwierząt. Zorganizowanie oddziału produkcyjnego leku dla zwierząt zostało powierzone mgr D. Osowskiej.

Pierwszym lekiem, który wszedł na rynek już w końcu 1974 r. i uzyskał ogromne zainteresowanie odbiorców był Trimerazin w proszku.

Posiadane urządzenia pozwoliły na zwiększenie produkcji i rodzaju asortymentów. Decyzją Zjednoczenia „Polfa” przekazano z Kutnowskich Z F „Polfa” do produkcji preparaty witaminowe dla drobiu tj. Polfamix.A₁ B₁ Z₁, które pod znakiem firmowym G Z F weszły na rynek w 1975 r.

W październiku 1974 roku nawiązano kontakt ze Zjednoczeniem Przemysłu Paszowego „Bacutil” i na ich potrzeby rozpoczęto produkcję premixu Mikro TA-vit.

Zwiększenie produkcji na potrzeby „Bacutilu” dodatków paszowych typu Mikro spowodowała konieczność rozbudowy Oddziału. W 1975 r. została zainstalowana półautomatyczna linia technologiczna.

Opracowywanie i wdrażanie do produkcji nowych asortymentów typu Polfamix będących już własnymi opracowaniami spowodowało konieczność zmiany sposobu pakowania i mieszania produktów. W 1980 r. została oddana do użytku zakupiona w pełni automatyczna włoska linia produkcyjna o wydajności 3600 ton/rok. W latach 1975–1986 zostało wdrożone do produkcji 15 nowych asortymentów.

Głównym kierunkiem działania w połowie 1987 r. było maksymalne wykorzystanie krajowej bazy surowcowej w celu zmniejszenia kosztów wytwarzania.

Spowodowało to konieczność rozbudowy linii technologicznej przy produkcji premixów paszowych o zbiorniki na otręby (silosy), które od 1 lutego 1987 r. stały się składnikiem unowocześnionych receptur.

10. Dział Projektowo-Konstrukcyjny

Historia tego działu zaczyna się przed 35-laty, wtedy pracownicy zakładu Tadeusz Himmel i Eugeniusz Grabowski dostali zgodę na zorganizowanie działu konstrukcyjnego.

Decyzją Dyrekcji został powołany do działalności z dniem 1 września 1953 r. dział projektowo-konstrukcyjny.

Początkowo we dwójkę, a następnie po krótkim czasie mianowano mgr Zdzisława Ozimkiewicza na kierownika tego działu. W 1957 r. na stanowisko kierownika zostaje mianowany inż. Zbigniew Finkowski. W 1963 r. w związku z przeniesieniem inż. Z. Finkowskiego na inne stanowisko, jako pełniącego obowiązki wyznaczono E. Grabowskiego.

W 1968 r. w związku z przejściem do innej pracy w Oddziale Pomiarów i Automatyki

E. Grabowskiego na stanowisko kierownika działu został mianowany inż. Ryszard Perłowski.

W 1973 r. ponownie do działu powraca na stanowisko konstruktora E. Grabowski, a od maja decyzją Dyrektora przejmuje obowiązki kierownika działu, które pełni do dnia dzisiejszego. Dział ten przyczynił się swoją pracą do modernizacji Zakładu poprzez własne opracowania, oraz współpracę z innymi biurami projektów. W okresie tym zostało rozwiązanych około 5 i pół tysiąca projektów i zagadnień, z którymi borykał się Zakład. Z ważniejszych projektów opracowanych przez dział są: chloroform, acetanilid, alkohol izopropylowy, kokarboksylaza, groman, chlorowodór dla Wit. B₁ wraz z opracowaniem unikalnego pieca do spalania chloru, rozbudowa sulfaguanidyny, sulfamerazyny, pabmiadu technicznego, przebudowa ACA dwa razy, budowa konfekcji, kotłowni wodnej, premiksi oraz założenia do budowy dużej mieszalni.

11. Oddział Wykonawstwa Inwestycyjnego

Grodziskie Zakłady Farmaceutyczne „Polfa” po pierwszym okresie stagnacji w swym rozwoju weszły w fazę zwiększania produkcji oraz jakościowych zmian produkowanych leków. Zmiana dyrekcji w latach sześćdziesiątych sprzyjała rozwojowi Zakładu. Istotną przeszkodą był brak wykonawców, którzy podjęliby się w szybkim tempie modernizacji Oddziału Produkcji i budowy niewielkich nowych zespołów aparatury.

W ramach Wydziału remontowego wyodrębniła się stopniowo brygada, a następnie duża grupa ludzi pod kierownictwem Kazimierza Rakowskiego zajmująca się modernizacją i montażem nowej aparatury. Oddział Wykonawstwa Inwestycji (OWI) rozpoczął swoją działalność z dniem 1 kwietnia 1968 r. Oddział został zasilony kadrowymi rzemieślnikami z wydziału remontowego oraz warsztatu bazy oprzyrządowania i aparatury.

Załoga OWI liczyła wtedy około 40 osób. Z ważniejszych robót wykonywanych od kwietnia do grudnia 1968 r. to: montaż instalacji bromku Caurylopirydyniowego, adaptacja budynku byłej portierni na warsztat TPA, montaż instalacji benzodwuzepin, modernizacja wydziału sulfonoamidów.

Około roku 1973 OWI zostało rozwinięte do rozmiarów małego przedsiębiorstwa z własnym zapleczem transportowym, magazynowym, działem zaopatrzenia, a po uzyskaniu osobowości prawnej, własnej księgowości i ds. kadr stało się Samodzielnym Oddziałem Wykonawstwa Inwestycyjnego zatrudniającym ponad 100 osób.

SOWI wykonywał już duże obiekty produkcyjne jak ACA, Konfekcję, bud. 45 (Polfarmixy), mosty na rzece Mrownie i inne prace. Schyłek lat siedemdziesiątych przyniósł wraz z narastającym kryzysem w kraju również spadek zatrudnienia w SOWI.

Ostatnia poważna inwestycja rozpoczęta w latach siedemdziesiątych to budowa Wydz. Mieszanek Paszowych.

Zmiana Kier. SOWI w roku 1979, kiedy to na stanowisko Kierownika powołano inż. Alfreda Biretę, przyniosła trochę ożywienia. Poprawił się stan zatrudnienia od ok. 40 osób w okresie poprzednim do ok. 112 osób w roku 1980.

Jednak SOWI zostało przekształcone w OWI. Od roku 1981 Kierownikiem OWI został mgr inż. Stanisław Olkowski. Obecnie mimo znanych trudności kadrowych OWI nadal pełni swą funkcję wchodząc z robotami tam, gdzie duże przedsiębiorstwa nie podejmują prac.

12. Zakładowe Laboratorium Badawcze

Zakładowe Laboratorium Badawcze powstało w 1929 r., organizację i kierownictwo powierzono inż. Karolowi Folandowi, który pracował na tym stanowisku od 1 lipca 1929 do 31 marca 1933 r.

W okresie okupacji funkcję kierownika Laboratorium Badawczego pełnił inż. Wacław Konarzewski, dowódca Kompanii AK. W swoim laboratorium prowadził zakonspirowaną produkcję granatów. O zakresie pracy Laboratorium Badawczego do lat sześćdziesiątych brak jest bliższych informacji. Niemniej można stwierdzić, że w całym okresie swego istnienia prowadziło prace badawcze nad usprawnieniem i modernizacją technologii prowadzonych w GZF „Polfi” produkcji.

W latach sześćdziesiątych do połowy lat siedemdziesiątych Zakładowe Laboratorium Badawcze oprócz pracowni syntezy, analitycznych posiadało również oddział półtechniki doświadczalnej, gdzie dokonywało się sprawdzania, a także dopracowywania nowych technologii.

Ponadto podejmowano produkcję niektórych preparatów (chlorowodorek kokarboxylasy, optycznie czynny pantotenu wapnia).

Do najbardziej wartościowych prac okresu 1981 – 1986 należy zaliczyć:

- modernizację technologii clotrimazolu,
- opracowanie technologii otrzymywania soli sodowej sulfochloropirydazyny,
- opracowanie technologii produkcji tabletek pentazocyny i adelfanu,
- opracowanie technologii otrzymywania bromokumaryny z wyeliminowaniem kwasu octowego.

Prace badawcze prowadzone w Laboratorium często wiodą do opatentowania wynalazków. W latach 1960 – 1986 pracownicy LZB uzyskali 29 patentów.

13. Dział Kontroli Jakości

Oznaczeniami analizy chemicznej dla potrzeb Zakładów Chemicznych Grodzisk SA zajmowało się Laboratorium Chemiczne kierowane po wyzwoleniu 1945 r. przez inż. Jana Rafałowicza.

Pracowało ono w ruchu ciągłym zajmując się sprawdzeniem ustalonych przez nadzór inżynierjno-techniczny parametrów fizyko-chemicznych prowadzonych procesów produkcyjnych.

Ustawa o środkach farmaceutycznych i odurzających (z dnia 8 stycznia 1951 r.) oraz artykułach sanitarnych (Dziennik Ustaw Nr 1) powołuje do działalności dział Kontroli Technicznej w zakładach przemysłu farmaceutycznego, który to dział zajmować się miał analizą fizyko-chemiczną i oceną produkcji. W grodziskim Zakładzie produktami farmaceutycznymi były chloroform pro narcosi oraz alacet, który chemicznie był borocetanem glinu. Rozwój GZF powoduje napływ nowych osób z wyższym wykształceniem. Zostaje zatrudniona mgr Krystyna Kabzińska absolwentka Uniwersytetu Warszawskiego, która wkrótce obejmuje stanowisko Kierownika Kontroli Technicznej.

W Zakładzie ulega rozszerzeniu asortyment produkcji o specyfiki farmaceutyczne. Wzrosły obowiązki oraz zakres działania dz. Kontroli Technicznej i mgr K. Kabzińska w 1960 r. dobiera do współpracy mgr Barbarę Dóbrogost, która zostaje Kierownikiem Laboratorium Analityczno-Ruchowego działu Kontroli Technicznej. Oprócz analiz fizykochemicznych produktów, półproduktów i ich klasyfikacji, a także wykonywania tzw. analiz ruchowych dla oceny przebiegu procesów produkcyjnych, dział Kontroli Technicznej wykonuje oznaczenia stężeń substancji szkodliwych w powietrzu. Około roku 1963 powołano Laboratorium Ochrony Środowiska, którego kierownictwo obejmuje dotychczasowy pracownik dz. K.T. mgr Klementyna Ołubek, przej-

mując sprzęt i analitykę. Uruchomienie produkcji sulfonamidów 1959 r. to następny duży krok do przodu w kierunku poważnej syntezy organicznej w GZF „Polfa”. Produkowana przez Wydział Sulfametazyna wkrótce jest również eksportowana, głównie do krajów kapitalistycznych. Aby sprostać wymaganiom farmakopei brytyjskiej, amerykańskiej, duńskiej dział KT stawia wysokie wymagania jakościowe dla tejże Sulfametazyny.

Od 1 stycznia 1965 r. kierownictwo działu Kontroli Technicznej objęła mgr B. Dobrogost, która funkcję tę pełniła nieprzerwanie do 31 sierpnia 1984 r., rozwiązując przez te lata nowe zadania analityczne w związku z dalszym rozwojem syntezy farmaceutycznej.

Rozwój Zakładu i wzrastająca wartość produkcji to także wzrastająca ilość analiz i odpowiedzialności za prawidłową klasyfikację produkcji. W międzyczasie dz. Kontroli Technicznej otrzymał nazwę działu Kontroli Jakości (zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z 1965 r.).

Dalszy rozwój Zakładu to uruchomienie w 1973 r. Wydziału Konfekcji Leków Ludzkich i Weterynaryjnych, a więc klasyfikacja form gotowych leków.

W połowie 1975 r. dział K.J. otrzymuje nowe obszerne pomieszczenie w budynku ZLB. Okres lat siedemdziesiątych i pierwszej połowy lat osiemdziesiątych to dla działu Kontroli Jakości bardzo wyjątkowa praca i współpraca ze wszystkimi działami produkcyjnymi o dobrą jakość wytwarzanych w GZF produktów.

14. Zagadnienia związane z ochroną środowiska naturalnego.

Problem zabezpieczenia środowiska naturalnego przed ujemnymi skutkami produkcji pojawia się w GZF „Polfa” właściwie na początku lat 70-tych. Wtedy to zaczęto budowę układów absorpcyjnych na chlorowodór, amoniak, bromowodór, które to gazy emitowała produkcja sulfonamidów, pantotenianu wapnia i intenkordinu.

Dla poprawy stopnia zanieczyszczenia atmosfery wybudowano 80 m komin stalowy.

Wraz z budową Wydziału Mieszanek i Polfamixów montowano urządzenia (filtry cyklon – na mieszankach i filtry workowe na polfamixach) zatrzymujące pyły przed przedostaniem się do atmosfery. Dla poprawy gospodarki ściekowej wraz z uruchomieniem produkcji bromokwamaryny, przy budynku Nr 15 wybudowano osadnik do wytrącania szlamów ściekowych z tych technologii.

Racjonalne gospodarowanie zasobami wodnymi to posiadanie obiegów zamkniętych wód chłodniczych. Znaczną poprawę w zmniejszeniu zagrożenia środowiska osiągnięto poprzez ograniczenie zrzutu rozpuszczalników palnych do ścieków. Wybudowano w 1980 r. spalarnię tych odpadów (palnych i ciekłych). W połowie lat 70-tych zamknięto produkcję Witaminy B₁ poprawiając w ten sposób stan środowiska naturalnego.

GZF „Polfa” podjęły realizację potężnego tematu inwestycyjnego pt. „Obiekty gospodarki ściekowej”. Prace w tym zakresie rozpoczęto w 1982 r. i są kontynuowane do dziś. W zakres tego zadania wchodzi realizacja kanalizacji przemysłowej i deszczowej, kolektora odprowadzającego ścieki z przepompowni do oczyszczalni biologicznej w Grodzisku Maz., przepompowni ścieków i zbiorników uśredniających ścieki. W 1985 – 86 r. wybudowano instalację do odzysku kwasu sulfanilowego ze ścieków kwaśnych powstających w produkcji pabiamidu technicznego.

W celu dalszej poprawy stanu środowiska naturalnego wybudowano nowy układ do absorpcji gazowego chlorowodoru powstającego w syntezie pabiamidu. Instalacja ta będzie wytwarzać użyteczny chlorek magnezowy. W połowie 1987 r. trwały próby technologiczne i dostosowywanie urządzeń do zespołu aparaturowego.

Gospodarka wodą stanowi jeden z problemów nurtujących Zakład. W latach następnych planuje się budowę lokalnych przywydziałowych obiegów wód chłodniczych oraz stację uzdatniania wody. Tematem, który zaczyna przybierać wagę historyczną jest walka od 1972 r. o lokalizację wysypiska dla odpadów powstających z produkcji.

G Z F „Polfa” posiadają wyznaczoną strefę ochronną, ale niezagospodarowaną. Z uwagi na położenie Zakładu w mieście (zabudowa mieszkalna w strefie) realizacja tego tematu nie jest łatwa. Dla generalnego porządkowania terenu Zakładu w zakresie ochrony środowiska zostało zlecone opracowanie takiego programu do Biura Projektów „Organika” w Zgierzu.

15. Służba Zdrowia

W latach międzywojennych i do końca lat czterdziestych na terenie Zakładu nie było służby zdrowia. W okresie międzywojennym pracownicy korzystali z opieki lekarskiej w tzw. „Kasie Chorych”, która mieściła się w Grodzisku Maz. przy ul. Kilińskiego. Przyjmowali tam lekarze rejonowi. Opieka lekarska w „Kasie Chorych” była bezpłatna, bezpłatne były również leki wydawane w aptece na miejscu.

Pracownicy za chorobę trwającą do 3 dni zasiłku chorobowego nie otrzymywali. Płacono za zwolnienie chorobowe dłuższe. Zasiłek wynosił 70% zarobków. Pobyt w szpitalu był również bezpłatny. Nie było natomiast ubezpieczenia przed wypadkami. Pierwsze ambulatorium w Zakładzie powstało na przełomie lat 1949/50. Mieściło się ono w nieistniejącym już budynku pierwszej portierni. W ambulatorium zatrudniona była pielęgniarka, która udzielała pomocy, i znajdowały się tam leki pierwszej potrzeby. Później został zatrudniony lekarz i dwie pielęgniarki. W 1957 r. powstał gabinet stomatologiczny i zatrudniony został w nim lekarz – Alicja Hauzer.

Istniejące pomieszczenia były za ciasne, szczególnie dla stomatologa, który otrzymał nowy sprzęt. Dlatego zostały zaadaptowane pomieszczenia biurowe, gdzie ambulatorium zostało przeniesione w 1979 r.

Lek. Stomatolog Alicja Czachorowska – Hauzer pracownik Zakładu Opieki Zdrowotnej w Grodzisku Maz. Organizator i kontynuator działalności gabinetu stomatologicznego w Przychodni Przychodni Lekarskiej, który prowadzi od trzydziestu lat. Ceniony lekarz stomatolog. Uhonorowana Medalem 40-lecia Polski Ludowej.

Międzyzakładowa Specjalistyczna Przychodnia Lekarska.

Powstały dwa gabinety lekarskie, gabinet stomatologa, zabiegowy, pielęgniarski, rejestracja i pokój socjalny. W ambulatorium pracuje 2 lekarzy internistów, stomatolog, 3 pielęgniarki, pomoc dentystyczna i rejestratorka.

Prócz podstawowej opieki lekarskiej i stomatologicznej Dyrekcja Zakładu wspólnie z organami społeczno-politycznymi postanowiła stworzyć na miejscu opiekę specjalistyczną dla pracowników. Postanowiono adaptować część budynku mieszkalnego, zwanego „Bajka”, na cele leczenia specjalistycznego. I tak, w dniu 13 listopada 1969 r. została uruchomiona Międzyzakładowa Przemysłowa Przychodnia Specjalistyczna. Zostało utworzone Laboratorium Analiz, do którego przeniesiono istniejące Laboratorium Morfologiczne i pracownia rentgenowska, następnie gabinet okulistyczny, dermatologa i laryngologa. Zgodnie z odpowiednimi przepisami Międzyzakładowa Przemysłowa Przychodnia Specjalistyczna przy G Z F „Polfa”, z której korzystali także pracownicy z innych zakładów z terenu Grodziska, Milanówka i Mszczonowa, pozostaje pod zarządem administracyjno-gospodarczym i finansowym G.Z.F. „Polfa”. Przedsiębiorstwa pokrywają koszty utrzymania przychodni proporcjonalnie do liczby zatrudnionych pracowników. W przychodni działają niżej wymienione gabinety i pracownie: Laboratorium analiz lekarskich, pracownia rentgenowska, (która świadczy usługi również dla ogółu ludności z terenu Grodziska, Błonia, Kampinosu i Leszna), gabinet fizykoterapii, poradnia okulistyczna, dermatologiczna, neurologiczna, ginekologiczna, laryngologiczna.

Od 1984 r. kierownikiem Przychodni jest dr Wanda Dzikowska, zaś Przychodnią Lekarską kieruje obecnie (1987 r.) lek. med. przemysł. Maria Steliga-Dzierżanowska. Wśród lekarzy najdłużej pracowali w przemysłowej służbie zdrowia: Zofia Lubańska, Maria Chojnacka, Janusz Romecki, Albert Rau i Maria Pogorzelska,

a wśród średniego personelu medycznego Danuta Grad, Alina Zasowska. Znacznym stażem legitymują się pracujące nadal Bożena Wincentko, Grażyna Grzejszczak i Małgorzata Kabarda. Sprawy organizacyjno-techniczne prowadzi Jadwiga Brzóska posiadająca 26 letni staż pracy zawodowej w G.Z.F. „Polfa”.

16. Awaryjne Ratownictwo Chemiczne.

W roku 1974 została zorganizowana jednostka awaryjnego ratownictwa chemicznego (ARCh). Pierwszym koordynatorem ARCh był mgr Jan Kudelski. Zastępcami byli:

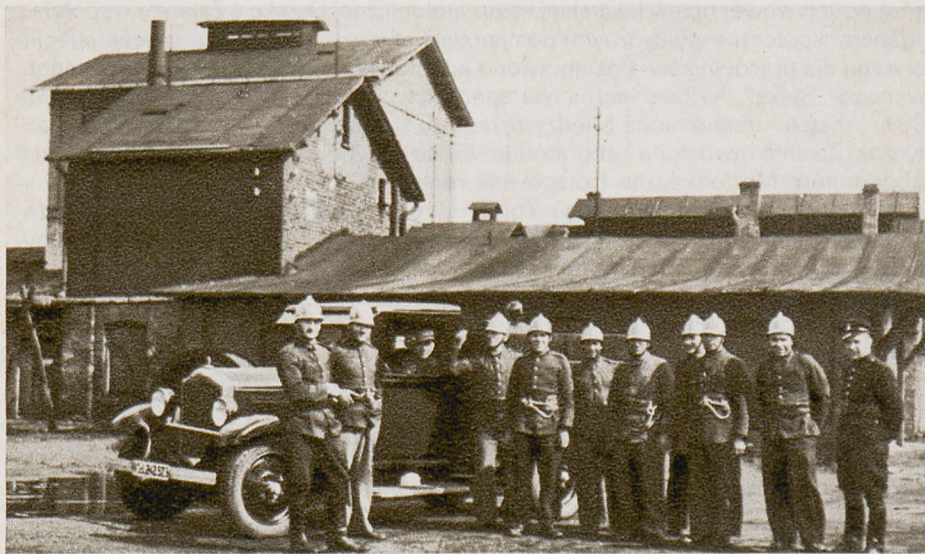
- 1) d/s organizacyjno-szkoleniowych Jan Kustosz
- 2) d/s technicznych Henryk Burny

Zadaniem ARCh jest lokalizacja i likwidacja awarii chemicznych powodujących skażenie atmosfery toksycznymi środkami przemysłowymi. Skład osobowy ARCh wyposażony jest w specjalistyczne środki ochrony twarzy, dróg oddechowych i całego ciała, zapewniające ochronę przed działaniem cieczy i par środków trujących. Dzięki temu może wchodzić w rejon porażenia i udzielać pomocy poszkodowanym (wyrowadzenie lub wyniesienie osób do strefy bezpiecznej).

W przypadku awarii chemicznej lub pożaru w obiekcie, gdzie występują toksyczne środki przemysłowe, ARCh współdziała z jednostkami obrony cywilnej i straży pożarnej. Jednostką ARCh kieruje obecnie gł. spec. d/s prewencji ppoż. mgr inż. Józef Jędrusiak.

17. Zakładowa (Ochotnicza) Straż Pożarna.

Na Jubileusz 100-lecia Grodziskich Zakładów Farmaceutycznych „Polfa” przychodzi ze swoim sześćdziesięcioletnim dorobkiem zakładowa ochotnicza straż pożarna. Jej utworzenie w roku 1926 wynikało z racji znacznego zagrożenia pożarowego Zakładu, na które składały się palne surowce, niebezpieczne pod względem pożaru lub wybuchu, procesy technologiczne, palna więźba dachowa większości budynków i

Karty historii – OSP.

Zakładowa orkiestra dęta.

OSP w marszu na uroczystość 60-lecia swojego Jubileuszu.

Współczesne wyposażenie jednostki Zakładowej OSP.

Nowa strażnica OSP (1987).

Pionierzy OSP w „Poltie”.

drewniane przybudówki przy istniejących budynkach, lub tzw. wolnostojące szopy w ich bliskim sąsiedztwie.

Pierwszego dnia wolności, tj. 17 stycznia 1945 r., została zorganizowana samorządnie straż dla ochrony Zakładu. Nie zabrakło w niej strażaków ochotników.

Po zabezpieczeniu Zakładu, usunięciu zniszczeń i wznowieniu produkcji przysłała kolej na wznowienie działalności OSP. Funkcję naczelnika powierzono dh Stefanowi Rutkowskiemu. Początek lat pięćdziesiątych to druga młodość zakładowej OSP legitymującej się dobrym wyszkoleniem, zwiększoną ilością sprzętu bojowego i posiadaniem nowych mundurów wyjściowych z lśniącymi hełmami i tradycyjnymi rogatywkami. Naczelnikiem OSP był nadal dh Stefan Rutkowski, a prezesem dyrektor Zakładu, Józef Galewski.

Również w tym czasie utworzone zostało pogotowie zawodowej straży pożarnej w sile 10 osób tj. średnio po trzech zawodowych strażaków na zmianie przy układzie 12/24 godz. wolne od służby.

W latach 1953–1954 OSP stanowiła bazę organizacyjną służby przeciwpożarowej terenowej obrony przeciwlotniczej Zakładu (TOPL – obecnie Obrona Cywilna).

OSP w tym czasie była w swoim rodzaju ochotniczą strażą toplowską. Nie było też zarządu OSP. W lipcu 1968 r. została reaktywowana działalność zakładowej OSP.

Wraz z zachodzącymi zmianami w profilu produkcyjnym, przybywało w zakładzie dużo surowców pożarowo niebezpiecznych – palnych i wybuchowych. Pożarowo niebezpieczne są też procesy technologiczne, dlatego też zmieniła się taktyka gaszenia pożarów. Tradycyjny środek gaśniczy jakim była woda przeszedł w specyfice grodziskiej „Polfy” w zasadzie do historii.

OSP dysponuje obecnie nowoczesnymi środkami i urządzeniami gaśniczymi. W zakładowej OSP jest wielu druhów, legitymujących się wzorową pracą zawodową, za co w dowód uznania zostali uhonorowani odznaczeniami państwowymi, medalami „Za Zasługi dla Pożarnictwa” i odznaką „Strażak Wzorowy”. Wiedzieć należy, że po reaktywowaniu w roku 1968 działalności OSP na funkcje prezesa Zakładowej OSP pełnili kolejno: mgr Ferdynand Stefaniak, mgr Stanisław Biela, mgr inż. Ryszard Potocki, inż. Zygmunt Jarczyk zaś funkcję Naczelnika druhowie: Romuald Narbutt, Lucjan Kamiński, Zdzisław Franc, Zbigniew Barański. Aktualnie prezesem zakładowej OSP jest Z-a Dyrektora d/s Produkcji mgr inż. Paweł Michałowski, a naczelnikiem funkcjonariusz pożarnictwa – strażak ochotnik dh Jerzy Osiadach.

18. Podstawowa organizacja partyjna – PZPR

Zanim doszło do zjednoczenia polskiego ruchu robotniczego, (15 grudnia 1948 r.) w Zakładach istniały dwie komórki partii politycznych: PPR, którą kierował Aleksander Nowak oraz PPS, której prezesem był Stefan Grad, a później Bronisław Krasucki. Członkowie obu organizacji politycznych brali czynny udział w przeprowadzeniu Referendum w 1946 r., pierwszych wyborach do Sejmu Ustawodawczego w 1947 r., a następnie w kolejnych kampaniach wyborczych do Sejmu i rad narodowych. Organizacja partyjna Zakładu brała też udział w walce o pokój, a więc między innymi w zbieraniu podpisów pod „Apelem Sztokholmskim”.

Na szczególną uwagę zasługują ci członkowie Partii, którzy aktywnie pracowali w organizacjach polityczno-społecznych nie tylko w fabryce, lecz także często kosztem zdrowia i wyrzeczeń życia prywatnego pracowali społecznie w terenie, jak: Stefan Grad, Józef Galewski, Władysław Grzejszczak, Jan Jankowski, Lucjan Kamiński, Franciszek Koniecki, Julian Plichta, Kazimierz Rakowski, Jan Suruła, Jerzy Zientala i wielu innych. Do nich dołączyli młodszy członkowie Partii, szczególnie z szeregów zakładowej organizacji ZMP. Począwszy od Kongresu Zjednoczeniowego PZPR

Janusz Siewierski – Długoletni mistrz w dziale głównego mechanika. Aktywista polityczno-społeczny. Od czerwca 1981 r. I-szy Sekretarz Podstawowej Organizacji Partyjnej. Odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Przyjacielska wizyta (1972 – uczestnicy Pociągu Przyjaźni ze ZSRR w środku grupy).

funkcję I-szych sekretarzy egzekutywy POP społecznie pełnili: Wincenty Gąsiorowski, Jan Boder, Ryszard Wilamowski, Lucjan Kamiński, Jan Jankowski, Julian Plichta od 1957 do 1970, Jan Kustosz 1970–1972 i ponownie Julian Plichta 1972–1974. W latach 1960–1975 nastąpił dalszy ilościowy i jakościowy rozwój organizacji partyjnej, która już wtedy była jedną z największych w powiecie grodzkim.

Szeregi partyjne powiększane były o przodujących robotników i młodych ludzi z szeregów ZMS. Z rangi przewodniej i kierowniczej roli POP w zakładzie wspierana była działalność ZMS, Rady Zakładowej i Rady Robotniczej oraz takich organizacji społecznych i stowarzyszeń jak NOT, OTMO, Ligi Kobiet, ZOSP i PCK, – w tym zapoczątkowanego i rozwijającego się honorowego krwiodawstwa.

Wydarzenia grudniowe na Wybrzeżu nie zahamowały w niczym działalności organizacji partyjnej. Wręcz przeciwnie, stały się impulsem do dalszego jej rozwoju szczególnie na odcinku stylu pracy organizacyjno-ideologicznej i wzrostu szeregów partyjnych. W sferze społecznego oddziaływania wzrosła aktywność grup partyjnych, oddziałowych organizacji partyjnych i organizacji młodzieżowej ZMS.

Organizacja partyjna obok robotników skupiała w swoich szeregach techników, inżynierów i ekonomistów. Stanowiła coraz większą siłę polityczną liczącą 158 członków PZPR.

W latach 1975–1980 nastąpiła stabilizacja w liczbie członków i kandydatów PZPR. Organizacja liczyła wtedy 184 osoby. Pierwszym sekretarzem był Wiesław Kamiński.

Z chwilą powstania nowego ruchu związkowego „Solidarność” w zakładzie działały dwie organizacje związkowe. Egzekutywa i cała organizacja partyjna czuwała nad prawidłowością działań Zakładu, w tym także organizacji związkowych. W tym okresie funkcje Sekretarza POP pełnił Janusz Siewierski.

Z chwilą przyścia do Zakładu dyr. Naczelnego Zygmunta Jarczyka, wspólnie z Egzekutywą POP i całą organizacją partyjną zostaje zintensyfikowana praca w Zakładzie na rzecz poprawienia wyników ekonomicznych, poprawy warunków pracy i socjalnych załogi. Aktualnie I-szym Sekretarzem POP jest Janusz Siewierski, Sekretarzem Organizacyjnym Zdzisław Rakowski, Sekretarzem Propagandy Mirosław Sławiński.

18.1. Związki Zawodowe w latach 1948 – 1987

W latach 1948 – 1987 działalność Związków Zawodowych jako powszechnej organizacji zawodowej klasy robotniczej i ludzi pracy wszystkich zawodów polegała na zapewnieniu lepszych warunków pracy i wyższego poziomu życia.

Na rzecz kobiet pracujących działała 9 osobowa Komisja Kobieta. W jej skład wchodziły przedstawicielki z poszczególnych działów produkcyjnych i pomocniczych, poprzez które rozstrzygano na zebraniach Rady Zakładowej postulaty zgłoszone przez kobiety.

18.2. W latach 1969 – 1980

W marcu 1969 r. na Konferencji Sprawozdawczo-Wyborczej nowo wybrana Rada Zakładowa postawiła sobie ambitne zadanie w zakresie poprawy stylu pracy, poprzez uaktywnienie grup związkowych i zwiększenie autorytetu męża zaufania konsekwentnego działania na rzecz poprawy warunków pracy, socjalnych, kulturalno-oświatowych. Rozszerzenie działalności sportowej, turystycznej, wypoczynku po pracy.

Zadanie postawione przez organizację związkową były ambitne. Obok spraw produkcyjnych, bhp, organizacja dużą wagę poświęcała zagadnieniom socjalnym. W latach 1948 – 1972 w zakładzie nie działały służby socjalne, w związku z tym cały ciężar zagadnień socjalnych, kulturalnych, sportowych i wypoczynku załogi spoczywał na Radzie Zakładowej.

W sumie organizacja związkowa w latach 1948–1980 pracowała w trudnych warunkach ze względu na to, że Zakład w wielu dziedzinach nie posiadał żadnych tradycji. Wszystko to, co udało się zorganizować w Zakładzie uzyskano dużym nakładem sił i środków działaczy związkowych. Mimo wielu osiągnięć nie udało się wielu rzeczy załatwić dla załogi. W kraju rosło niezadowolenie z powodu podwyżek żywności, ludzie domagali się poprawy warunków socjalnych i materialnych. Również załoga zaczęła się domagać przywilejów, a w szczególności I kategorii zaszeregowania i dodatków za szkodliwość pracy. W październiku 1980 r. odbyło się zebranie, którego celem było utworzenie nowego związku „Solidarność”. Związek taki powstał i w tym czasie działały dwa związki: „Branżowy” i związek „Solidarność”. Mimo, że wielu pracowników wystąpiło z dotychczasowego związku, część jednak pozostała w związku branżowym.

Należy jednak nadmienić, że współpraca obydwu związków układała się poprawnie. Członkowie związku „Solidarność” byli zapraszani na posiedzenia związku „Branżowego”, gdzie podejmowano decyzje w zakresie spraw pracowniczych.

Ogólne zebranie NSZZ Chemików w dniu 11 grudnia 1980 r. wybrało nową Radę

Zakładową na czele z przewodniczącym Władysławem Barczyńskim i sekretarzem Haliną Kozłowską, a Konferencja delegatów „Solidarność” w dniu 15 grudnia 1980 r. Komisję Zakładową NSZZ „Solidarność”. Przewodniczącym został Wiesław Ciechowski, a Wiceprzewodniczącym Bogumiła Wielocha.

Warto tu przypomnieć, że w latach 1945–1948 organizacji związkowej przewodniczyli kolejno: Bronisław Krasucki i Stefan Grad. Od roku 1948 funkcję Przewodniczącego Rady Zakładowej pełnili: Jerzy Bałdyga (1948–1969) Lucjan Gontarczyk (1969–1980) i Jan Kustosz (komisaryczny) od 28 listopada do 11 grudnia 1980 r. Zaś kolejni sekretarze to: Irena Goślicka, Andrzej Nowakowski, Janina Grad (z kadencji lat 1948–1969), Mirosława Bernardzik (1969), Maria Grzejszczak (1969 do 11 grudnia 1980 r.)

18.3. W latach 1983 – 1986

Odbudowę ruchu związkowego w GZF „Polfa” na mocy uchwały Rady Państwa i Ustawy o związkach zawodowych z października 1982 r. podjęła grupa inicjatywna w składzie:

Ob. Władysław Barczyński	– W.Gł. Mech.
„ Stanisław Cieśliński	– Dz. Transportu
„ Marian Figan	– BoiA
„ Tadeusz Kowalczyk	– „
„ Jerzy Kopeć	– emeryt
„ Jan Kustosz	– kierownik
„ Zofia Mazur	– Dział Gospodarki Zapas.
„ Bolesław Michalak	– BOiA
„ Józef Mroczek	– Syntezy Różne
„ Wiesław Pawlak	– Dział Transportu
„ Wojciech Prekaniak	– Dz. Inwestycji

Delegacja na II Kongres OPZZ – spotkanie załogi z przedstawicielami Algierii i Palestyny.

Grupa inicjatywna zorganizowała w dniu 27 stycznia 1983 r. zebranie pracowników deklarujących chęć przystąpienia do organizacji związkowej.

Zebranie podjęło uchwałę o założeniu organizacji związkowej o nazwie „Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Pracowników GZF „Polfa” z siedzibą w Grodzisku, ul. Poniatowskiego 5. Przyjęto projekt statutu oraz dokonano wyboru komitetu założycielskiego.

Komitet założycielski upoważnił 4 osoby w składzie: W. Barczyński, Z. Mazur, T. Kowalczyk i W. Prekaniak do opracowania wymaganej dokumentacji oraz dokonania rejestracji zakładowej organizacji związkowej.

W wyniku działania osób upoważnionych dnia 1983.02.22 Sąd Wojewódzki w Warszawie postanowieniem sygn. akt I Nr. 121/83 dokonał wpisu do rejestru Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Pracowników Grodzickich Zakładów Farmaceutycznych nadając tym samym osobowość prawną zakładowej organizacji związkowej.

W dniu 3 marca 1983 r. odbyło się Walne Zebranie Zakładowej Organizacji Związkowej liczącej 96 członków, w tym 76 członków czynnych zawodowo oraz 20 emerytów i rencistów, które dokonało:

- uchwalenia programu działania Związku,
- wyboru przewodniczącego Związku ob. W. Barczyńskiego,
- wyboru Samorządu z powierzeniem funkcji wiceprzewodniczącego Kol. Z. Szymańskiemu

sekretarza – kol. Z. Mazur

skarbnika – kol. T. Kowalczykowi.

- wyboru Komisji Rewizyjnej w składzie:

Przewodniczący – kol. J. Kustosz

członkowie – kol. A. Maliszewska i kol. Szymańska

Z uwagi na rezygnację z funkcji przewodniczącego kol. W. Barczyńskiego z dniem 25 lipca 1983 r. zwołano Nadzwyczajne Walne Zebranie, na którym Przewodniczącym Związku wybrano Zofię Mazur. W okresie I kadencji zakładowa organizacja związkowa zwiększyła swą liczebność i na dzień 12 marca 1986 r. skupiała w swych szeregach 416 członków, w tym:

– czynnych zawodowo – 345 osób,

– emerytów i rencistów – 71 osób,

Taki stan należy zaliczyć jako osiągnięcie z uwagi na warunki nie sprzyjające rozwojowi ruchu związkowego.

Nadmienić trzeba, że współpraca z Dyрекcją i Radą Pracowniczą mimo niejednokrotnie odmiennych stanowisk – układała się dobrze. Organizacja Partyjna wspierała swą działalnością związek oraz popierała zajmowane stanowisko wobec organów Przedsiębiorstwa. Do najważniejszych działań podejmowanych przez Organizację Zakładową I kadencji zaliczyć należy – podpisanie porozumienia płacowego z Dyрекcją z uwzględnieniem postulatów zgłaszanych przez pracowników w czasie Konsultacji Wydziałowych. Doceniając potrzebę integracji ruchu zawodowego Związek jako jeden z założycieli czynnie działał na rzecz powstania Federacji Związków Zawodowych Przemysłu Chemicznego. Na I Zjeździe Federacji upelnomocniony przedstawiciel – Zofia Mazur (Przewodnicząca NSZZ) została wybrana Przewodniczącą Komisji Rewizyjnej Federacji i funkcję tę pełniła do końca kadencji tj. stycznia 1987 r.

Tadeusz Kowalczyk – zaangażowany członek Związków Zawodowych i Samorządu Załogi. Był członkiem grupy inicjatywnej, która w roku 1983 organizowała w Zakładzie Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Pracowników GZF „Polfa”. Aktywista obrony cywilnej Zakładu. Od roku 1986 jest Przewodniczącym zarządu NSZZ Pracowników GZF „Polfa”. Uehonorowany odznaką „Zasłużony dla GZF „Polfa”.

18.4. Działalność Związków Zawodowych w 1986 r.

Nowy Zarząd został wybrany w dniu 12 marca 1986 r. W jego skład weszli: przew. – Tadeusz Kowalczyk, wiceprzewodniczący – Władysław Barczyński, sekretarz – Halina Siewierska, skarbnik – Magdalena Giera i 8 członków Zarządu.

Organizacja związkowa w okresie swojej działalności uzyskała znaczny wzrost liczby członków i na dzień 31 marca 1987 r. wynosił 586 członków tj. około 50% stanu załogi, w tym czynnych zawodowo 531 członków, emerytów i rencistów – 53.

Zarząd Związku w swej działalności zajmował się sprawami pracowników, również sprawami wychodzącymi poza Zakład. I tak, w celu stworzenia Rejonowego Porozumienia Związków Zawodowych, który działałby w granicach terytorialnych Miasta i Gminy Grodzisk Maz.

Brano też czynny udział w pracach Sekcji Farmaceutycznej. Na spotkaniach tych omawiane są wszystkie zagadnienia społeczno-zawodowe wchodzące w zakres działalności związkowej a dotyczące branży farmaceutycznej, które w formie uchwał lub wniosków przekazywane są do Rady Federacji.

W uzupełnieniu działalności Związków Zawodowych należy dodać, iż w 1971 r. zorganizowano „Klub Emerytów”, który zrzeszał 84 osoby. Klub ten działa nadal i rozwiązuje istotne problemy ludzi wielce zasłużonych pracą dla Zakładu, a obecnie przebywających na emeryturze.

19. Samorząd Załogi

Samorządowa działalność załogi Grodziskich Zakładów Farmaceutycznych nawiązuje do dobrych tradycji minionych lat, kiedy to w pierwszych dniach wolności 1945 r. z woli załogi i jej wyboru dyrektorem zakładu został inż. Wacław Konarzewski.

Na zebraniu ogólnym pracowników wybrana została też Rada Załogowa w składzie Aleksander Jackowski, Bronisław Krasucki, Stefan Rutkowski spełniająca funkcje późniejszej Rady Zakładowej Związku Zawodowego Chemików, a także działającej od roku 1957 Rady Robotniczej. Pierwszym jej przewodniczącym był Franciszek

Koniecki, a sekretarzem Edward Zajac. Funkcję przewodniczącego Rady Robotniczej pełnili kolejno: inż. Wacław Jakubowski, inż. Marek Ołubek, mgr Marek Sobolew, Stefan Łędziak, a od połowy lat siedemdziesiątych I-szy sekretarz KZ PZPR Wiesław Kamiński (jako przewodniczący KSR), zaś funkcję sekretarza: Edward Niewiadomski, Stefan Łądzik i Teresa Życińska.

Na przestrzeni lat 1957–1980 wszystkie ważniejsze decyzje dotyczące rozwoju przedsiębiorstwa, spraw gospodarczych, ekonomicznych i socjalnych załogi podejmowane były na Konferencjach Samorządu Robotniczego. W konferencjach odbywanych najczęściej raz w kwartale uczestniczyli członkowie Rady Robotniczej, Rady Zakładowej Egzekutywy POP, Zarządu ZMS(ZSMP), Dyrekcja, kierownicy komórek funkcjonalnych Zakładu, a także przewodniczący NOT i SITPChem. oraz KTiR. Początek lat osiemdziesiątych przyniósł w Polsce szereg istotnych zmian w życiu politycznym i gospodarczym. Rozpoczęto rozmowy o reformie gospodarki i zwiększeniu udziału załóg w decydowaniu o działalności przedsiębiorstw. Wyrazem tego trudu było formowanie samorządów załóg, oraz prowadzone rozmowy między Rządem PRL i Związkami Zawodowymi NSZZ „Solidarność” oraz Zw. Branżowymi odnośnie projektu Ustawy o Samorządzie Załogi i Przedsiębiorstwie Państwowym. Załoga GZF „Polfa” biorąc czynny udział w życiu całego kraju w maju 1981 r. wyraziła wolę utworzenia samorządu w Zakładzie. W tym celu wyłoniona została grupa do opracowania Statutu i ordynacji wyborczej. W skład pięcioosobowej grupy wchodziły: 3 osoby z NSZZ „Solidarność” oraz 2 osoby Zw. Zaw. Chemików, obsługę prawną sprawował Kier. Dz. Organizacyjno-Prawnego Władysław Jamrozowicz. Przy opracowaniu tych dokumentów korzystano z Ustawy o Samorządzie z 1957 r. We wrześniu i październiku 1981 r. wybrano delegatów na Walne Zebranie oraz Radę Pracowniczą I kadencji w składzie:

Przewodniczący – Wojciech Grabowski

Wiceprzewodn. – Irena Przysiecka

Wiceprzewodn. – Stanisław Olkowski

Mgr inż. Jan Zaniuk pracuje w zakładzie od 1 sierpnia 1969 r. Przewodzący racjonalizator. Współtwórca trzech opatentowanych preparatów. Członek Klubu Oficerów Rezerwy LOK. Odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi. Uehonorowany Odznaką Racjonalizatora Produkcji i Zasłużonego dla Wynalazczości. Kierownik Wydziału Syntez. Aktualnie Przewodniczący Rady Pracowniczej.

Sekretarz – Elżbieta Wichniewicz,
jako Prezydium oraz 11 członków RP.

Rada odbyła jedno posiedzenie, a 13 grudnia 1981 r. wprowadzono stan wojenny, skutkiem czego zawieszono zostały organizacje społeczne, związkowe oraz samorządowe. W połowie 1982 r. powstały możliwości reaktywowania działalności samorządów załóg. Na wniosek dyrektora przy poparciu działających organizacji politycznych oraz NOT została wznowiona działalność samorządu załogi w GZF „Polfa”. Odbyło się walne zebranie delegatów, na którym podjęto uchwały m.in. dostosowujące statut i ordynację wyborczą do wymogów stawianych przez Ustawę o Przedsiębiorstwie Państwowym i Samorządzie Załogi Przeds. Państw. z dn. 15 września 1981 r. W tym okresie nie działały Zw. Zaw. tak, że siłą faktu Rada Pracownicza oprócz działalności statutowej zajmowała się sprawami interwencyjnymi i innymi zgłaszanymi przez załogę, a normalnie wchodzącymi w kompetencje Związku Zawodowego. Ta część działalności ustała z chwilą powstania NSZZ Prac. GZF „Polfa”. Po upływie dwuletniej kadencji, przedłużonej o okres zawieszenia działalności, przeprowadzono wybory delegatów i Rady Pracowniczej II kadencji, w skład której weszli:

Przewodniczący – Wojciech Grabowski
Wiceprzewodn. – Marek Januchowski
Wiceprzewodn. – Mirosław Piotrowski
Sekretarz – Marek Dymkowski,
jako prezydium oraz 11 członków R.P.

Nowo wybrana Rada Pracownicza rozpoczęła działalność 21 lutego 1985 r. Wyrażono opinię na temat Zakładowego Systemu Wynagradzania, odznaczeń państwowych, wniosków racjonalizatorskich itp. wyczerpując w ten sposób kompetencje i uprawnienia samorządu określone w Ust. z dn. 25 września 1981 r.

Na przełomie roku 1986–1987 rozoczęły się wybory Rady Pracowniczej i delegatów III kadencji, która rozpoczęła działalność w lutym 1987 r. W skład jej weszli:

Przewodniczący – Jan Zaniuk
Wiceprzewodn. – Stanisław Popczyk
Sekretarz – Marek Kowalski,
jako prezydium oraz 12 członków R.P.

20. Ruch młodzieżowy.

Z wcześniejszych lat powojennych nie zachowały się dokumenty dotyczące działalności organizacji młodzieżowych. Z tego co da się odtworzyć wiadomo, że w latach 1948–1956 tj. do rozwiązania, istniało Koło ZMP (Związek Młodzieży Polskiej). Członkowie Koła wraz z członkami partii brali udział w akcjach tzw. „wiejskich”, między innymi utrzymywano współpracę z młodzieżą we wsi Grzegorzewice. Za dobrą pracę przedstawiciele Koła wzięli udział w V Światowym Festiwalu Młodzieży i Studentów w Warszawie.

Po rozwiązaniu organizacji ZMP w roku 1956 na terenie Zakładu z aktywu młodzieżowego utworzono organizację ZMS (Związek Młodzieży Socjalistycznej). Przewodniczącym nowo powstałej organizacji został Eugeniusz Grabowski.

W pierwszej fazie działalności opierając się na aktywie zakładowym utworzono władze powiatowe ZMS. Od 1958 r. kolejnymi przewodniczącymi Związku ZMS byli: Henryk Towalski, Henryk Bogobowicz, Wiesław Kamiński, Andrzej Hebda i ponownie Wiesław Kamiński, obecny I-szy Sekretarz KMG PZPR.

W latach 1962–1964 ukształtował się nowy model współzawodnictwa pracy. Powstały brygady pracy socjalistycznej. Młodzież aktywnie uczestniczyła w czynach

społecznych na terenie Zakładu oraz miasta Grodziska. Najbardziej doświadczonych członków rekomendowano w szeregi PZPR. Liczebność organizacji w latach 1957–1962 wahała się od 50–150 osób. W roku 1976 powstała w Polsce, na bazie dotąd istniejącej ZMS, nowa organizacja młodzieżowa ZSMP. Była ona kontynuatorką celów i zadań postawionych przez swoją poprzedniczkę. Aktyw nowo powstałej organizacji wywodził się w większości z działaczy ZMS. ZSMP zawiązała się w tym okresie również w „Polfie”. Lata 80-te, tak jak w innych dziedzinach życia polityczno-społecznego również i tu przyniosły zamrożenie aktywności ZSMP działającej na terenie G.Z.F. „Polfa”. W styczniu 1986 r. zainicjowano powstanie nowego koła ZSMP. Na pierwszym zebraniu wybrano Zarząd Koła oraz Przewodniczącą. Liczba osób w początkowej chwili wynosiła 25, ale szybko wzrosła do 40.

Podejście do życia, pracy oraz działalności w sferze społeczno-politycznej i wychowawczej świadczyło o głębokim doświadczeniu ze strony członków Koła.

W 1986 r. Koło ZSMP przy G.Z.F. „Polfa” zaczęło swoją działalność od sformułowania nowego planu działania. Realizację tego planu rozpoczęto od prac na rzecz Zakładu. Podjęto czyn z okazji X Zjazdu PZPR.

Czynami a nie oświadczeniami młodzież ZSMP wypracowała sobie autorytet w Dyrekcji co spowodowało, że sprawy młodzieży nie są pomijane w życiu Zakładu. W połowie 1987 r. Koło liczyło 43 członków, a przewodniczącym Koła jest mgr Tadeusz Nyczka.

21. Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Przemysłu Chemicznego (SITPChem. – NOT).

Koło SITPChem. powstało przy Grodzkich Zakładach Farmaceutycznych „Polfa” w latach pięćdziesiątych. Z uwagi na małą liczebność kadry technicznej w początkowym okresie liczyło zaledwie kilkunastu członków. Praca Koła do 1967 r. była prowadzona w wąskim zakresie. Wyraźne ożywienie pracy koła nastąpiło w 1967 r., kiedy przewodniczącym został dr Przemysław Lenkowski. Wniósł on wiele inicjatyw w podniesieniu pracy na wyższy poziom. Zarząd Koła zajął się sprawami wynalazczości i postępu technicznego. Przy współpracy z klubem KTiR zainicjowano powołanie brygad racjonalizatorskich, organizowano konkursy racjonalizatorskie, dokonywano przeglądu wynalazczości, podjęto sprawy podnoszenia kwalifikacji, zorganizowano kursy języka angielskiego i niemieckiego. Ożywienie pracy wpłynęło na podwyższenie liczby członków Koła do 56 osób, zrzeszającego większość inżynierów Zakładu.

Pracę stowarzyszenia podniesiono na wyższy poziom w latach siedemdziesiątych. Pracę poszerzono i uatrakcyjniono przez organizowanie odczytów, nadzór nad różnymi formami szkolenia podnoszącego kwalifikacje, przejęcie merytorycznego nadzoru nad biblioteką techniczną, organizowanie wyjazdów na targi techniczne krajowe i zagraniczne, organizowanie udanych spotkań towarzyskich, stałe zainteresowanie rozwojem Zakładu. Koło pełni szereg funkcji opiniotwórczych dla potrzeb w zakresie wynalazczości i postępu technicznego.

Osłabienie pracy stowarzyszenia SITPChem., które nastąpiło w latach 1981–1985 na szczeblu krajowym, odbiło się też ujemnie na pracy Koła w Zakładzie. Jednak praca była kontynuowana i członkowie Koła brali czynny udział w pracach organizacji, w Radzie Pracowniczej, oraz innych pracach na zewnątrz Zakładu (udział w pracach Zarządu Oddziału i w przygotowaniach do XXI Konkursu Techników Polskich. Przewodniczącą Koła mgr inż. Tadeusz Radziwonka był delegatem na XXI Konkurs Techników Polskich).

Członkowie stowarzyszenia mają decydujący udział w wynalazczości Zakładu. Są

przodującymi wynalazcami i racjonalizatorami. Wybrany nowy Zarząd Koła w maju 1987 r. podjął kolektywną pracę nad podniesieniem poziomu działalności Koła. Węzłowymi zagadnieniami w pracy Koła są sprawy rozwoju Zakładu i postępu technicznego przy kontynuowaniu form pracy sprawdzonych w wieloletniej działalności.

22. Koło PTTK

Koło PTTK przy GZF „Polfa” istnieje od 1961 r. Prezesem Koła do roku 1965 była mgr Wiesława Kaliszak. Zadaniem Koła było organizowanie imprez turystycznych dla członków Koła i pracowników Zakładu, w formie rajdów pieszych i spływów kajakowych na terenie woj. warszawskiego i całego kraju. Członkowie Koła uczestniczyli również w rajdach organizowanych przez Zakłady Farmaceutyczne „Polfa”. W latach 1965–1980 Koło prowadził Zenon Psurski, zaś w latach 1980–1984 prezesem Koła był Tadeusz Kiszczak. W 1984 r. prezesem Koła został Stefan Komst. W 1986 r. Koło PTTK było organizatorem Ogólnopolskiego Rajdu Pracowników Farmaceutycznych „Polfa” „Rynia 1986”.

Obecnie prezesem Koła PTTK jest Anna Marciniak.

23. Koło Filatelistyczne

Koło Filatelistyczne Nr 250 zostało założone w roku 1968 z inicjatywy przewodniczącego Rady Zakładowej Zw.Zaw. Chemików ob. Jerzego Bałdygi i czł. Związku ob. Edwarda Jagóry. Koło zrzesza aktualnie 96 członków i jest jednym z największych w województwie stołecznym. Prowadząc działalność statutową, propaguje kolekcjonerstwo polskiego znaczka pocztowego wśród załogi Grodziskich Zakładów Farmaceutycznych „Polfa”, a zwłaszcza wśród młodzieży. 60% członków koła to ludzie młodzi. Najdłuższy staż członkowski w kole posiadają między innymi: Jerzy Bałdyga, Edward Jagóra, Zbigniew Szeliński, Wiesław Więtczak, Barbara Maciąga i Jerzy Prusak. Odznaki PZF posiadają: złotą – Edward Jagóra, srebrną – Andrzej Ołdakowski, brązową – Eugeniusz Grabowski.

Pracą Koła kieruje zarząd w składzie:

Prezes – Eugeniusz Grabowski

Skarbnik – Andrzej Ołdakowski

Członek – Szymon Rafiński (aparaturowy syntezy leków).

24. Polski Czerwony Krzyż

W Zakładzie brak jest materiałów źródłowych, a także przekazów słownych długoletnich pracowników, które świadczyłyby o istnieniu Koła PCK zarówno w okresie międzywojennym jak i podczas okupacji hitlerowskiej.

Po wyzwoleniu, szczególnie w pierwszych latach powojennych PCK dźwigał ciężar niesienia pomocy inwalidom, chorym, bezdomnym, sierotom – nie mającym w pierwszym okresie żadnych warunków egzystencji i innym ofiarom wojny.

Odbyty w końcu 1950 r. I Powiatowy Zjazd Delegatów PCK w Grodzisku Maz. i przygotowania do I-go Krajowego Zjazdu stały się impulsem do szeroko zakrojonej działalności wśród społeczeństwa w zakresie oświaty zdrowotnej, przysposobienia sanitarnego, organizowania punktów pierwszej pomocy w mieście i na wsi oraz w zakresie szkolenia ratowników sanitarnych i kadr pielęgniarek.

Na ten okres przypada więc intensywność działań w zakresie tworzenia młodzieżowych, terenowych i zakładowych Kół PCK. Jednym z powstałych kół było Koło PCK przy Grodziskich Zakładach Farmaceutycznych „Polfa”. Organizatorami koła byli: Henryk Łabentowicz (prezes), Henryka Szelińska (sekretarz), Wacław Koniecki (skarbnik).

Zbigniew Chmielewski – elektryk w dziale głównego energetyka. Jest członkiem Klubu Honorowego Dawcy Krwi. Na rzecz leczenia oddał honorowo 26 litrów krwi. Odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi.

Koło PCK przy Grodziskiej „Polfie” należało do przodujących nie tylko w mieście, ale i w byłym powiecie grodzisko-mazowieckim. Działalność Koła była wspomagana przez komendę terenowej obrony przeciwlotniczej. Utworzono też drużynę sanitarną PCK, której w roku 1955 nadano państwowy numer 2628, a komendantką tej drużyny była pracująca po dzień dzisiejszy w Zakładzie Jadwiga Himmel (nazwisko panięńskie Menge).

Ze względu na bardzo szczupłą obsadę etatową zakładowej służby zdrowia rozwijana była sieć posterunków sanitarnych PCK na wszystkich wydziałach produkcyjnych i pomocniczych. W roku 1960 Grodziska „Polfa” przystąpiła na stałego członka wspierającego Polski Czerwony Krzyż, a w trzy lata później zrealizowane zostało hasło „100% załogi członkami PCK”.

Z inicjatywy Koła PCK i Komendy TOPL odbyło się w dniu 27 czerwca 1964 r. na terenie Zakładu zbiorowe honorowe oddanie krwi, które zapoczątkowało rozwój honorowego krwiodawstwa nie tylko w Zakładzie, ale zarówno w mieście jak i powiecie grodzisko-mazowieckim.

Po drugim zbiorowym oddaniu krwi w końcu października 1964 r. utworzony został w „Polfie” Klub Honorowych Dawców Krwi jako pierwszy na terenie powiatu i jeden z pierwszych w województwie warszawskim. Klub zrzeszał 15 członków. Prezesem Klubu został Julian Zaszczynski, skarbnikiem Tadeusz Perzyński i Sekretarzem Stanisława Krysiak (obecnie Cynkier), która w 1970 r. objęła funkcję prezesa i pełniła ją do 1986 r.

W uznaniu zasług na odcinku krzewienia idei czerwonokrzyskich, w tym zwłaszcza honorowego krwiodawstwa, Stanisława Cynkier została usatysfakcjonowana nadaniem jej Złotej, Srebrnej i Brązowej Odznaki Honorowej ZG PCK.

Rozwój honorowego krwiodawstwa i działalności Klubu HDK wspierane są przez Dyрекcję Zakładu.

Klub zrzesza obecnie 56 członków, w tym 6-ciu pracuje w innych zakładach.

Z każdym rokiem wzrasta ilość oddawanej krwi i tak:

1981 r. – 31.300 litrów

1982 r. – 32.100 litrów

1983 r. – 32.540 litrów

1984 r. – 40.082 litrów

1985 r. – 45.520 litrów

1986 r. – 50.660 litrów

Z racji ilości oddanej krwi większość członków Klubu posiada nadane odznaki HDK brązowe, srebrne i złote oraz legitymuje się Odznaką Zasłużonego Honorowego Dawcy Krwi III-go, II-go i I-go stopnia.

25. Liga Obrony Kraju

Liga Obrony Kraju jest patriotyczną, masową organizacją społeczną o charakterze obronnym, skupiającą w swoich szeregach obywateli Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, pragnących społecznie pracować nad rozwojem siły i obronności kraju.

W Grodziskach Zakładach Farmaceutycznych „Polfa” działają aktualnie Klub Strzelecki i Klub Oficerów Rezerwy LOK. Kluby realizują zadania nakreślone statutem Ligi. Rozwijają działalność społeczno-patriotyczną z okazji ważniejszych rocznic i uroczystości państwowych, związanych z postępowymi tradycjami oręża polskiego i walkami wyzwoleniczymi narodu polskiego.

Ożywioną działalność w zakresie patriotycznego wychowania prowadzi Klub Oficerów Rezerwy. Jednym z ważnych zadań realizowanych przez Klub jest szkolenie ogólnowojskowe swych członków. Klub współpracuje z jednostkami wojskowymi z WOW. W wypełnianiu zadań na rzecz środowiska współdziała z wieloma organizacjami zwłaszcza ZBOWID, ZIW, ZOSP, ZHP. Członkowie Klubu angażują się społecznie w świadczeniach na rzecz obrony cywilnej Zakładu, Zarządu Miejsko-Gminnego LOK i Rady Miejsko-Gminnej PRON w Grodzisku Maz. Na przestrzeni 25-letniej działalności do rozwoju Klubu w znacznym stopniu przyczynili się: Lucjan Kamiński, Tadeusz Himmel, Władysław Jamrozowicz, Wiesław Klepacz, Jan Kudelski, Waclaw Karoń, Jerzy Smaga, Ferdynand Stefaniak i Zdzisław Franc (dwaj ostatni nie żyją). Prezesem Klubu jest obecnie mjr rez. Władysław Jamrozowicz.

26. Obrona Cywilna

W historii Grodziskich Zakładów Farmaceutycznych „Polfa” znaczące miejsce zajmuje obrona cywilna, która przechodziła różne przeobrażenia i różne spełnia funkcje. W pierwszych latach powojennych trudno wprawdzie dopatrzeć się zorganizowanego systemu obrony cywilnej. Jednak już w pierwszym dniu wolności tj. 17 stycznia 1945 r. dawni członkowie LOPP, a w czasie okupacji żołnierze AK utworzyli samorzutnie straż dla ochrony Zakładu i włączali się czynnie do jego odbudowy i uruchomienia produkcji. Ciągłe komplikowanie się sytuacji międzynarodowej, a zwłaszcza preferowanie zimnowojennej polityki postawiło przed narodem polskim konieczność podjęcia działań w zakresie przygotowania kraju i społeczeństwa do obrony i samoobrony, czyli obrony cywilnej. Uchwałą Sejmu z dnia 26 lutego 1951 r. powołana została do życia Terenowa Obrona Przeciw Lotnicza. Struktury organizacyjne TOPL tworzone były w pierwszej kolejności w dużych zakładach pracy. Intensywność przygotowań Grodziskich Zakładów Farmaceutycznych do wymogów TOPL przypada dopiero na lata 1953-1954 z zatwierdzeniem pierwszego schematu organizacyjnego Obiektowej Grupy Unitarnej TOPL przeformowanej później na Zakładową Grupę Ratowniczą TOPL, z jednoczesnym zwiększeniem jej stanu liczebnego ze

względu na rozbudowę Zakładu i wzrost zatrudnienia; zaś w roku 1967 w warunkach Powszechnej Samoobrony – utworzony zostaje Zakładowy Oddział Samoobrony. W końcu roku 1973 zgodnie z Uchwałą Nr 11/73 Rady Ministrów jako aktem wykonawczym do Ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony PRL następuje w G.Z.F. „Polfa” przeformowanie Zakładowego Oddziału Samoobrony w Zakładowy Oddział Obrony Cywilnej.

Na przestrzeni prawie 35-letniej działalności członkowie obrony cywilnej brali udział w wielu akcjach ratowniczych na terenie Zakładu niosąc pomoc i ratunek. Na uwagę zasługuje postawa etyczna Kadry i członków Zakładowej formacji obrony cywilnej w zabezpieczeniu i ochronie Zakładu podczas stanu wojennego.

Rola i miejsce obrony cywilnej w Zakładzie, to również zasługa dyrektorów, którzy swoim autorytetem pomagali komendantowi i kierowniczej kadrze dowódczej w wypełnianiu niejednokrotnie trudnych zadań, których dewizą jest, że obrona cywilna niesie pomoc i ratunek w okresie pokoju, zagrożenia i wojny.

27. Zakładowa Orkiestra Dęta

Zakładowa Orkiestra Dęta utworzona została z inicjatywy i przy osobistym zaangażowaniu ówczesnego Dyrektora Zakładu mgr Stanisława Bieli. Ramy organizacyjne, wyposażenie w instrumenty muzyczne i tok szkolenia orkiestry określało Zarządzenie Dyrektora G.Z.F. „Polfa” Nr 80/74 z dnia 24 sierpnia 1974 roku.

Istotny wkład pracy w jej organizację i wyposażenie włożyli: Jan Kustos, Władysław Jamrozowicz i Ewa Szostek. Bardzo cenne było też objęcie patronatu nad orkiestrą przez Radę Zakładową Związku Zawodowego Chemików. Zakupiona część brakujących wówczas instrumentów muzycznych z funduszy Związku wydatnie przyczyniła się do procesu szkolenia zespołu orkiestry.

Od dnia 28 kwietnia 1975 r. tj. pierwszego oficjalnego występu orkiestry na powiatowej akademii dla uczczenia Święta 1-Maja liczy się jej udział w życiu społeczno-politycznym, patriotycznym i kulturalnym zarówno w Zakładzie jak i w mieście, a także gminie Grodzisk Maz. Od pierwszych dni tworzenia i szkolenia orkiestry przewodzi jej i cieszy się wysokim autorytetem i uznaniem całego zespołu oraz dyrekcji zakładu dyrygent Leon Olszewski, którego 60-cio letni dorobek pracy muzyczno-twórczej owocuje w obecnym wydaniu. Przewodniczącym rady orkiestry jest mgr Wacław Karoń.

Przypisy

¹ Jerzy Zientala, Historia Zakładów Chemicznych „Grodzisk” Grodziskich Zakładów Farmaceutycznych „Polfa” od 1900–1975 (mpis, Grodzisk październik 1975 r.)

² Jan Kustos, Karty z historii Grodziskich Zakładów Farmaceutycznych „Polfa” w Grodzisku Mazowieckim, (mpis, Grodzisk Maz. październik 1975 r.)

³ Zakład w Grodzisku Maz. produkował początkowo kwas octowy. Następnie zaniechał tej produkcji otrzymując ją z Hajnówki. Po zniszczeniu zakładów w Hajnówce w czasie działań wojennych był zmuszony ponownie uruchomić produkcję na starych urządzeniach wytwórczych.

⁴ W jej skład weszli: Jan Dudziński, Jan Giemza, Julian Plichta i Jerzy Zientala (patrz: J. Zientala, Historia op. cit)

⁵ W maszynopisie opracowania Jana Kustosza (Karty z historii... s. 28) wartość produkcji globalnej dla lat 1945–1960 podano co prawda w cenach porównywalnych ale nie zaznaczono z jakiego roku ceny te pochodzą. Ma to istotne znaczenie przy liczeniu wzrostu produkcji. Należy sądzić, że są to ceny z 1960 roku.

⁶ Por. Tadeusz Radziwonka, Kierunki rozwoju myśli i tworzenia bazy technicznej do uruchomienia nowych produkcji, (Maszynopis w G.Z.F. „Polfa”).

⁷ Por. J. Kustos, Karty historii... op. cit. s. 33

⁸ Por. T. Radziwonka, Kierunki rozwoju, op. cit. s. 4

ANEKS 1

Dyrektorzy naczelni G.Z.F. „Polfi” w okresie Polski Ludowej:

inż. Wacław Konarzewski	1945–1948
inż. Władysław Granek	1948–1948
inż. Zaleski	1949–1949
Józef Galewski	1949–1953
Jerzy Zientala	1953–1965
mgr Ferdynand Stefaniak	1965–1972
mgr Stanisław Biela	1972–1977
mgr inż. Ryszard Potocki	1977 – do połowy stycznia 1982 r.
inż. Zygmunt Jarczyk	od stycznia 1982 r.

Na stanowisku Kierownika Techniczengo (Z-cy Dyrektora) kolejno: J. Arnd, Edward Duchiniński, Ryszard Tokarski, Aleksander Nowak, Józef Pogorzelski.

Stanowisko naczelnego inżyniera pełnili:

inż. Wacław Jakubowski
mgr inż. Antoni Szepieniec
mgr Stanisław Oczkoś
mgr inż. Janusz Surgiewicz
mgr inż. Zdzisław Smagalski
mgr inż. Ryszard Potocki (od 1975 r. jako zastępca dyrektora)

Z-cy Dyr. d/s Adm. Handl. (d/s Postępu i Rozwoju)

Od r. 1954–55 Janusz Stefaniak, Stanisław Piotrowski
od 1969 r. zastępcy dyrektora:

d/s Ekonomicznych: kolejno

1. mgr Stanisław Pacho
2. mgr Kazimierz Kostarz
3. mgr Władysław Karaś
4. mgr Jerzy Link
5. mgr Stanisław Bączkowski
6. mgr Jerzy Wójcicki
7. mgr Stanisław Sadocha (obecnie)

Z-cy Dyrektora Z-du d/s Postępu i Rozwoju (produkcja i sprawy techn. inwestycyjne) dwent. **Z-ca d/s Tech. Produkc.** od 1975 r. kolejno:

mgr inż. Ryszard Potocki
po Ryszardzie Potockim z-ca d/s Techn. Prod.
mgr inż. Andrzej Korona, a następnie
mgr inż. Jerzy Miller
Rok 1981 – rozdział na produkcję i techn. inwest.

Z-ca Dyr. d/s Produkcji:

mgr inż. Jerzy Miller
mgr inż. Henryk Szczap
mgr inż. Paweł Michałowski (obecnie)

Z-ca Dyr. d/s Techniczno-inwestycyjnych:

mgr inż. Aleksander Młynarczyk
mgr inż. Zbigniew Kalman

Poczet dyrektorów Grodzkich Zakładów Farmaceutycznych „Polfa”

GALEWSKI JÓZEF –s. Jana, ur. 24 września 1907 r. w Zabkowicach. Pochodzenie społeczne – chłopskie, wykształcenie: 4 klasy Gimnazjum ogólne i 1-letni kurs księgowości.

Przebieg pracy zawodowej:

1940 – 1941 „Polski Przemysł Octowy” Zawiercie w charakterze portiera; 1941 – 45 jako majster zmianowy; 1945 – 50 kierownik zaopatrzenia w tych samych zakładach.

Z dniem 5 kwietnia 1951 r. został awansowany na stanowisko Naczelnego Dyrektora w Grodzkich Zakładach Farmaceutycznych i pracował na tym stanowisku do 31 stycznia 1953 r.

Ożywił działalność Ochotniczej Straży Pożarnej, której był prezesem (mundur i czapka w sali tradycji OSP).

Odnznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Zmarł w 1985 r.

ZIENTALA JERZY – s. Władysława, ur. 24 listopada 1916 r. w Grodzisku Maz., pochodzenie społeczne – robotnicze. Zatrudniony w G.Z.F. „Polfa” od 1934 r. Po wyzwoleniu z całym oddaniem przystąpił do odbudowy Zakładów w Grodzisku, w którym to czasie za wybitne osiągnięcia w pracy zawodowej i społecznej został skierowany do Technikum Chemicznego, które ukończył z wyróżnieniem.

Z dniem 1 lutego 1953r. został mianowany Dyrektorem Naczelnym G.Z.F. i pracował na tym stanowisku do 31 marca 1965 r. Z dniem 1 kwietnia odszedł do pracy w Grodzkich Zakładach Przemysłu Terenowego również na stanowisko dyrektora naczelnego, gdzie pracował do 31 maja 1967 r.

Po tym okresie z uwagi na stan zdrowia ponownie zatrudniony w G.Z.F. „Polfa” od 1 sierpnia 1967 r. na różnych stanowiskach.

Z dniem 16 lutego 1987 r. przeszedł na emeryturę. Natomiast obecnie pracuje jeszcze na 1/2 etatu w Dziale Remontowym.

Za osiągnięcia w pracy zawodowej i społecznej prócz innych wyróżnień odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

STEFANIAK FERDYNAND – s. Andrzeja, ur. 22 grudnia 1926 r. w Chełmie, pochodzenie społeczne – robotnicze, wykształcenie – mgr chemii. Pracę zawodową rozpoczął w 1953 r. Na stanowisko Dyrektora Naczelnego w G.Z.F. „Polfa” został mianowany z dniem 1 kwietnia 1965 r., gdzie pracował do 30 października 1972 r. Za osiągnięcia w pracy zawodowej i społecznej odznaczony ZKZ. Cieszył się zaufaniem załogi, a zwłaszcza robotników. Podczas jego kadencji modernizacja „Polfy”. Zmarł w 1986 r.

BIELA STANISŁAW – s. Józefa, ur. 3 grudnia 1924 r. w miejscowości Radziechowy, wykształcenie wyższe – mgr ekonomii.

Przez lat dwadzieścia był Dyrektorem ZPG „Stomil” w Wałbromiu. Zatrudniony w G.Z.F. „Polfa” od 27 lipca 1972 r. do 15 maja 1977 r. na stanowisku Dyrektora Naczelnego.

Za wybitne osiągnięcia w pracy Zawodowej i społecznej odznaczony ZKZ, KKOOP, KOOOP.

Inspirator i inicjator tworzenia i rozwoju konfekcji (gotowych form) leków ludzkich i weterynaryjnych. Przeniesiony służbowo na Dyrektora Zakładów Przemysłu Gumowego „Stomil” w Bełchatowie, gdzie pracował do czasu przejścia na emeryturę.

POTOCKI RYSZARD – s. Hipolita, ur. 23 sierpnia 1923 r. w Suwałkach, wykształcenie – mgr chemii. Zatrudniony w G.Z.F. „Polfa” od 8 września 1951 r. na stanowisku Szefa Produkcji i Głównego Technologa.

W czerwcu 1965 r. przechodzi do Instytutu Chemii Przem. na stanowisko Kierownika pracowni. W lutym 1974 r. ponownie podejmuje pracę w G.Z.F. „Polfa” na stanowisku Głównego Technologa. Z dniem 16 maja 1977 r. pełni obowiązki Dyrektora Naczelnego G.Z.F., natomiast z dniem 16 września 1977 r. został powołany na stanowisko Dyrektora naczelnego G.Z.F. i na tym stanowisku pracował do 15 stycznia 1982 r. (przeszedł na emeryturę). Za osiągnięcia w pracy zawodowej i społecznej odznaczony SKZ, KKOOP.

JARCZYK ZYGMUNT – s. Franciszka, ur. 9 lutego 1931 r. w miejscowości Pawłów, wykształcenie – inż. chemii.

Pracę zawodową rozpoczął w 1954 r. w Starogardzkich Z.F. pełniąc kolejno funkcję mistrza zmian, kierownika oddziału, technologa wydziału, zastępcy Dyrektora Zakładu. Z dniem 20 września 1979 r. zostaje przeniesiony służbowo do pracy w Zjednoczeniu Przemysłu Farmaceutycznego „Polfa” na stanowisko Z-cy Dyrektora Naczelnego d/s Techn. Inwestycyjnych.

W związku z likwidacją Zjednoczeń z dniem 16.01.1982 r. decyzją Min. Przem. Chem. zostaje mianowany na stanowisko Dyrektora Naczelnego GZF „Polfa”.

Dotychczasowa 33-letnia praca była nieprzerwanie związana z przemysłem farmaceutycznym i zawsze związana bezpośrednio z działalnością produkcyjną. Za całokształt swej działalności kilkakrotnie odznaczony m.in. KKOOP, KOOOP.

WYKAZ
osób aktualnie zatrudnionych w GZF „Polfa”,
posiadających ordery i odznaczenia państwowe

	stanowisko	rok nada- nia
Krzyż Oficerski OOP		
Jarczyk Zygmunt	DN	1985
Krzyż Kawalerski OOP		
Jarczyk Zygmunt	DN	1979
Kustosz Jan	Kierownik Działu	1984
Siewierski Janusz	Remontowy	1986
Złoty Krzyż Zasługi		
Bogobowicz Henryk	Dz. Gł. Energetyka	1985
Chmielewski Zbigniew	Dz. Gł. Energetyka	1984
Cegliński Edward	Zatrudnienie	1983
Grabowski Wojciech	OWT	1984
Gontarczyk Jerzy	BOiA	1984
Gontarczyk Lucjan	Gospodarczy	1975
Kustosz Jan	Kier. Działu	1975
Osowska Danuta	Polfamixy	1984
Sulgostowski Marian	Panto	1984
Srebrny Krzyż Zasługi		
Buczyński Kazimierz	Dz. Gł. Energetyka	1978
Cegliński Edward	Zatrudnienie	1975
Figacz Maria	BOiA	1985
Grabowski Eugeniusz	Dz. Konstrukcyjny	1976
Kustosz Jan	Kier. Działu	1967
Mroczek Józef	Panto	1960
Michalak Władysław	Sulfamidy	1984
Mazur Zofia	Gospodarki zapas.	1986
Osowska Danuta	Polfamixy	1984
Potocka Janina	Konfekcja	1979
Pawlak Wiesław	Transport	1975
Ranocha Janusz	Polfamixy	1978
Siewierski Janusz	Dz. Gł. Mechanika	1977
Zaniuk Jan	S.R.	1984
Kalman Zbigniew	Z-ca Dyrektora	1986
Brązowy Krzyż Zasługi		
Duszek Stanisław	Panto	1978
Grabowski Eugeniusz	Konstrukcyjny	1969
Grzejszczak Maria	Post. i Rozw.	1975
Głowacki Jan	Transport	1980
Jałowiecki Eugeniusz	Dz. Gł. Mechanika	1978
Jarkiewicz Lucyna	SR	1986
Kozłowski Jerzy	Sulfamidy	1978

Kamińska Zofia	Konfekcja	1977
Karoń Wacław	Zaopatrzenie	1978
Lipski Szczepan	Sulfamidy	1985
Pakuła Halina	Dz.Dł.Energetyka	1969
Przyściecka Irena	Panto	1983
Smaga Jerzy	Inwestycje	1969
Szostek Jan	Dz.Gł.Energetyka	1980
Zaszczyński Julian	Dz.Gł.Mechanika	1975
Żukowski Tadeusz	Dz.Gł.Mechanika	

WYKAZ

osób będących na emeryturze, posiadających ordery i odznaczenia państwowe (łącznie z emerytami zatrudnionymi na 1/2 etatu).

Krzyż Kawalerski OOP

Boguta Anna – 1984
 Rakowski Kazimierz – 1985
 Zientala Jerzy – 1963
 Łucki Julian – 1977
 Plichta Julian – 1974
 Olszewski Leon – 1979
 Przybyłowicz Stefania
 Liśkiewicz Feliks
 Jędrzejczak Zdzisław
 Kamiński Lucjan
 Potocki Ryszard

Złoty Krzyż Zasługi

Rakowski Kazimierz – 1978

Srebrny Krzyż Zasługi

Bałyga Jerzy – 1979
 Płachetko Jan – 1972
 Rakowski Kazimierz – 1963
 Strzęboszewska Lidia – 1978
 Zgódka Franciszek – 1983

Brazowy Krzyż Zasługi

Kondracka Barbara – 1975
 Kołodziej Władysław – 1975

STAŻ PRACY PRACOWNIKÓW GZF „POLFA” AKTUALNIE ZATRUDNIONYCH powyżej 35 lat

Lp.	Nazwisko i imię	Staż pracy w GZF	Wydział	Stanowisko
	2	3	4	5
1	Surata Jadwiga	36	Zaopatrzenie	Spec. ds. Zaopatrzenia
2	Szczepkowski Marian	36	BOA	Ślusarz
3	Cegliński Edward	37	Zatrudnienie	Spec. ds. zatrudn.
4	Michalak Władysław	38	Sulfamidy	Aparatowy s. leków
5	Plichta Julian	50	Magazyn Wyr.Got.	Robotnik magazynu
6	Zientala Jerzy	51	Główny Mechanik	Ślusarz – rob. gospod.

STAŻ PRACY PRACOWNIKÓW w G.Z.F. „POLFA” AKTUALNIE ZATRUDNIONYCH 31-35 lat

Lp.	Nazwisko i imię	Staż pracy w GZF	Wydział	Stanowisko
1	2	3	4	5
1	Bogobowicz Henryk	31	Gł. Energetyk	Kier. Oddz. Ciepl.-Chłodn.
2	Grzelak Kazimierz	31	Syntezy Różne	Aparatowy s. leków
3	Kamińska Genowefa	31	BHP	spec. ds. BHP
4	Mroczek Józef	31	Panto	Mistrz zmiany
5	Zaszczyński Julian	31	Gł. Mechanik	Ślusarz antykoroz.
6	Bieganowski Edward	32	Gł. Mechanik	Mistrz zmiany
7	Cieśliński Stanisław	32	Transport	Operator lokomotywy
8	Jarkiewicz Lucyna	32	Syntezy Różne	Aparatowa proc. suszenia

	2	3	4	5
9	Strzelecki Józef	32	Gł. Energetyk	Maszynista kotła
10	Ziabiński Ryszard	32	Syntezy Różne	Aparatowy syntezy leków
11	Brzuśkiewicz Teresa	33	Syntezy Różne	Aparatowa proc. suszenia
12	Gontarczyk Lucjan	33	Gospodarczy	Kierownik Hotelu
13	Giza Zygfryd	33	Syntezy Różne	Aparatowy s. leków
14	Nowak Łucja	33	Panto	Aparatowa s. leków
15	Rowiński Jan	33	Transport	Operator dźwigu
16	Smaga Jerzy	33	Inwestycje	Z-ca Kier. Działu
17	Dolecka Bogumiła	34	Panto	Sam. ref. ds techn.
18	Kłopotcka Wanda	34	LAR	Laborant
19	Piątkiewicz Anna	34	Kadry	Sam. ref. ds szkolenia
20	Szeliska Zbigniew	34	ZOS	Kier. Ochrony Z-du
21	Szeliska Henryka	34	Polfarmixy	Sam. ref. ds Technicznych
22	Więtczak Wiesław	34	Inwestycje	Spec. ds Inwestycji
23	Woznicki Stanisław	34	Sulfamidy	Aparatowy s. leków
24	Bałdyga Jerzy	35	ZOS	Konserwator sprzętu
25	Figacz Marian	35	BOA	Ślusarz
26	Grabowski Eugeniusz	35	Konstrukcyjny	Kier. Działu
27	Gontarczyk Jerzy	35	BOA	Ślusarz
28	Himmel Tadeusz	35	Konstrukcyjny	Spec. konstruktor
29	Lara Władysław	35	Ekonomiczny	Spec. ds Analiz cen
30	Liśkiewicz Jan	35	Gł. Mechanik	Ślusarz antykoroz.
31	Leduchowska Jadwiga	35	Gospodarczy	telefonistka
32	Mruk Halina	35	Magazyn Opakowań	Kierownik Magazynu
33	Plachetko Jan	35	Gł. Energetyk	Ślusarz
34	Strzemboszewska Lidia	35	Socjalny	Sam. ref. ds. socjalnych
35	Wojciechowski Eugeniusz	35	Panto	Aparatowy s. leków

STAŻ PRACY PRACOWNIKÓW W G.Z.F. „POLFA” AKTUALNIE ZATRUDNIONYCH 25-30 LAT

Lp.	Nazwisko i imię	Staż pracy w GZF	Wydział	Stanowisko
1	2	3	4	5
1.	Boniecka Alina	25	Magazyn Surowców	Magazynier
2.	Bednarska Teresa	25	L.A.R.	laborant
3.	Bładowski Tadeusz	25	Gł. Energetyk	Operator pomp i sprzęż.
4.	Borzewska Jadwiga	25	Kontrola Jakości	Laborant
5.	Chechłacz Lucjan	25	Syntezy Różne	aparatury s.leków
6.	Chmiel Stanisław	25	Sulfamidy	aparatury s.leków
7.	Dziedzic Władysław	25	Zespół Mag.	Kier. Zespołu Mag.
8.	Dąbrowski Krzysztof	25	S. Różne	Kier. Oddziału
9.	Duszek Maria	25	L.A.R.	Laborant
10.	Godlewska Jadwiga	25	L.A.R.	Laborant
11.	Grzejszczak-Pindor Maria	25	Technologiczny	Sam. red. ds. Opakowań
12.	Giera Magdalena	25	S. Różne	Kier. Oddziału
13.	Hańc Stanisława	25	L.A.R.	Laborant
14.	Izemberk Krystyna	25	Sulfamidy	Aparatura s. leków
15.	Jałowiecki Eugeniusz	25	Gł. Mechanik	Slusarz
16.	Kozłowska Halina	25	Mag. Wyr. Got.	Kierownik Mag.
17.	Kozłowski Jerzy	25	Sulfamidy	Kierownik Wydziału
18.	Kurowska Eugenia	25	Mag. Opakowań	kartotekowa
19.	Kruk Józef	25	Gł. Mechanik	Slusarz
20.	Kornański Julian	25	Transport	Mech. Wózków akumul.
21.	Kruglak Emil	25	Panto	Aparatury s. leków
22.	Kłosek Tadeusz	25	S. Różne	Aparatury s. leków
23.	Lipski Szczepan	25	Sulfamidy	Mistrz zmiany
24.	Lewandowski Kazimierz	25	Gł. Energetyk	Palacz
25.	Maciejewski Zbigniew	25	Panto mistrz zmiany	Mistrz zmiany

1	2	3	4	5
26.	Ołdakowski Andrzej	25	Konstrukcyjny	Spec. Konstruktor
27.	Patejko Emilia	25	Gł. Mechanik	Spec. d/s UDT
28.	Pokropek Stanisława	25	Gł. Mechanik	Ślusarz
29.	Radziwonka Tadeusz	25	Postęp i Rozwój	Gł. Sp. D/s Post. i Techn.
30.	Rączka Józef	25	S. Różne	Mistrz zmiany
31.	Rutkowska Halina	25	ZLB	Laborant
32.	Siewierska Halina	25	Syntezy Różne	Sam. ref. Techn.
33.	Siewierski Jerzy	25	Gł. Energetyk	Kier. Oddz. Wod.-Ściek.
34.	Sadowski Ryszard	25	Panto	Mistrz zmiany
35.	Stępień Irena	25	Konfekcja	Kier. Produkcji
36.	Stowiński Henryk	25	Gł. Mechanik	Ślusarz
37.	Swit Józef	25	Gł. Energetyk	Oper. pomp i spręż.
38.	Suski Zygmunt	25	S. Różne	Aparatowy s. leków
39.	Sadowski Mateusz	25	Gł. Mechanik	Ślusarz
40.	Sadowska Maria	25	Panto laborant	Laborant
41.	Włostowska Danuta	25	Polfamixy	Mistrz
42.	Wysmulek Waldemar	25	Gł. Energetyk	Oper. pomp i spręż.
43.	Wiewiór Bożena	25	Kontrola Jakości	Laborant
44.	Wróblewski Ryszard	25	Gł. Energetyk	Oper. pomp i sprężarek
45.	Wacławek Michał	25	Gł. Mechanik	ślusarz antykoroz.
46.	Zielińska Barbara	25	ZLB	Laborant
47.	Adamski Stanisław	26	Gł. Energetyk	Operator sprężarek
48.	Brzóška Jadwiga	26	Lab. Morf.	Sam. ref. ds. Admin.
49.	Błasiak Teresa	26	Wymalaczność	Rzecznik patent.
50.	Buczyński Kazimierz	26	Gł. Energetyk	Operator pomp i spręż.
51.	Boryski Zdzisław	26	Gł. Energetyk	Operator pomp i spręż.
52.	Bładowski Wiesław	26	Gł. Energetyk	Operator pomp i spręż.
53.	Balik Stanisław	26	Gł. Mechanik	Ślusarz dżyurny
54.	Grabowski Wojciech	26	OWI	Kier. Oddz. Elektr.
55.	Jarkiewicz Edward	26	S. Różne	Aparatowy s. leków

1	2	3	4	5
56	Kofodziejak Kazimierz	26	S. Różne	Aparatowy s. leków
57	Nabiałek Sabina	26	Gł. Energetyk	Oper. agregatu azotu
58	Parol Kazimiera	26	Zaopatrzenie	Sam. ref. ds. zaopatrz.
59	Podwysocki Tadeusz	26	Panto	Aparatowy s. leków
60	Przysiecki Michał	26	Produkcyjny	Dyspozytor Zakładu
61	Rembecki Ryszard	26	Gł. Energetyk	Elektromont.-nawijacz
62	Szymańska Hanna	26	Rachuba Zarobkowa	Sam. ref. ds. Rachuby
63	Sierakowska Stanisława	26	Normowanie	Sam. ref. ds. Normow.
64	Sołpczak Edmund	26	Gł. Energetyk	Operator pomp. i spr.
65	Szłaga Eugeniusz	26	Panto	Aparatowy s. leków
66	Sowa Bronisław	26	Syntezy Różne	Aparatowy s. leków
67	Sollich Wiesław	26	Panto	Aparatowy s. leków
68	Tatarek Marian	26	Sulfamidy	Aparatowy s. leków
69	Urbanek Zenon	26	Gł. Energetyk	Elektromonter
70	Alikowski Leszek	27	Sulfamidy	Aparatowy s. leków
71	Białecka Helena	27	Konfekcja	Sam. ref. ds. Techn.
72	Bielicka Henryka	27	Konfekcja	Mistrz
73	Barański Zbigniew	27	Gł. Mechanik	Ślusarz
74	Błaszczak Teresa	27	Konfekcja	Oper. urządzeń dozuj.
75	Choiński Jan	27	Producyjny	Dyspozytor Zakładu
76	Dzieciak Teresa	27	ZLB	Specj. Technolog
77	Jagielski Eugeniusz	27	Gł. Energetyk	Oper. pomp i spręż.
78	Kolanowski Lucjan	27	Gł. Energetyk	Oper. Urządzeń chłodn.
79	Kornacka Ewa	27	Lab. Panto	Laborant
80	Obrebańska Cecylia	27	Panto	Kier. labor.
81	Ostróżko Stanisław	27	Panto	Aparatowy s. leków
82	Przysiecka Irena	27	Panto	Kierownik Wydziału
83	Pawłyszko Janina	27	Kontrola Jakości	Laborant
84	Tadzik Michał	27	Gł. Energetyk	Oper. pomp i spręż.
85	Zukowski Tadeusz	27	Gł. Mechanik	Ślusarz

1	2	3	4	5
86	Kustosz Jan	28	—	Kier. Działu
87	Miętek Mirosława	28	Księgowość	Sam. ref. ds. Księgowości
88	Obrembalski Edward	28	S. Różne	Mistrz zmiany
89	Zulińska Jolanta	28	S. Różne	Kierownik Oddziału
90	Klepacz Wiesław	29	Produkcyjny	Dyspozytor Zakładu
91	Pawlak Wiesław	29	Transport	Kierowca
92	Pakuła Halina	29	G. Energetyk	Operator Agreg. Azotu
93	Oftarzewska Wanda	29	Magazyn Opakowań	Robotnik Magaz.
94	Sulgostowski Marian	30	Panto	Aparatowy s. leków
95	Zdułski Jan	30	Sulfamidy	Aparatowy

STAŻ PRACY PRACOWNIKÓW GZF „POLFA” 20 – 24 lat

Lp.	Nazwisko i Imię	Staż pracy w GZF	Wydział	Stanowisko
1	2	3	4	5
1	Barczyńska Barbara	20	ZLB	Laborant
2	Chojnacki Adam	20	Sulfamidy	Mistrz zmiany
3	Grenda Wiesława	20	Księgowość	Sam. ref. ds księgow.
4	Giera Stanisława	20	LAR	Laborant
5	Kotakowska Henryka	20	Księgowość	Sam. ref. ds. księgow.
6	Kamińska Zofia	20	Konfekcja	Kier. Oddz. Apteczek
7	Michalak Bolesław	20	BOA	Slusarz
8	Matusiak Zenon	20	Panto	Mistrz zmiany
9	Ochocka Irena	20	ZLB	Spec. Technolog

1	2	3	4	5
10	Perzyna Mieczysław	20	BOA	Ślusarz
11	Popielski Jan	20	Główny Mechanik	Ślusarz
12	Ratyński Zdzisław	20	Transport	Operator dźwigu
13	Siekierski Marek	20	Gł. Energetyk	Kier. TPA
14	Strzemieczny Andrzej	20	Gł. Energetyk	Elektromont. dyżurny
15	Wajszczuk Andrzej	20	Produkcyjny	Dyspozytor Zakładu
16	Wójcik Jan	20	O/WI	Ślusarz Spawacz
17	Zduńska Jolanta	20	Syntezy Różne	Laborant
18	Zgudka Stanisław	20	Panto	Aparatowy s. Leków
19	Ziarniak Janina	20	LAR	Kierownik Laborat.
20	Himmel Jadwiga	21	Straz Przemysłowa	Insp. ochr. Zakładu
21	Kustosz Danuta	21	Dział Kadr	Sam. ref. ds. kadrr
22	Murzyn Izydor	21	Gł. Mechanik	Ślusarz
23	Maciaga-Olczak Barbara	21	Technologiczny	Spec. Technolog
24	Pawlak Józef	21	Gł. Energetyk	Ślusarz
25	Rutkowska Elżbieta	21	Technologiczny	Spec. Technolog
26	Zakrzewski Jan	21	Panto	Aparatowy s. leków
27	Bielak Marianna	22	Konfekcja	Mistrz zmiany
28	Domańska Zofia	22	LAR	Laborant
29	Drużdż Janusz	22	Gł. Energetyk	Oper. Urząd. chłodn.
30	Gruszecka Danuta	22	ZLB	Laborant
31	Kotlarski Andrzej	22	Gł. Mechanik	Ślusarz
32	Konecka Elżbieta	22	ZLB	Laborant
33	Kruglak Alicja	22	Konfekcja	Mistrz zmiany
34	Pawlak Teresa	22	ZLB	Laborant
35	Sandzewicz Zofia	22	Gospodarczy	Sam. ref. ds. administr.
36	Sudomir Józef	22	Panto	Mistrz zmiany
37	Sudomir Romana	22	Konfekcja	Mistrz zmiany
38	Safańczyk Leszek	22	Transport	Robotnik transport.
39	Stegienko Wiesław	22	Transport	Konwojent

1	2	3	4	5
40	Słowiński Mieczysław	22	Gł. Energetyk	Oper. urz. chłodniczych
41	Barańska Barbara	23	Syntezy Różne	Apar. proc. suszenia
42	Dąbrowski Sławomir	23	Sulfamidy	Aparatowy s. leków
43	Fontańska Elzbieta	23	Kontrola Jakości	Laborant
44	Kępka Zdzisław	23	Transport	Kierowca-mechanik
45	Kalińska Jadwiga	23	Panto	Laborant
46	Osowska Danuta	23	Polifamidy	Technolog Wydziału
47	Sadowski Marian	23	Sulfamidy	Aparatowy s. leków
48	Sosnowski Józef	23	Gł. Energetyk	Operator pomp i sprzęż.
49	Strzemieczny Jan	23	Sulfamidy	Aparatowy s. leków
50	Wojciechowski Eugeniusz	23	Syntezy Różne	Aparatowy s. leków
51	Woznicka Daniela	23	Socjalny	Robotnik gospodarczy
52	Albrecht Zofia	24	Konfekcja	Mistrz zmiany
53	Antoszewski Tadeusz	24	Sulfamidy	Aparatowy s. leków
54	Bonietcki Tadeusz	24	Gł. Energetyk	Maszynista kotła
55	Chwała Jerzy	24	Syntezy Różne	Aparatowy s. leków
56	Jędrychowicz Aleksandra	24	Panto	Laborant
57	Krysiński Mieczysław	24	Gł. Mechanik	Ślusarz
58	Kucharski Stefan	24	Panto	Aparatowy s. leków
59	Kornacka Janina	24	Syntezy Różne	Mistrz zmianowy
60	Łyszczowski Wiktor	24	Syntezy Różne	Aparatowy s. leków
61	Marciniuk Genowefa	24	Kontrola Jakości	Laborant
62	Organowski Bogdan	24	Główny Mechanik	Ślusarz
63	Prusak Jerzy	24	BHP	Kierownik BHP
64	Ranocha Janusz	24	Polifamidy	Kierownik wydziału
65	Wojciechowska Barbara	24	Rachuba	Z-ca Kier. Zatrudn.

Długoletni pracownicy współtwórcy dzisiejszych osiągnięć GZF „Polfa”

Julian Plichta w dniu 1 lipca 1987 r. obchodził 50-lecie pracy zawodowej w Zakładzie na różnych stanowiskach służby magazynowej i zaopatrzenia. Żołnier AK. Działacz polityczny i społeczny. Odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Władysław Michalak – długoletni aparatowy syntezy farmaceutycznej na wydziale Sulfonamidów Nagradzany i wyróżniany. Odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi.

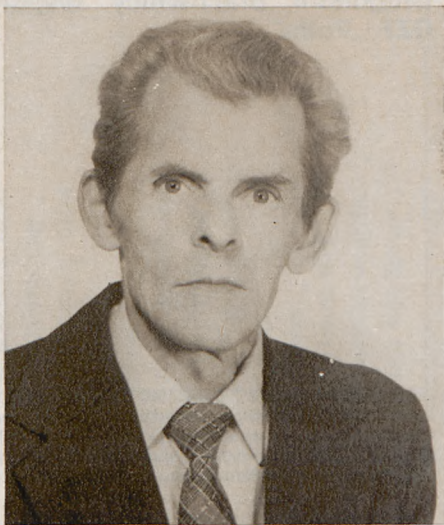
Kazimierz Grzelak – długoletni aparatowy na wydziale Syntez. Sumienny pracownik. Nagradzany i wyróżniany. Uchonorowany Medalem 40-lecia Polski Ludowej.

Mgr inż. Irena Przysiecka – długoletni zasłużony kierownik wydziału Pantotenianu Wapnia. Działacz samorządu załogi, KTiR i PITK. Wyróżniona w zespole za opracowanie technologii leku przeciwgrzybiczego „chlormidazol” oraz zespołowa nagroda II-go stopnia NOT za opracowanie technologii substancji i formy leku na choroby serca pod nazwą „nifedypina”.

Jan Płachetko – 35 lat pracy zawodowej w zakładzie na różnych stanowiskach. Ceniony fachowiec – odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi.

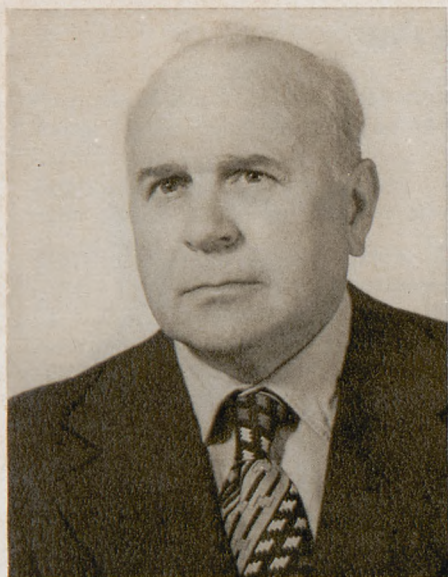

Julian Zaszczyński – związany z zakładem 31 lat. Ceniony brigadzista warsztatu antykorozyjnego. Zaangażowany w pracy społecznej. Wpisany do Złotej Księgi Zasłużonych dla Miasta i Gminy Grodzisk Mazowiecki.

Edward Bieganowski – legitymuje się 32-letnim stażem pracy w GZF „Polfa”. Ceniony mistrz warsztatu w dziale Głównego Mechanika. Odznaczony Medalem 40-lecia Polski Ludowej.

Marian Figacz – z 35-letnim stażem pracy w GZF „Polfa” na stanowisku tokarza – ślusarza brygadzysty wydziału bazy i oprzyrządowania aparatury. Aktywista Związku Zawodowego. (Członek grupy inicjatywnej tworzącej w roku 1983 Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Pracowników GZF „Polfa”).

Eugeniusz Grabowski – Kierownik działu projektowo-konstrukcyjnego. Działacz organizacji młodzieżowych, ceniony i zasłużony dla GZF „Polfa” pracownik – ze stażem 35 lat w Zakładzie. Prezes Koła Nr 250 Polskiego Związku Filatelistów.

Wanda Kłopocka – długoletnia ceniona laborantka w dziale kontroli jakości i laboratorium ruchowego. Odznaczona Medalem 40-lecia Polski Ludowej.

Jadwiga Surafa – specjalista w dziale zaopatrzenia. Na przestrzeni 36 lat pracy w zakładzie wykazała się sumiennością i zdyscyplinowaniem w wypełnianiu zadań służbowych.

Jan Kustosz – 28 lat pracy w Zakładzie. Aktywista polityczno-społeczny. Wpisany do Złotej Księgi Zasłużonych dla Miasta i Gminy Grodzisk Maz. Współorganizator honorowego krwiodawstwa w Zakładzie. Za pracę zawodową i polityczno-społeczną odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

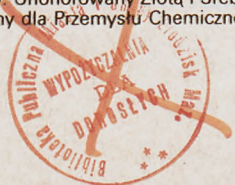
Edward Cegliński – specjalista w dziale zatrudnienia i płac, gdzie pracuje 37 lat. Senior strażactwa ochotniczego w GZF „Polfa”. Odznaczony Złotym i Srebrnym Krzyżem Zasługi oraz Złotym i Srebrnym Medalem „Za Zasługi dla Pożarnictwa”.

Władysław Lara – specjalista w dziale ekonomicznym, legitymujący się 35-letnim stażem pracy w Zakładzie. Sumienny i ceniony pracownik. Wyróżniany i nagradzany. Uchonorowany Złotą i Srebrną Odznaką „Zasłużony dla Przemysłu Chemicznego”.

Stanisław Cieśliński – 32 lata pracy w Zakładzie. Wzorowy pracownik. Brygadzysta transportu kolejowego na stanowisku maszynisty lokomotywy spalinowej. Długoletni strażak zakładowej OSP i obrony cywilnej zakładu. Odznaczony Medalem 40-lecia Polski Ludowej i Złotym Medalem „Za Zasługi dla Pożarnictwa”.

Spis treści

Pismo Ministra Przemysłu Chemicznego i Lekkiego Edwarda Grzywy do Załogi Grodziskich Zakładów Farmaceutycznych „Polfa” z okazji 100-lecia Zakładów	5
Zygmunt Jarczyk, Kierunki rozwoju Grodziskich Zakładów Farmaceutycznych „Polfa” w okresie działania reformy gospodarczej	6
ZARYS HISTORII GRODZISKICH ZAKŁADÓW FARMACEUTYCZNYCH „POLFA” w Grodzisku Mazowieckim	
Cz. I. Z DZIEJÓW GRODZISKIEJ „OCTÓWKI” (1885–1945)	
Andrzej Stawarz, Fabryka chemiczna „G. Krell i S-ka” w Grodzisku w latach 1885–1915	10
Alina Gryciuk, Zakłady Chemiczne „Grodzisk” Spółka Akcyjna (1918–1939)	20
Jerzy Kowalczyk, Zakłady Chemiczne „Grodzisk” w okresie okupacji (1939–1945)	34
Cz. II. ROZWÓJ GRODZISKICH ZAKŁADÓW FARMACEUTYCZNYCH „POLFA” W LATACH 1945–1986	
Witold Rakowski, Teresa Gocał, Rozwój Grodziskich Zakładów Farmaceutycznych „Polfa” w latach 1945–1986	
1) Zagadnienia ogólne	40
2) Działalność poszczególnych wydziałów, komórek organizacyjnych, organizacji politycznych i społecznych	73
ANEKS	
1. Poczest dyrektorów GZF „Polfa” (1945–1986)	102
2. Wykaz długoletnich pracowników GZF „Polfa”	105

Komitet Redakcyjny: Zygmunt Jarczyk, Paweł Michałowski, Jan Kustosz, Władysław J. Jamrozowicz, Wacław Karoń (reprodukcja fotografii)

Redaktor naukowy:
Andrzej Stawarz

Redaktor techniczny i opracowanie graficzne: Marek T. Pisarek

Projekt graficzny okładki: Jerzy Jezierski

Publikacja sfinansowana ze środków Grodzkich
Zakładów Farmaceutycznych „Polfa”

Wszelkie prawa autorskie zastrzeżone

Zakłady Wkłęśłodrukowe RSW „P-K-R”. Warszawa, ul. Okopowa 58/72.
Zam. 4423. K-112. Nakład 2000 egz.

Biblioteka Publiczna Gminy
Grodzisk Mazowiecki

66

8101-014294-00

05-825 Grodzisk Mazowiecki
ul. Poniatowskiego 5
telex: 81-30-30
Skrót telegraficzny: Polfa – Grodzisk Maz.

Producent:

- Półproduktów organicznych i nieorganicznych
- Substancji farmaceutycznych
- Leków ludzkich i weterynaryjnych
- Polfamiksów i mieszanek paszowych.